

MARELE PREMIU PENTRU ROMAN AL ACADEMIEI FRANCEZE 2022

GIULIANO DA EMPOLI

Magul de la Kremlin

„Un roman de o uluitoare actualitate."
FRANCE INTER

ebook HUMANITAS fiction

Acest volum, apărut în cadrul
Programului de sprijinire a publicării Nicolae Iorga,
a beneficiat de susținerea Ambasadei Franței în România
și a Institutului Francez din România.

GIULIANO DA EMPOLI

Magul de la Kremlin

Traducere din franceză și note de
BOGDAN GHIU

Colecţie coordonată de DENISA COMĂNESCU

GIULIANO DA EMPOLI
LE MAGE DU KREMLIN

ISBN: 978-606-097-225-9 (epub)

EDITURA HUMANITAS FICTION
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

Acest roman este inspirat din fapte și personaje reale, cărora autorul le-a împrumutat viață particulară și replici imaginare. Cu toate acestea, este vorba de o adevărată poveste rusească.

Pentru Alma

Viața este o comedie. Trebuie să o jucăm serios.
Alexandre Kojève

1

De multă vreme se spuneau cele mai felurite lucruri despre el. Unii afirmau că s-a retras la o mănăstire de pe Muntele Athos pentru a se ruga printre pietre și șopârle, alții jurau că-l văzuseră într-o vilă din Sotogrande agitându-se în mijlocul unui stol de manechine îndopate cu cocaină. Alții pretindeau, de asemenea, că i-au aflat urmele pe pista aeroportului din Sharjah, în cartierul general al miliţiilor din Donbas sau printre ruinele din Mogadiscio.

De când Vadim Baranov demisionase din postul de consilier al Țarului, poveștile despre el, în loc să se stingă, se înmulțiseră. Așa se întâmplă uneori. Majoritatea oamenilor de putere își datorează aura poziţiei pe care o ocupă. În momentul în care pierd această poziție, e ca și cum ar fi scoși din priză. Se dezumflă asemenea mascotelor de la intrarea în parcurile de distracții. Îi întâlnești pe stradă și nu reușești să înțelegi cum de a putut un astfel de tip să stârnească atâtea pasiuni.

Baranov făcea parte din altă rasă. Chiar dacă, de fapt, nu aș fi putut spune care anume. Fotografiile înfățișau portretul unui bărbat masiv, dar nu atletic, îmbrăcat aproape întotdeauna în culori închise și cu costume o idee prea mari. Avea o față banală, poate puțin copilăroasă, tenul palid, părul negru, foarte țeapăn, și o tunsoare de băiat la prima comuniune. Într-un video filmat în marginea unei întâlniri oficiale putea fi văzut râzând, ceva foarte rar în Rusia, unde un simplu zâmbet este considerat semn de idioțenie. De fapt, lăsa impresia că nu-i pasă absolut deloc cum arată. Trăsătură ciudată, dacă te gândești că meseria lui tocmai în asta consta: în a dispune în cerc oglinzi, pentru a transforma o scânteie în vrajă.

Baranov înainta prin viață înconjurat de enigme. Singurul lucru mai mult sau mai puțin cert îl constituia influența pe care o avea asupra Țarului. În cei cincisprezece ani petrecuți în slujba acestuia, contribuise decisiv la

edificarea puterii sale.

I se spunea „magul de la Kremlin“ sau „noul Rasputin“. La acea vreme, nu avea un rol bine definit. Apărea în biroul președintelui după ce treburile curente fuseseră expediate. Nu secretarele îl anunțau. Poate că Țarul în persoană îl convoca pe o linie directă. Sau poate că el însuși ghicea momentul exact, grație talentelor sale ieșite din comun, despre care toată lumea vorbea, fără ca nimeni să poată spune cu exactitate în ce anume constau. Uneori li se mai alătura câte cineva. Un ministru în vogă sau șeful unei companii de stat. Dat fiind însă că la Moscova, din principiu și de veacuri, nimeni nu spune niciodată nimic, nici măcar prezența acestor martori ocazionali nu reușea să arunce o lumină asupra activităților nocturne ale Țarului şi ale consilierului său. Se întâmpla însă să fim informați în legătură cu consecințele lor. Într-o dimineață, Rusia se trezise, astfel, aflând despre arestarea celui mai bogat și mai cunoscut om de afaceri din ţară, simbolul însuşi al noului sistem capitalist. Altă dată, toți președinții republicilor care alcătuiau Federația, aleși de popor, fusese destituiți. De acum înainte, Țarul și nimeni altcineva va fi cel care îi va numi, îi anunțaseră primele știri ale dimineții pe cetăţenii încă pe jumătate adormiţi. În majoritatea cazurilor însă, roadele acestor insomnii rămâneau invizibile. Și abia ani mai târziu observai schimbările care apăreau, atunci, ca absolut firești, chiar dacă în realitate erau rodul unor activități minuțioase.

Pe vremea aceea, Baranov era foarte discret, nu putea fi văzut nicăieri, iar ideea de a acorda un interviu nici măcar nu-i trecea prin minte. Avea totuși ceva aparte. Din când în când, scria fie un mic eseu pe care îl publica într-o obscură revistă independentă, fie un studiu de strategie militară destinat vârfurilor armatei, uneori chiar o povestire, în care făcea dovada unui filon paradoxal în cea mai bună tradiție rusă. Nu semna niciodată aceste texte cu propriul nume, dar le presăra cu aluzii care constituiau tot atâtea chei de interpretare a noii lumi rezultate din insomniile de la Kremlin. Oricum, asta credeau curtenii moscoviți și cancelariile străine, care se întreceau în a fi primele care descifrau formulările obscure ale lui Baranov.

Pseudonimul în spatele căruia se ascundea în acele ocazii, Nicolas Brandeis, adăuga un element de confuzie. Cei mai zeloși recunoscuseră sub acest nume un personaj minor dintr-un roman secundar al lui Joseph Roth:

un tătar, un fel de *deus ex machina*, care își făcea apariția în momentele decisive ale naraţiunii, pentru a dispărea apoi imediat. „Nu e nevoie de nici o vigoare pentru a cuceri indiferent ce, spunea el, totul e putred și se predă, dar a da drumul, a ști cum să lași lucrurile să curgă de la sine, asta contează.“ Astfel, la fel cum personajele din romanul lui Roth își puneau întrebări cu privire la acțiunile tătarului, a cărui formidabilă indiferență era garanția tuturor reușitelor, ierarhii de la Kremlin și cei din jurul lor vânau până și cel mai mic indiciu susceptibil să dezvăluie gândirea lui Baranov și, prin intermediul acesteia, intenţiile Țarului. O misiune cu atât mai disperată cu cât magul de la Kremlin era convins că plagiatul se afla la baza progresului: motiv pentru care niciodată nu se putea înțelege în ce măsură el își exprima propriile idei sau se juca cu ale altuia.

Apoteoza acestei ambiguități s-a produs într-o seară de iarnă în care masa compactă a limuzinelor de gală, cu cortegiul lor de sirene și gărzi ale corp, s-a revărsat în micul teatru de avangardă în care a fost reprezentată o piesă într-un act al cărei autor se numea Nicolas Brandeis. Au putut fi văzuți atunci bancheri, magnați ai petrolului, miniștri și generali FSB stând la coadă, cu amantele lor pline de safire și de rubine, ca să ia loc în fotoliile desfundate ale unei săli căreia până atunci nici măcar nu îi bănuiseră existența, pentru a asista la un spectacol care, de la început până la sfârșit, își bătea joc de ticurile și de pretențiile culturale ale bancherilor, magnaților petrolului, miniștrilor și generalilor FSB. „Într-o țară civilizată, ar izbucni un război civil, afirma la un moment dat eroul piesei, însă la noi nu există cetățeni, așa că va fi vorba de un război între lachei. Nu este mai rău decât un război civil, dar este puțin mai respingător, mai mizerabil.“ În acea seară, Baranov nu a fost văzut în sală, dar, din prudență, bancherii și miniștrii au aplaudat să-și frângă mâinile: unii susțineau că autorul observa sala printr-un mic hublou situat în dreapta lojelor.

Totuși, nici măcar aceste distracții oarecum puerile nu izbutiseră să alunge neliniștea lui Baranov. De la un moment dat încolo, foarte puținii oameni care aveau ocazia să-l întâlnească începuseră să-i atribuie o dispoziție din ce în ce mai sumbră. Se spunea că este îngrijorat, obosit. Că era cu gândul în altă parte. Începuse prea devreme, și acum se plictisea. De el însuși, în primul rând. Și de Țar. Care, în schimb, nu se plictisea

niciodată. Și își dădea seama de schimbare. Și începea să-l urască. Cum adică? Te-am adus până aici, și îndrăznești să te plictisești? Niciodată nu trebuie să subestimezi natura sentimentală a relațiilor politice.

Până într-o zi când Baranov a dispărut. O scurtă notă de la Kremlin anunțase demisia consilierului politic al președintelui Federației Ruse. I se pierduse, de atunci, orice urmă, cu excepția acelor apariții periodice prin lume pe care nimeni nu le confirmase vreodată.

Când am ajuns eu la Moscova, câțiva ani mai târziu, amintirea lui Baranov plutea ca o umbră ușoară care, eliberată de un trup de altfel considerabil, era slobodă să se manifeste ici și colo, ori de câte ori părea de folos a i se reaminti numele, pentru a ilustra o măsură din cale afară de obscură a Kremlinului. Și, având în vedere că Moscova – indescifrabila capitală a unei noi ere căreia nimeni nu reușea să-i definească contururile – se trezise pe neașteptate în prim-planul scenei, fostul mag de la Kremlin avea exegeți chiar și printre noi, străinii. Un jurnalist de la BBC realizase un documentar în care îi atribuia lui Baranov responsabilitatea importării în politică a artificiilor teatrului de avangardă. Unul dintre colegii lui scrisese o carte în care îl descria ca pe un soi de scamator care făcea să apară și să dispară personaje și partide printr-un simplu pocnet din degete. Un profesor îi dedicase o monografie: „Vadim Baranov și inventarea *Fake Democracy*“. Toată lumea își punea întrebări cu privire la cele mai recente activități ale sale. Mai avea vreo influență asupra Țarului? Ce rol jucase în războiul împotriva Ucrainei? Și care îi fusese contribuția la elaborarea strategiei propagandistice care produsese niște efecte atât de mari asupra echilibrelor geopolitice ale planetei?

Personal, urmăream toate aceste elucubrații cu o oarecare detaşare. Cei vii m-au interesat întotdeauna mai puţin decât morţii. Mă simțisem pierdut în lume până în momentul în care am descoperit că pot să-mi petrec cea mai mare parte a timpului mai degrabă în compania lor decât să mă indispun cu contemporanii mei. Tocmai de aceea, pe atunci, la Moscova la fel ca în oricare alt loc, frecventam mai ales bibliotecile și arhivele, câteva restaurante și o cafenea în care chelnerii se obișnuiau treptat cu prezența mea singuratică. Răsfoiam cărți vechi, mă plimbam prin lumina palidă a iernii și renăşteam la sfârşitul tuturor după-amiezilor din aburii băilor de pe

strada Seleznevskaia. Apoi, seara, un mic bar din Kitai-Gorod închidea cu generozitate asupra mea porțile odihnei şi ale uitării. Alături de mine, aproape peste tot, mergea o minunată fantomă în care îmi recunoscusem un potențial aliat pentru câteva dintre raționamentele în voia cărora mă lăsam.

Aparent, Evgheni Zamiatin era un autor de la începutul secolului XX, născut într-un sat de ţigani și de hoți de cai, arestat și trimis în exil de autoritățile țariste, pentru că participase la revoluția din 1905. Scriitor apreciat pentru narațiunile sale, fusese și inginer naval în Anglia, unde construise spărgătoare de gheață. Reîntors în Rusia în 1918 pentru a participa la revoluția bolșevică, Zamiatin înțelesese foarte repede că paradisul clasei muncitoare nu se afla pe ordinea de zi. Așa că a început să scrie un roman: *Noi*. Și atunci s-a petrecut unul dintre acele fenomene incredibile care ne fac să înțelegem la ce se referă fizicienii atunci când evocă ipoteza existenţei simultane a unor universuri paralele.

În 1922, Zamiatin încetase să mai fie un simplu scriitor și devenise o mașină a timpului. Pentru că era convins că scrie o critică acerbă a sistemului sovietic aflat în construcție. Și cenzorii lui îl citiseră în felul acesta, motiv pentru care i-au interzis publicarea. Dar, de fapt, Zamiatin nu li se adresa lor. Fără să își dea seama, sărise peste un secol și se adresa direct epocii noastre. *Noi* zugrăvea o societate guvernată de logică, în care totul era convertit în cifre și în care viața fiecărui individ era reglată până în cele mai mici amănunte, pentru a garanta o eficiență maximă. O dictatură implacabilă, dar confortabilă, care permitea oricui să producă trei sonate muzicale într-o oră prin simpla apăsare a unui buton, și în care relațiile dintre sexe erau reglate printr-un mecanism automat, care determina partenerii cei mai compatibili, permițând împerecherea cu fiecare dintre ei. Totul era transparent în lumea lui Zamiatin, chiar și pe stradă, unde o membrană mascată într-o operă de artă înregistra discuțiile pietonilor. În plus, este evident că într-un asemenea loc, și votul trebuia să fie public: „Se spune că anticii organizau alegerile cumva secret, ferindu-se ca niște hoți“, declară la un moment dat personajul principal, D-503. „Nici până acum nu s-a lămurit definitiv pentru ce era nevoie de tot acest mister (…). Noi nu avem de ce să ne ascundem sau să ne rușinăm: noi serbăm alegerile în mod deschis, cinstit, la lumina zilei. Eu văd cum toți votează pentru Binefăcător;

toți văd cum eu votez pentru Binefăcător.“[1]

De când îl descoperisem, Zamiatin devenise obsesia mea. Mi se părea că opera sa concentra toate întrebările epocii noastre. *Noi* nu descria doar Uniunea Sovietică, povestea mai ales lumea netedă, fără asperități, a algoritmilor, matricea globală pe cale de a fi construită și, în comparație cu ea, iremediabila insuficiență a creierelor noastre primitive. Zamiatin era un oracol, nu i se adresa doar lui Stalin: îi arăta cu degetul pe toți dictatorii care vor veni, de la oligarhii din Silicon Valley până la mandarinii Partidului unic chinez. Cartea lui era arma supremă împotriva stupului digital care începea să acopere întreaga planetă, și datoria mea era să o dezgrop și să o îndrept în direcția cea bună. Adevărata problemă fiind însă aceea că mijloacele de care dispuneam nu erau tocmai în măsură să-i facă să tremure pe Mark Zuckerberg sau pe Xi Jinping. Sub pretextul că, după ce scăpase de Stalin, Zamiatin își încheiase zilele la Paris, reuşisem să-mi conving universitatea să finanțeze o cercetare cu privire la el. O editură își exprimase un vag interes față de proiectul unei reeditări a lui *Noi*, iar un prieten realizator de documentare nu se arătase ostil față de ideea de a face ceva pornind de la această carte. „Încearcă să găsești ceva material cât timp te vei afla la Moscova“, îmi spusese el sorbind un Negroni într-un bar din arondismentul al IX-lea.

Imediat ce am ajuns la Moscova am fost însă abătut de la misiunea mea de descoperirea faptului că acest oraș necruțător este capabil să producă niște farmece delicate așa cum erau cele pe care le încercam zi de zi aventurându-mă pe străduțele înghețate din Petrovka și din Arbat. Tristețea care emana din impenetrabilele faţade staliniste se estompa în palidele reflexii ale vechilor case boierești, și chiar zăpada, transformată în noroi de roțile interminabilei procesiuni de limuzine negre, își recăpăta puritatea în curțile și în micile grădini ascunse, care șopteau poveștile unei epoci apuse.

Toate aceste orizonturi temporale, anii douăzeci ai lui Zamiatin și viitorul distopic din *Noi*, cicatricile lui Stalin gravate pe oraș și urmele mai binevoitoare ale Moscovei prerevoluționare, se intersectau în mine, producând acel decalaj care constituia, pe atunci, condiția mea normală de viață. Cu toate acestea, nu eram total dezinteresat de ceea ce se petrecea în jurul meu. Încetasem, în acel moment, să mai citesc ziarele, dar rețelele de

socializare îmi satisfăceau cu asupra de măsură nevoile limitate de informare.

Printre profilurile rusești pe care le urmăream se număra mai ales acela al unui oarecare Nicolas Brandeis. Era, probabil, vorba de un student, ascuns într-o garsonieră din Kazan, mai curând decât de magul de la Kremlin, dar, cu toată îndoiala, îl citeam. Nimeni nu știe nimic în Rusia, trebuie să accepți asta sau să pleci. Nu era mare lucru, deoarece Brandeis nu publica decât o singură frază la fiecare zece sau cincisprezece zile, nu comenta niciodată actualitatea, camufla fragmente literare, cita strofe din cântece sau făcea trimitere la *Paris Review* – ceea ce tindea să întărească teza studentului din Kazan.

„Totul este permis în Paradis, cu excepția curiozității.“

„Dacă prietenul tău a murit, nu-l îngropa. Stai puțin deoparte și așteaptă. Vor veni vulturii și îți vei face o grămadă de noi prieteni.“

„Nimic nu este mai trist pe lume decât să vezi cum o familie sănătoasă și puternică este nimicită de o banalitate stupidă. De o haită de lupi, de exemplu.“

Tânărul avea un mod de a privi lucrurile cam sumbru, dar se potrivea destul de bine cu specificul local.

Într-o seară, în loc să mă îndrept spre barul meu obișnuit, am rămas acasă să citesc. Închiriasem un apartament de două camere la ultimul etaj al unui frumos imobil din anii cincizeci, construit de prizonieri de război germani, un fel de însemn moscovit al poziției sociale înalte: putere și confort burghez întemeiate, ca întotdeauna aici, pe o solidă bază de opresiune. La fereastră, luminile portocalii ale orașului erau îmblânzite de șfichiuirile unei ninsori nervoase. În apartament domnea atmosfera de improvizație pe care tind să o reproduc pretutindeni: teancuri de cărți, ambalaje de fast-food și sticle de vin pe jumătate goale. Vocea lui Marlene Dietrich imprima o tușă decadentă ambianței, întărind sentimentul de stranietate care constituia la acea vreme principala sursă a delectărilor mele.

Îl abandonasem pe Zamiatin pentru o povestire de Nabokov, care mă adormea blând, ca de obicei: chiriașul de la Montreux Palace fusese întotdeauna un pic prea rafinat pentru gustul meu. Fără să îmi dau seama, la fiecare două minute privirea mea părăsea cartea în căutarea alinării,

aterizând inevitabil pe nefasta tabletă. Iar acolo, pierdută printre indignările momentului și fotografiile de urși koala, s-a ivit brusc această frază: „Între zidurile noastre transparente, țesute parcă dintr-un văzduh strălucitor, trăim întotdeauna la vedere, scăldați în lumină. Nu avem ce ascunde unii de alții.“ Zamiatin! Apariția lui neașteptată în fluxul de mesaje a avut asupra mea efectul unei lovituri de ciocan. Aproape automat am adăugat tweetului lui Brandeis următoarea frază extrasă din *Noi*: „În plus, asta ușurează munca grea și înălțătoare a Păzitorilor. Altminteri, cine știe ce s-ar mai putea întâmpla.“[2]

După care mi-am aruncat tableta în celălalt capăt al camerei, ca să mă forțez să reiau lectura cărții. Ca să se răzbune, a doua zi dimineața, când îl scoteam de sub perne, infernalul obiect mi-a semnalat primirea unui nou mesaj. „Nu știam că în Franța se mai citește Z.“ Brandeis îmi scrisese la trei dimineața. Am răspuns fără să mă gândesc: „Z este regele secret al epocii noastre.“ Se afișă atunci o întrebare: „Cât timp stați la Moscova?“

Scurt moment de ezitare: cum de-mi cunoștea acest tânăr student deplasările? După care mi-am dat seama că se putea deduce din unele dintre tweeturile mele din ultimele săptămâni, citind, poate, puțin printre rânduri, că mă aflu aici. Am răspuns că încă nu știu exact, după care am ieșit în orașul înghețat pentru a urma ritualurile zilnice ale existenței mele singuratice. La întoarcere mă aștepta un nou mesaj. „Dacă mai sunteți interesat de Z, am ceva să vă arăt.“

De ce nu? Nu aveam nimic de pierdut. În cel mai rău caz, aveam să fac cunoştinţă cu un elev pasionat de literatură. Un pic cam lugubru uneori, dar asta e o problemă pe care câteva pahare de vodcă reușesc în general s-o aline.

---

1. Evgheni Zamiatin, *Noi*, traducere din rusă de Inna Cristea, Polirom, 2014.

2. E. Zamiatin, *Noi*, p. 21.

2

Mașina aștepta pe marginea drumului, cu motorul pornit. Un Mercedes negru ultimul model: unitatea de bază a locomoției moscovite. Două personaje bine clădite fumau în tăcere în afara vehiculului. Când m-a văzut, unul din ele mi-a deschis ușa din spate, după care s-a așezat lângă șofer.

Nu am făcut nici o tentativă de conversație. Experiența mă învățase că n-aș putea scoate decât niște monosilabe de la însoțitorii mei. Oamenii de aici îi numesc timbre, deoarece trebuie să rămână lipiți de protejații lor. Sunt niște tipi puțin vorbăreți, care transmit o senzație de calm. Ei iau cina la mama lor o dată pe săptămână și îi aduc flori și o cutie de ciocolată. Mângâie capetele blonde ale copiilor ori de câte ori au ocazia. Unii colectează dopuri de sticlă sau își lustruiesc motocicleta. Cei mai pașnici oameni din lume! Cu excepția rarelor momente când încetează să mai fie astfel. Atunci este altă poveste: e mai bine să nu te afli prin preajmă în acele momente.

Prin fața ochilor mei defilau rapid impresiile orașului mult iubit. Moscova. Cea mai tristă și cea mai frumoasă dintre marile capitale imperiale. După care au apărut nesfârșitele și întunecatele păduri care, în mintea mea, erau deja cele care se întindeau la nesfârșit până în Siberia. Habar n-aveam unde ne aflăm. Telefonul încetase să funcționeze când mă urcasem în mașină. Iar GPS-ul ne semnala cu încăpăţânare poziţia la polul opus al oraşului.

La un moment dat, am părăsit drumul principal, luând-o pe unul care se afunda în pădure. Mașina încetinise foarte puțin, abordând drumul forestier cu aceeași ardoare cu care atacase anterior și autostrada; să nu se spună că un șofer rus se lasă intimidat de o banalitate stupidă, cum ar fi o haită de lupi. Am continuat să înaintăm prin întuneric, nu foarte mult timp, suficient însă pentru a alimenta presimțiri sumbre. Curiozitatea amuzată care mă

stăpânise până atunci era pe cale de a lăsa locul unei oarecare temeri. În Rusia, îmi spuneam, totul merge de obicei foarte bine, dar când merge rău, atunci merge cu adevărat foarte rău. La Paris, cel mai rău lucru care ți se poate întâmpla este un restaurant supraevaluat, privirea disprețuitoare a unei fete drăguțe sau o amendă. La Moscova, gama experiențelor neplăcute este considerabil mai largă.

Am ajuns în fața unei porți somptuoase. Din interiorul gheretei, un paznic ne-a făcut un vag semn de salut. Mercedesul începu în sfârșit să ruleze mai calm. Printre mesteceni se putea zări un mic lac pe care pluteau câteva lebede ca niște semne de întrebare adresate nopţii. După care mașina coti o ultimă oară, oprindu-se în faţa unei mari clădiri neoclasice în alb și galben.

Am coborât din mașină și m-am trezit mai curând în fața unei case din Hamburg ascunse în bazinul Alsterului decât în faţa locuinței unui oligarh. Era reședința unui medic, a unui avocat, chiar a unui bancher, calvinist însă, dedicat muncii sale și foarte puțin înclinat către ostentație. La intrare, profilul ezitant al unui domn bătrân, îmbrăcat în catifea, oferea un contrast aparte cu cei doi zbiri care mă aduseseră până aici. Dacă aceștia aparțineau în mod hotărât orașului luminos și crud din care tocmai sosisem, figura majordomului, un pic obosită, părea a fi fost aleasă de stăpânul ei pentru a prezida o lume privată și din vechime.

Odată trecut de ușă, un vestibul căptușit cu plută îl întâmpina pe vizitator. Și aici, nici o concesie făcută stilului contemporan atât de la modă în alte părți. Ci mai degrabă, în diferitele încăperi pe care am început să le străbat sub îndrumarea fragilului meu Caron, o abundență de mobile cu intarsii și de candelabre aprinse, de rame aurite și de covoare chinezești care creau o atmosferă caldă, la care contribuiau geamurile mate și sobele mari cu cahle împodobite. Impresia de armonie severă pe care o simțisem călcând pragul locuinţei se adâncea cu fiecare încăpere, până la sosirea într-un birou în care majordomul mi-a făcut semn să mă așez pe un mic divan de gală, care și-ar fi găsit foarte bine locul în anticamera unui personaj din *Război și pace*. Pe peretele din fața mea, portretul în ulei al unui bătrân, îmbrăcat în bufon al Curții, mă privea cu un aer batjocoritor.

M-am uitat în jur, încântat și puțin surprins. În altă parte, luxul produce un efect de distragere, dar aici aveai un sentiment de putere și de reculegere.

— La ce vă aşteptați, la robinete de aur?

Baranov zâmbea. Nu era sarcastic, ci mai degrabă tăcut, ca un om obișnuit să ia în stăpânire gândurile altcuiva. Se materializase pe neașteptate, probabil pe o ușă laterală. Purta o haină de interior întunecată, fluidă, probabil scumpă. Am îngăimat un răspuns, dar rusul nu mi-a dat nici o atenție.

— Vă rog să îmi iertați orarul. Am căpătat acest obicei prost și nu mă mai pot dezbăra de el.

— Nu sunteți singurul pe aici, i-am răspuns, gândindu-mă la efervescența vieții de noapte din Moscova, înainte să-mi dau seama că această propoziţie ar fi putut suna ca o aluzie la obiceiurile Țarului.

Un gând trecător a părut să-i străbată privirea de plumb.

— Oricum, este o plăcere să mă aflu aici. E un loc superb.

Abia ce rostisem aceste ultime cuvinte, că am simțit pentru prima dată privirea lui Baranov oprindu-se asupra mea: Ai venit oare până aici ca să mă plictisești ca toți ceilalți?

Rusul rămăsese în picioare.

— Deci sunteți un cititor al lui Zamiatin, reluă el, îndreptându-se spre ușa pe care intrase. Veniți cu mine, am ceva să vă arăt.

Am pătruns într-o sală ai cărei pereți erau acoperiți în întregime de o vastă bibliotecă care nu ar fi fost deloc nelalocul ei într-o mănăstire benedictină. Pe rafturi străluceau mii de volume vechi, luminate de scânteierile focului care ardea în impunătorul șemineu de piatră.

— Nu știam că sunteți colecționar de cărți vechi.

Nu încetam să debitez evidențe.

— Nu le colecționez. Le citesc. Sunt două lucruri diferite.

Rusul părea iritat. Colecţionarii sunt niște personaje meschine, oameni care trăiesc cu obsesia unui control la care nu vor ajunge niciodată. Baranov nu se considera unul dintre ei.

— De fapt, nu sunt toate ale mele. Pe multe le-am moștenit de la bunicul meu.

Mi-a fost greu să nu-mi trădez surprinderea. Să transmiți o bibliotecă de cărți vechi în Uniunea Sovietică nu era, la drept vorbind, cel mai firesc lucru din lume.

— Dar pe acestea eu le-am găsit.

Baranov încă nu avea chef de explicații. Extrăsese niște foi scrise de mână dintr-o învelitoare din piele.

— Aruncați o privire, spuse el, întinzându-mi niște foi îngălbenite.

Era o scrisoare scrisă cu caractere chirilice, datată 15 iunie 1931, la Moscova. Am început să citesc.

Stimate Iosif Vissarionovici,

Autorul acestei scrisori, condamnat la pedeapsa capitală, ți se adresează pentru a-ți cere să îi comuți pedeapsa. Numele meu îți este probabil cunoscut. Pentru mine, ca autor, a fi lipsit de posibilitatea de a scrie echivalează cu o condamnare la moarte.

Am ridicat privirea. Baranov se prefăcea că răsfoiește o carte, pentru a-mi da timp să-mi revin.

— Este originalul scrisorii lui Zamiatin către Stalin, a spus el fără să mă privească. Când îi cere permisiunea de a părăsi Uniunea Sovietică.

Am continuat să-l fixez cu privirea pe rus mult timp după ce îi ascultasem explicaţia. Nu-mi venea să cred că țin în mâini așa ceva. După care mi-am găsit puterea să continui lectura.

Nu pretind că sunt nevinovat. Știu că am obiceiul, foarte nepotrivit, să spun ceea ce consider eu că e adevărul mai degrabă decât să spun ceea ce mi-ar fi de folos pe moment. Nu mi-am ascuns niciodată poziția în ceea ce privește servilismul literar, lingușeala și cameleonii care își schimbă culoarea. Consider că aceste fenomene sunt degradante atât pentru scriitor, cât şi pentru revoluţie.

Am rămas cufundat o vreme în această lectură. Când mi-am ridicat privirea, Baranov mă observa.

— Aceasta este una dintre cele mai frumoase cereri adresate lui Stalin de un artist. Zamiatin nu se înjosește niciodată. Vorbește cu sinceritate, ca un fost bolşevic. A înfruntat trupele țarului, a supraviețuit exilului, s-a întors să facă Revoluția. Singura problemă este că a înțeles totul prea repede și că a comis imprudența de a o scrie.

De la înălțimea recentei mele familiarități cu autorul, am simțit nevoia să

intervin. Am înșirat, prin urmare, câteva banalităţi cu privire la ireductibila tensiune dintre artă și putere, la caracterul nomad al lui Zamiatin, la convingerea sa că, deși revoluționară, victoria unei idei determină automat îmburghezirea ei. Baranov mă privea cu atitudinea binevoitoare a prietenului de familie obligat să participe la serbarea școlară de sfârşit de an. Când i s-a părut că îmi epuizasem subiectul, a reluat:

— Da, așa este. Dar cred că e vorba de ceva mai mult. Zamiatin a încercat să-l oprească pe Stalin, a înțeles că acesta nu era un politician, ci un artist. Că viitorul avea să fie decis nu de competiția dintre două viziuni politice, ci dintre două proiecte artistice. În anii douăzeci, Zamiatin și Stalin sunt doi artiști de avangardă care luptă pentru supremație. Forțele aflate în confruntare sunt, bineînțeles, disproporționate, deoarece materialul lui Stalin este carnea și sângele oamenilor, pânza sa, o națiune uriașă, publicul său, toți locuitorii planetei care îi șoptesc cu venerație numele în sute de limbi. Ceea ce poetul realizează în imaginație, demiurgul are pretenția de a impune pe scena istoriei mondiale. În această luptă, Zamiatin este aproape complet izolat, dar încearcă totuși să se opună noii ordini. El știe că arta lui Stalin duce inevitabil spre lagărul de concentrare, pentru că în planul menit să reglementeze viața Omului Nou nu există loc pentru erezie. Acesta și este motivul pentru care, deși inginer, Zamiatin se luptă cu armele literaturii, ale teatrului, ale muzicii; a înțeles că, dacă puterea zdrobește tot ce e disonant, Gulagul este doar o chestiune de timp. Dacă armoniile ilicite sunt reprimate, foarte curând nu va mai fi loc decât pentru marșuri în ritm cadențat. Tonul minor, neconform cu idealurile noii societăți, va deveni un dușman de clasă. Major! Nu trebuie să se audă altceva decât tonul major! Toate drumurile duc la tonul major! Muzica, chiar și fără cuvinte, va fi strict subordonată cuvântului. Și nu se va mai compune vreo simfonie care să nu fie o odă închinată marxism-leninismului.

În timp ce rostea ultimele cuvinte, o umbră de emoție se strecurase, pentru prima dată, în glasul rusului, ca și cum nu ar fi fost pe cale de a analiza doar un eveniment istoric.

— Când Zamiatin îl convinge pe prietenul său Șostakovici să compună *Lady Macbeth din Mțensk*, a continuat el, o face pentru că știe că viitorul Uniunii Sovietice depinde de această reprezentație. Că singurul mod de a

evita procesele politice și epurările este de a reintroduce singularitatea individului care se revoltă împotriva ordinii planificate. Iar când Stalin se ridică, furios, și iese din Balșoi după actul al treilea o face pentru că știe că libertatea compozitorului și a personajelor sale este o sfidare directă la adresa puterii sale, a proiectului său artistic global. Tocmai de aceea și ordonă el scrierea celebrului articol din *Pravda* care îl acuză pe compozitor că a acordat prea mult spațiu senzualității personajelor, care se comportă într-un mod „bestial“. În opera lui Stalin nu este loc decât pentru instinctele bestiale ale unei singure persoane. El aplică literal porunca lui Lenin: „Este necesar să visăm“, dar singurul vis permis este cel al lui Stalin; toate celelalte trebuie suprimate.

Baranov a făcut o pauză. Confortul camerei în care ne aflam producea un contrast aparte cu asprimea faptelor pe care le evoca.

— Dacă stai să te gândești, a continuat el, prima jumătate a secolului al XX-lea nu va fi fost, practic, decât asta: o confruntare titanică între niște artiști. Stalin, Hitler, Churchill. După care au venit birocrații, pentru că lumea trebuia să se odihnească. Dar astăzi artiștii s-au întors. Uitați-vă în jur. Oriunde te întorci, nu există decât artiști de avangardă, care au pretenția nu de a descrie realitatea, ci de a o crea. Doar stilul s-a schimbat. Astăzi, în locul artiștilor de altădată sunt personajele reality show-urilor. Dar principiul a rămas același.

— Sunteți unul dintre ei?

— Firește că nu. Am jucat o vreme rolul de funcționar. Dar acum sunt la pensie.

— Nu vă e dor de adrenalină?

— Credeți-mă, nu există pariu mai mare decât să te trezești dimineața, să-ți bei cafeaua și să-ți duci fata la școală. Serios, nu cred că am vrut ceva mai mult de trei sau de patru ori în viața mea. Dar când s-a întâmplat, în general am obținut ceea ce voiam. Iar ceea ce îmi doresc acum, vă asigur, e tocmai asta.

Baranov a făcut un semn care indica biblioteca, vechiul glob pământesc din lemn și focul care ardea în șemineu.

— Și ceilalți cum au primit asta?

— Cum credeți? Rău, bineînțeles. În acvariu totul se iartă: hoția, crima,

trădarea. Dar nu dezertarea. Cum, nu vrei ceva pentru care noi am fi în stare să ucidem? Curtenii nu pot să-ți ierte așa ceva.

— Dar Țarul?

— Țarul este o altă poveste. El vede și iartă orice.

O sclipire de ironie a străbătut privirea opacă a rusului.

— Vă scrieți memoriile?

— Nici nu mă gândesc.

— Ați avea totuși multe de povestit!

— Nici o carte nu va fi vreodată la înălțimea adevăratului joc de putere.

— S-ar putea susține și contrariul.

O umbră ușoară i-a trecut prin priviri. Baranov a zâmbit.

— Aveți dreptate. Așa că îngăduiți-mi să reformulez. Nici o carte scrisă de mine nu va putea fi vreodată la înălțimea jocului de putere.

— Ce este puterea pentru dumneavoastră?

— Întrebarea dumneavoastră este mult prea directă. Puterea este ca soarele și ca moartea, nu poate fi privită în față. Mai cu seamă în Rusia. Dar pentru că ați venit până aici, dacă aveți ceva timp, aș vrea să vă spun o poveste.

Baranov s-a ridicat să toarne două pahare de whisky dintr-o carafă de cristal. Mi-a întins unul și s-a așezat la loc în fotoliul său de piele. M-a privit intens o clipă, apoi și-a coborât ochii pe paharul lui.

— Bunicul meu a fost un mare vânător, a spus el încet.

3

— Bunicul meu a fost un mare vânător. Când era acasă, nu-și îmbrăca halatul fără ajutorul unui servitor, dar ca să doboare un lup era în stare să petreacă nopți întregi în pădure, sub cerul liber. Până la revoluție, acesta fusese doar un hobby. Făcea studii de drept și ar fi putut să aibă orice carieră în birocrația ţarului. Când bolșevicii au luat puterea, nu i-a rămas decât vânătoarea. Practic, aceștia l-au eliberat, chiar dacă el, evident, n-ar fi recunoscut asta niciodată. Îi ura pe comuniști. Își botezase câinii după conducătorii lor. „Aici, Molotov! Culcat, Beria!“ Din fericire, a trăit izolat și nimeni nu l-a denunțat vreodată. Dar tatăl meu, încă din copilărie, și-a dat seama cât de extravagant era bunicul. Și îi era rușine de asta. Dar mai ales îi era frică, bănuiesc. Și nu greșea, având în vedere ce se întâmpla în acea epocă. Bunicului, în schimb, nu-i păsa. În plus, totul mergea din plin pentru el. La un moment dat s-a apucat să scrie cărți despre vânătoare: cum să dresezi câinii, cum să recunoști urmele prăzii, lucruri de genul ăsta. Adăuga anecdote, descria personaje ciudate care îi împărtășeau pasiunea, plasa câteva citate din Turgheniev, și gata. Cititorii înnebuneau de plăcere. Regăseau în cărțile lui ceva din lejeritatea de odinioară, dar circumscrisă la un domeniu restrâns, ceea ce o făcea tolerabilă de către putere. Cu timpul, bunicul a devenit un fel de autoritate. În 1954, când lupii se înmulțiseră în Caucaz, a fost pus în fruntea unei expediții guvernamentale pentru stârpirea lor. Devenise, practic, un funcţionar, dar nu și-a schimbat niciodată atitudinea. Avea insolența tipică a aristocratul rus. S-ar fi lăsat mai curând spânzurat decât să renunțe la o vorbă de duh.

Îmi amintesc cum își bătea joc de tatăl meu când eram mic: „Bravo, Kolea, dacă o ții tot așa, Brejnev te va lua pe genunchi în timpul paradei de 9 Mai!“ Sau: „Știi că funcționarii Partidului se împart în două categorii, nu? – Da, tată, mi-ai spus deja. – Cei care nu sunt buni de nimic și cei care sunt

gata de orice. Mă întreb din ce categorie faci parte tu, Kolea!“

Pe tata îl treceau fiorii. El era exact opusul. De când era copil, cred că principala lui preocupare fusese să evite orice necazuri. Imediat ce a avut posibilitatea, a intrat la pionieri, apoi în Komsomol. Bănuiesc că voia să i se ierte tatăl excentric, originile aristocratice. Voia să fie ca toată lumea. Pot să înțeleg. Era și o răzvrătire, în felul lui. Când crești în preajma unui personaj atât de ieșit din comun, singura revoltă posibilă este conformismul.

Oricum, în fiecare vară eram trimis la țară, la bunicul. Locuia într-un fel de izbă făcută din trunchiuri de plop, imediat după marginea satului. Pe dinafară totul era foarte rustic: casa era înconjurată de o grădină de legume cu castraveți, cartofi, o tufă de coacăze și câțiva meri. Mai era și o mică masă cu niște scaune din fier forjat atât de ruginite, încât dădeau impresia că stătuseră câteva secole pe fundul Nevei. Dar când intrai, îți dădeai seama că bunicul reușise să recreeze, nu știu cum, un pic din atmosfera vremurilor apuse. Și nu pentru că micul salon sau sufrageria ar fi fost mobilate luxos, ci pentru că o senzație de prosperitate tihnită, complet străină la acea vreme, plutea în aer, cu un parfum de ceai venind din samovarul mereu aprins. Trofeele de vânătoare și blănurile nu lipseau, însă prezența lor era atenuată de o tușă mai delicată, care îl împinsese pe stăpânul casei să le asorteze cu obiecte mai neașteptate: statuete chinezești, un bezoar, câteva cărți cu legături sofisticate lăsate neglijent pe masa de mesteacăn. Urmele unei grații pe care aș îndrăzni s-o numesc feminină, dacă aș uita cât de mult detesta bunicul meu însăși ideea unei convieţuiri cu sexul opus. Soția lui, mama tatălui meu, murise de peritonită la vârsta de douăzeci și trei de ani, și acest eveniment părea să fi încheiat, odată pentru totdeauna, capitolul vieții sale sentimentale. Existau, e adevărat, câteva prietene, mai mult sau mai puțin prezentabile, care veneau să-l viziteze din când în când. Nici una însă nu rămânea mai mult de câteva ceasuri în acest templu închinat zeilor vânătorii, literaturii și prieteniilor virile, hrănite cu replici sarcastice și chefuri enorme.

Totuși, în casă oficiau Zahar și Nina, un cuplu de ţărani care oficial munceau la colhoz, dar care în realitate erau pe post de servitori. Bunicul era un călăreț formidabil, dar nu știa să conducă o mașină. Când avea de mers undeva, Zahar își scotea bătrâna Volgă și îi servea drept șofer. Singura

concesie pe care bunicul o făcea unei minime prudențe era să se așeze, democratic, lângă, nu în spate. Să-l însoțești pe bunicul era întotdeauna o experiență aparte, chiar dacă nu era vorba decât de a face cumpărături în sat. Acolo se întâmplau întotdeauna niște lucruri care nu i se întâmplau decât lui. Ca și cum ar fi fost învăluit într-un fel de aură nostalgică şi dezinvoltă care îl ferea de asprimea vremurilor, producând, în orice moment, condițiile unei bucurii improvizate. Putea să descindă în cea mai sinistră cafenea de stat, şi imediat în jurul lui se recrea un pic din magia de altădată. Chiar și pe un scaun de plastic așezat pe o podea de linoleum gri, ceva din el readucea în memorie imaginea balurilor și a sticlelor de șampanie deschise cu sabia. Oamenii, adesea cu totul străini, îi simțeau căldura și se apropiau de el fără a ști prea bine de ce, atrași de farmecul acestui bătrân elegant, întotdeauna foarte politicos, care depăna povești din alte vremuri, de parcă s-ar fi aflat într-un salon din Sankt Petersburg. Zăream uneori, așezat la o altă masă, un *aparatcik* prostdispus care se uita la el chiorâș. Dar nimeni nu ar fi îndrăznit să se atingă de el. Cine știe cum, bunicul supraviețuise epurărilor staliniste, apoi, cu vremea, regimul își pierduse atitudinile carnivore. Erau nevoiți să-l suporte, cu atât mai mult cu cât politica părea să nu-l intereseze absolut deloc.

Prietenii lui erau mai ales vânători. Și aceștia erau de tot felul. Aristocrați, decăzuți ca și el, dar și ţărani şi bandiţi siberieni. Și chiar câțiva comuniști „domesticiți“, așa cum le spunea el membrilor de partid pe care reușise să-i ademenească prin vorbărie nostalgică și băutură din belșug. La începutul iernii, împrăștiau sticlele de vodcă prin grădina casei, ca să le găsească la primăvară, când se topea zăpada. Între timp, se refugiau înăuntru, și de cel puțin două ori pe săptămână jucau cărți. Își spuneau povești vânătorești, comentau actualitatea în felul lor, în principal sub formă de glume.

„Știi ce este un duet sovietic? Un cvartet care a fost în turneu în străinătate.“

„O comisie de inspectori vizitează un azil de nebuni. Pacienții îi întâmpină pe aceștia cântând: «Ce bine e să trăiești pe pământ sovietic!» Comisia observă însă că un bărbat stă tăcut. «Tu de ce nu cânți? îl întreabă ei. – Sunt infirmier, nu sunt nebun!».“

„Tovarășul Hrușciov vizitează o crescătorie de porci și este fotografiat. La *Pravda*, redactorii discută despre legenda pe care s-o pună sub imagine: «Tovarăşul Hruşciov printre porci», «Tovarăşul Hruşciov şi porcii», «Porcii din jurul tovarășului Hrușciov»? Toate propunerile sunt respinse una după alta. Într-un final, directorul decide. Legenda aleasă este: «Al treilea din dreapta, tovarăşul Hruşciov».“

Și urmau hohote de râs, bătăi pe spate și carafe golindu-se una după alta. Trebuie însă spus despre casa bunicului că nu întotdeauna era plină de viață. Îi plăcea să fie singur. Spunea că pentru că nu-i suportă pe comunişti. În realitate, ar fi fost un mizantrop sub orice regim. Cred că am moștenit o parte din caracterul lui…

Baranov a zâmbit. A luat carafa de whisky și și-a turnat o porție zdravănă în paharul de cristal.

— Într-o seară, pe când stăteam lângă șemineu, bunicul mi-a povestit despre aventurile trupelor țarului care ocupaseră Parisul după căderea lui Napoleon. În special pe cele ale unui anume Iurko, coleg de regiment cu unul dintre strămoșii noștri în garda imperială, alcoolic în ultimul grad. Abia ajuns la Paris, se pare că acest Iurko se va fi năpustit într-o farmacie și, după ce a adulmecat o sticlă de alcool medicinal, a băut-o însoțită de doi castraveciori murați anume aduși. În fața acestui spectacol, farmacistul este cuprins de panică și se vede deja în fața unui pluton de execuție, pentru otrăvirea soldatului rus. Dă fuga spre tabăra cea mai apropiată, se repede la primul ofițer cu aspect mai mult sau mai puțin civilizat, Vasili Baranov, și începe să-i spună cu însuflețire că nu are nimic de-a face cu moartea iminentă a lui Iurko, că rusul a dat pe dușcă o sticlă înainte ca el să apuce să spună ceva. În acel moment, strămoșul nostru îl întrerupe. „Nu cunoașteți mulți soldați ruși, nu?“ Farmacistul dă din cap. „Dar conceptul de imunitate vă e cunoscut, nu?“ Farmacistul se uită la el fără să înțeleagă. „Vedeți dumneavoastră, dragă domnule, viața în Rusia prezintă mai multe inconveniente în comparație cu cea de la Paris. Brânzeturile noastre sunt mai puțin numeroase, femeile noastre zâmbesc rar, și drumurile noastre sunt aproape întotdeauna acoperite cu gheață. Dar avantajul este că tot ce nu te ucide te face mai puternic: de-a lungul secolelor, metabolismul rușilor a avut timp să se obișnuiască cu multe lucruri.“ Și cu un gest i-l arată pe

Yurko jucând liniștit cărți cu doi tovarăși și cu o sticlă de votcă pe jumătate goală pe masă.

Bunicul a izbucnit în râs și a continuat: „Când aveam optsprezece ani, și eu am fost luat în garda țarului. Eram foarte mândru, dar, așa cum ai înțeles, nu era o mare ispravă: înaintea mea, tatăl meu și bunicul meu serviseră în acelaşi regiment şi, din câte știu, toți Baranovii care îi precedaseră. Oricum, eram mândru ca Artaban și toată toată lumea îmi făcea complimente grozave: «Este un mare privilegiu, Kolia, să fi intrat în garda țarului, ce norocoși sunt părinții tăi» etc. etc. Apoi, într-o bună zi, în timpul exercițiilor de dimineață, cad de pe cal și îmi rup bazinul. Nu e puțin lucru să-ți rupi bazinul. Așa că toți prietenii îmi spun: «Ce ghinion, Kolia, tocmai când a început sezonul balurilor.» Eram disperat, tovarășii mei de regiment treceau de la o petrecere la alta, dându-și aere în uniformele lor de gală, în vreme ce eu stăteam în pat jucând cărți cu *babușka*. Apoi, deodată, izbucnește războiul și toți pleacă pe front. La primul atac, bieții de ei, toți au fost masacrați de mitralierele germane, în vreme ce eu mă aflam în continuare acasă, în convalescență, cu un sentiment de vinovăție, desigur, dar și cu toate fetele drăguțe din Petersburg care se înghesuiau să mă consoleze.

Atunci am cunoscut-o pe bunica ta. Era o perioadă dificilă, dar aveam mari proiecte, sau cel puţin așa ni se părea nouă. Rangul familiei noastre și studiile de drept pe care tocmai le făcusem îmi deschideau porțile celei mai înalte administrații. Începeam să fiu primit la Curte și socrul meu construia un mic palat pe Nevski Prospekt. Drumul părea trasat, o dată pentru totdeauna, dar deodată o bandă de idioți decid că ţarul nu mai e bun, că sfânta noastră măicuță Rusia trebuie să devină republică. Și manevra reușește, iau puterea! După care debarcă bolșevicii și îi măcelăresc pe toți, țariști și republicani.

Revoluția a fost un dezastru fără precedent. Dar este adevărat că fără ea aș fi ajuns funcționar, în cel mai bun caz, curtean. Nu voi spune niciodată despre comunism că este un lucru bun, dar în realitate poți să fii fericit sub orice regim, știi… Și, mai presus de toate, știi ce, Vadia? Nu știm niciodată nimic. Nu controlăm lucrurile care se petrec, mai rău, nu suntem capabili să știm nici măcar dacă sunt bune sau rele. Ne aflăm aici, așteptăm un lucru, îl dorim din răsputeri. Iar el în sfârșit se întâmplă și, imediat după aceea, ne

dăm seama că viața ne este distrusă. Sau invers. Ne cade cerul în cap, și după puțin timp ne dăm seama că este cel mai bun lucru care ni se putea întâmpla. Crede-mă, singurul lucru pe care îl putem controla este modul de a interpreta evenimentele. Dacă plecăm de la ideea că nu lucrurile, ci judecata noastră cu privire la ele este cea care ne face să suferim, putem avea pretenția de a prelua controlul asupra propriei vieți. Dacă nu, suntem condamnați să omorâm muște cu tunul.“

Încă îmi amintesc expresia bunicului meu în timp ce rostea aceste cuvinte. Vorbea serios, dar și cu un strop de ironie, ca și cum s-ar fi simțit puțin jenat să joace rolul babalâcului. Ținea însă s-o facă. Bărbații din generația aceea țineau să transmită ceea ce înțeleseseră despre viață, simțeau că e important. Cred că sunt ultimii care mai gândeau în felul acesta. Începând cu generația tatălui meu, nimeni n-a mai considerat că ar putea merita efortul să transmiți niște învățăminte. Am devenit cu toții prea cool, prea moderni. Și, apoi, trăim cu teama de ridicol. Nimeni nu vrea să pară idiot.

Bunicul meu nu era un patriarh din secolul al XIX-lea, era deja un om modern. Citise Kafka și Thomas Mann, dar era dispus să se expună ridicolului ca să spună ce avea de spus. Și îi voi fi întotdeauna recunoscător pentru asta, deoarece, de atunci, mi-a rămas ideea că bâjbâim în beznă. Că nu știm nici ce e bine, nici ce e rău pentru noi. Dar că putem decide liber ce sens să dăm lucrurilor care se petrec. Iar aceasta este, în fond, singura noastră putere.

4

— Cine-ar putea spune cum de reușise bunicul să pună biblioteca familiei la adăpost? Îmi imaginez că nimeni nu a avut vreodată curajul să-i scormonească prin treburi. Nici măcar noi nu aveam dreptul să urcăm în pod. Din când în când, apărea de acolo cu o carte în mână. „Poftim, uite *Memoriile* lui Casanova. Dar nu-i spune tatălui tău.“ La început, era vorba de cărți mai mult sau mai puțin pentru copii. *Fabulele* lui La Fontaine sau romanele Contesei de Ségur. Apoi și-a pierdut răbdarea. Voia să poată vorbi despre cărți cu cineva, chiar dacă era vorba doar de un copil. Așa că a început să aducă jos altfel de lucruri. Nu cred că aveam mai mult de zece ani când m-a pus să citesc *Memoriile* cardinalului de Retz. Pentru mine era un roman de capă și spadă. Pe vremea aceea, Marele Condé și ducesa de Longueville îmi erau mai familiari decât Mickey și ursul Mișa.

Baranov a zâmbit, apoi a indicat cu un gest o mare secțiune a bibliotecii.

— Multe dintre cărțile acelea erau ale lui. Aproape toate în franceză, veți vedea. Culmea civilizației, spunea bunicul. De altfel, lumea care fusese a lui se formase privind spre Paris. Copiind comportamentele, modele, ticurile până la ridicol. Știați că Nesselrode, celebrul negociator rus de la Congresul de la Viena, nu vorbea rusa? A condus vreme de patruzeci de ani politica externă a imperiului și nu ne vorbea limba. Toată această dragoste, această pasiune de a nu fi tu însuți, ci altcineva! Și cum a fost răsplătită toată această dragoste? Cu dispreţ. Întotdeauna, în toate epocile, cu același nenorocit de dispreț!

— Să ne gândim la ticălosul de Custine, spuse apoi Baranov, luând altă carte. Țarul îl întâmpină ca pe un frate, îl primește la Curte, încalcă protocolul pentru a-i permite să participe la nunta fiicei sale. Și el cum îi

mulțumește? Patru volume, o mie o sută treizeci de pagini în care nu face decât să descrie Rusia ca pe un iad. Citiți asta: „Deşi nemărginit, acest imperiu nu este decât o închisoare a cărei cheie o are împăratul; iar în vreme de pace, în acest stat care nu poate trăi decât din cuceriri, nimic nu se potriveşte mai bine nenorocirii supuşilor decât însăşi nenorocirea suveranului. Viaţa temnicerului mi s-a părut întotdeauna atât de asemănătoare cu aceea a întemniţatului…“[3] Sau asta: „Rușilor mult mai puțin le pasă să fie civilizați decât să lase să se creadă că sunt.“

Bunicul ura *Scrisorile din Rusia*. Și totuși, era fascinat de ele. „Acel francez blestemat este cel mai bun interpret al Rusiei, spunea el, pentru că aici Curtea a fost întotdeauna singurul mod de a ajunge la putere şi la avuții. Să te sprijini, în Rusia, pe pasiunile populare nu este de nici un folos: până la urmă, cel care câștigă își întemeiază întotdeauna puterea pe Curte. Tocmai de aceea, cel mai bun mijloc îl constituie lingușeala, nu talentul, tăcerea, nu elocvența. Custine îi vede pe nobilii din Petersburg plimbându-se fără șubă în plină iarnă, pentru a se da pe lângă pe țar. Și murind. Nu există cafenele în care să se comenteze niște ziare care nu există, și știrile se schimbă întotdeauna în funcție de cine le spune cu voce joasă. Țară a muților, țară a frumoasei adormite, minunată, dar lipsită de viață, pentru că îi lipsește suflul libertăţii. Azi, la fel ca și ieri.“

Când bunicul expunea aceste raționamente, tatăl meu tremura. Îi era frică de biblioteca din pod, pe care o considera un loc potențial subversiv. Trebuie însă să spun că, spre cinstea lui, nu a avut niciodată puterea să mă lipsească de ea. Și nici nu a fost acasă prea des. Călătorea tot timpul pentru conferințe, simpozioane și altele. La un moment dat, a fost numit director al Academiei de Științe Sociale a Partidului, numele lui apărea în *Marea Enciclopedie Sovietică*, cea mai înaltă onoare, la vremea aceea. În fond însă, a fost întotdeauna un om prudent. Cred că obiectivul său principal era să nu fie trezit vreodată în toiul nopții de loviturile de pumn ale agenților de securitate în ușa de la intrare. Nu știți cât de multe talente au fost sacrificate, în Rusia, pe altarul acestui unic scop.

— Mi se pare o dovadă de bun-simț.

— Da, poate. Tatăl meu nu era lipsit de bun-simț, este evident. Deși, gândindu-mă bine, mi se pare, și mi se părea și atunci, că era vorba de o

catastrofală formă de naivitate: ideea că poți să-ți faci datoria, că un om care se aruncă în spirala îndatoririlor poate ajunge într-o bună zi mai curând să le dea de cap decât să le vadă înmulțindu-se până la a ajunge să fie îngropat sub ele. Dacă te străduiai să-l observi de aproape, tatăl meu dădea întotdeauna impresia că este zdrobit de această povară pe care, până la urmă, singur și-o luase pe umeri. Bunicul îl numea „mica Gardă Roșie". Asta mă făcea să râd când eram copil, dar trebuie să recunosc că doar datorită tatălui meu, muncii sale și prudenței sale m-am putut bucura de toate privilegiile pe care se întemeia viața sovietică de la acea vreme. Magazinele speciale cu produsele lor importate din străinătate, școlile în care se învățau engleza, germana, franceza, locurile rezervate la teatru – unde era mai bine să nu mergi prea des, ca să nu fii luat drept artist sau drept liber-cugetător.

În acea epocă, cel mai căutat privilegiu la Moscova era *kremliovka*, coșul cu alimente rezervat membrilor și înalților funcționari ai Comitetului Central al Partidului. În fiecare zi, șoferul tatălui meu, Vitali, se ducea să-l ridice de pe strada Granovskovo, numărul 2. Ori de câte ori mi se dădea voie, îl însoțeam. Șoferul se oprea în fața unui clădiri la fel ca toate celelalte, însă înțelegeai că înăuntru se întâmpla ceva, pentru că afară se aflau aproape întotdeauna alte mașini oficiale, oprite, cu motorul aprins. Vitali și cu mine intram în clădire și, după ce traversam un coridor lung, ajungeam în fața unei uși de sticlă deasupra căreia scria: „Biroul permiselor". Vitali bătea și intra fără să aștepte răspuns. Înăuntru, în spatele unei tejghele, o angajată îmbrăcată în gri îi zâmbea. Și acesta era un privilegiu cu totul neașteptat: pe vremea aceea, funcționarii nu zâmbeau niciodată în Uniunea Sovietică. Apoi, ea îl întreba pe Vitali ce vrea în ziua aceea. Atunci, el se întorcea spre mine și mă întreba: „Deci, Vladenka, ce mâncăm astăzi?" Iar eu puteam să aleg ce doream: de la piroști la somon și cotlete de miel, caramele Lenov și portocale din Azerbaidjan. Cred că niciodată nu am mai simțit o asemenea senzație de bine și de putere absolută.

Baranov s-a uitat în jur. Ca pentru a spune că toată această opulență, lambriurile și stucatura tavanului nu însemnau nimic în comparație cu coșul de piroști din care se înfrupta pe vremea când era copil.

— În fond, problema este că am avut o copilărie fericită. Și asta m-a marcat, cred. Nu am simțit niciodată vreun resentiment și nici nu am avut vreo revanşă de luat împotriva lumii, un handicap grav pentru cineva care duce viața pe care o duc eu. În Rusia, așa ceva nu este normal. Aici, toată lumea își amintește viața dinainte, sacrificiile. Elita rusă este unită de un fond comun de mizerie prin care fiecare dintre membrii ei a trecut înainte de a ajunge la vilele de pe Coasta de Azur și la sticlele de Petrus. Unii și-o revendică, altora le este rușine de ea, dar când se privesc în oglindă, în costumele lor de treizeci de mii de dolari, știu că împărtășesc aceeași furie și aceeași uimire, un pic infantilă, față de felul în care au evoluat lucrurile. Până și Țarul. Chiar dacă este convins de destinul său, de forța inexorabilă care l-a condus acolo unde a ajuns, el nu reușește întotdeauna să își ascundă o mișcare de neîncredere: Eu, puștiul din *comunalka* de pe strada Baskov, iată-mă azi la Palatul Buckingham, unde regina Angliei îmi servește ceaiul! Pentru mine, nu era la fel. Acasă, servitorii cu mănuși albe serveau tăvi cu pahare de pink gin. Nu aveam prea mulți bani, e adevărat. Dar la vremea aceea nici nu aveam nevoie.

— Spre deosebire de azi.

— Spre deosebire de azi, într-adevăr. Chiar dacă nu este decât pe jumătate adevărat. Străinii cred că noii ruși sunt obsedați de bani. Dar nu despre asta e vorba. Rușii se joacă cu banii. Îi aruncă în aer ca pe confetti. Au venit atât de repede și atât de mulți! Ieri lipseau cu desăvârșire. Mâine, cine știe? Mai bine să-i cheltuim imediat. La voi, banii sunt esențiali, sunt temelia a tot și a toate. Aici, vă asigur, nu este deloc așa. Doar privilegiile contează în Rusia, apropierea de putere. Restul e secundar. Așa era pe vremea țarului, și în anii comunismului încă și mai mult. Sistemul sovietic se întemeia pe statut. Banii nu contau. Erau puțini în circulație și erau, oricum, inutili: nimeni nu s-ar fi gândit să judece o persoană după banii pe care-i avea. Dacă în loc ca Partidul să îți dea o *dacea*, o cumpărai – o puteai face, chiar și atunci –, însemna că nu erai sigur că ești suficient de important ca să îți fie oferită. Ceea ce conta era statutul, nu cash-ul. Bineînțeles, era vorba de o capcană. Privilegiul este opusul libertății, mai curând o formă de sclavie. Știți ce este *vertușka*?

— Nu.

— Un telefon. Pe vremea comunismului, acesta era cel mai râvnit obiect. Pentru că nu era un telefon ca toate celelalte. Era un dispozitiv special, care permitea comunicarea directă cu toți grangurii regimului. Numerele acestor *vertușka* nu aveau decât patru cifre. Când îți era instalată în birou însemna că ai reușit în viață. În fiecare an se tipărea un repertoriu legat în piele roşie cu numele norocoșilor posesori. Fiecare titular trebuia să formeze numărul în mod direct și să răspundă personal, indiferent cine ar fi sunat. Cei mai puternici aveau câte una acasă, la *dacea* și în mașină. Deținătorii unei *vertușka* puteau comunica exclusiv prin intermediul acesteia. Utilizarea unui telefon normal ar fi fost văzută ca un semn de falsă modestie şi de lipsă de consideraţie față de privilegiul acordat. O chestie de liber-cugetător potenţial subversiv.

Baranov a făcut o pauză și a zâmbit.

— Evident, toate conversațiile erau interceptate de KGB, dar nimeni nu ar fi renunțat la acest aparat. E ciudat cum aspiră curtenii mai mult ca orice la instrumentul supunerii lor.
Mi-am dat seama de asta întâmplător, într-o seară. Din când în când, tatăl meu, care era pasionat de cinema, organiza proiecții private la academie. Invita câțiva colegi, unul sau doi funcționari din Comitetul Central, cel mult zece persoane. Trebuia, firește, să fie foarte atent la alegerea filmului. Nu putea să proiecteze orice. Însă regulile cenzurii nu i se aplicau și lui, astfel încât tatăl meu reușea, mai mult sau mai puțin, să ne arate ceea ce dorea. Până la urmă, era directorul academiei, şi dacă nu el studia manifestările decadenţei burgheze din Occident, cine ar fi putut să o facă? Oricum, îmi amintesc că odată, trebuie să fi avut doisprezece sau treisprezece ani, a proiectat *Luarea puterii de către Ludovic al XIV-lea* al lui Rossellini. Vă amintiți acest film?

Am confirmat din cap cu aerul vag vinovat al celui care și-a promis de mai multe ori să îl vadă, negăsind însă niciodată puterea s-o facă.

— Povestește felul în care Regele Soare, construind Versaillesul și obligându-i pe nobili să-l urmeze la Curte, i-a închis pe aceștia într-o cușcă din ce în ce mai strictă de ceremonii și de mici privilegii pentru a-i lipsi,

aproape fără ca ei să-și dea seama, de libertate și chiar, în cele mai multe cazuri, de cea mai elementară demnitate. În scena finală, îl vedem pe rege despuindu-se de toate podoabele, de toate obiectele sale de lux: veșmintele somptuoase nu erau decât niște artificii, niște instrumente care îi permiteau să-și afirme puterea pentru ca, așa cum îi spune ministrului său, toată lumea din regat să depindă pentru orice de monarh, așa cum natura depinde în toate de soare.

În seara aceea, când luminile s-au reaprins, am avut senzația unui anumit disconfort în rândul spectatorilor. Nu erau oameni proști, dimpotrivă. Făcuseră studii și ajunseseră în vârful piramidei prin nenumărate sacrificii, eforturi și intrigi. De data aceasta însă, după proiecție, se uitau unii la alții într-un mod ciudat. Ca și cum ar fi simțit o jenă a cărei cauză nu știau cu adevărat s-o explice. După care s-au despărțit, mai repede decât de obicei, fiecare ducându-se acasă cu mașina de serviciu pe care Partidul le-o punea la dispoziție douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru.

Vedeți dumneavoastră, elita sovietică, în fond, semăna mult cu vechea nobilime țaristă. Ceva mai puțin elegantă, ceva mai instruită, dar cu același dispreț aristocratic față de bani, cu aceeași distanță siderală față de popor, cu aceeași înclinație spre aroganță și violență. Nu poți scăpa de propriul destin, iar al rușilor este să fie conduși de urmașii lui Ivan cel Groaznic. Putem inventa orice, revoluția proletară, liberalismul dezlănțuit, rezultatul este întotdeauna același: în vârf se află *opricinikii*, câinii de pază ai țarului. Astăzi, măcar, a revenit puțină ordine, un minimum de respect. E deja ceva, vom vedea cât o să dureze.

Cu un gest brusc, rusul s-a ridicat, lovit parcă de o idee neașteptată, și s-a dus spre biroul său.

— *Vertușka* încă există, știați? Sunt liniile terestre securizate ale FSB-ului. Oricine vrea să comunice cu Țarul trebuie să aibă una. Iat-o pe a mea, priviți.

Baranov a arătat spre un aparat de formă antică aflat pe un colț al biroului

— Mi-l imaginam roșu!

— Nu, este cenușiu, ca toate celelalte.

— Dacă credeți că Moscova este cenușie, ar trebui se veniți câteva zile în

Europa. Sau să vă duceți la Washington.

— Doamne ferește! Acolo nu sunt cenușii, sunt morți.

A zâmbit ca o lamă de cuțit.

— Așa cum știți, continuă el, nu mai am libertatea de a vizita astfel de locuri…

— Știu, ați declarat chiar că nu vă lipsesc din Statele Unite decât Tupac Shakur, Allen Ginsberg și Jackson Pollock, și că pentru a te bucura de ei nu e nevoie să te duci până acolo…

— Uneori spunem prostii.

— Ce s-a întâmplat cu tatăl dumneavoastră?

— V-am spus deja. Era un om amabil, meticulos, întotdeauna cufundat în compilarea unui volum despre „Dialectica epocii contemporane“ sau „Problemele teoretice ale lingvisticii sovietice“. Și, o vreme, totul a mers foarte bine. La cincizeci de ani câștigase Premiul Lenin, bibliotecile Uniunii erau obligate să-i dețină lucrările legate în piele, tipărite în zeci de mii de exemplare. După care vine Gorbaciov, cu paharul lui de lapte!

— Paharul lui de lapte?

— Da. Vedeți, pentru a înțelege că Gorbaciov avea să distrugă Uniunea Sovietică, nu era nevoie să-l asculți; era de ajuns să-l privești. Urca la tribună și imediat i se aducea paharul cu lapte. Oamenilor nu le venea să-și creadă ochilor. După care a dublat prețul vodcii. Voia să treacă pe toată lumea pe lapte. În Rusia! Vă dați seama? Și te mai miri că după aceea totul s-a dus de râpă.

Oricum, pentru tatăl meu, acesta a fost sfârșitul. A pierdut totul: slujba, privilegiile, onorurile. Tot ce reușise să construiască într-o jumătate de secol. Singurul lucru care i-a fost lăsat a fost apartamentul, plin cu cărți ilizibile de critică marxistă. Dar și pe acesta a fost nevoit să-l vândă, la sfârșit.

Cel mai grav este că toate criteriile pe care își construise viața săreau acum în aer. Pe atunci eram în liceu, dar nu prea aveam chef de învățătură. Mă descurcam, făceam mici afaceri. Făceam rost de televizoare, casetofoane, și le revindeam. Chestii din astea. După o vreme ajunsesem să câștig mai mult decât el. Și oamenii veneau să mă vadă pe mine, nu pe el. Eram un puști de șaisprezece ani care nu știa nimic, dar tocmai de aceea

eram mai adaptat la noua lume decât el, care știa totul.

La un moment dat, a încetat să mai iasă din casă. Din când în când, câte un alt vestigiu al vremurilor sovietice venea să îl viziteze. Dar le era rușine chiar și de amintirile lor. Așa că stăteau acolo, în tăcere, ca ruinele unui templu părăsit.

Când s-a îmbolnăvit, a fost aproape o ușurare. „În sfârșit, am un bun motiv ca să nu mă dau jos din pat", a spus el. Și a rămas liniștit, fumându-și pipa în timp ce-i recitea pe clasici: Gogol, Pușkin, Tolstoi.

În această perioadă devenise aproape vesel, ca și cum ar fi scăpat de o povară. Poate părea paradoxal, dar boala nu este neapărat un lucru rău. Lucrurile grave, serioase, efortul, munca sunt apanajul oamenilor sănătoși; cei care sunt pe moarte nu mai au nimic de făcut, se pot în sfârșit bucura de zilele lor. Pentru tatăl meu cel puțin așa a fost. Ambițiile i se stinseseră în sfârșit, era asemenea copiilor când au obosit să se joace. Îi rămânea timp să se plimbe de-a lungul Iazului Patriarhului[4], să se încălzească la soare, să citească o carte. Nu una dintre cele care îi slujiseră pentru conferințele sale, nu, ci o frumoasă carte complet inutilă. La sfârșit, a avut un accident vascular cerebral și a trebuit să fie internat în clinica Kremlinului. Acesta era încă un privilegiu, dar vremurile se schimbaseră. Starul printre bolnavi, cel care cataliza atenția tuturor, nu era el, biată umbră a vremurilor trecute, ci o matroană grasă, vulgară, cu accent de Saratov, care își petrecea zilele descriindu-și vacanțele din Sardinia, shoppingul de la Londra și petrecerile din Monte Carlo. Ceilalți pacienți, infirmierele și chiar medicii erau ca hipnotizați. Zâmbeau, năuciți, la descrierile avioanelor private și ale piscinelor cu apă sărată. Bijuteriile care atârnau la gâtul gros și de urechile cotoroanței, ceasul Cartier și cele mai noi gadgeturi electronice pe care le exhiba cu nonşalanţă demonstrau adevărul poveștilor ei. Pe tatăl meu nu îl supărau. Pentru prima dată, părea complet indiferent la judecata lumii. Era ca și cum apropierea morții îi dăduse un sentiment de control asupra propriei vieți, control pe care nu-l avusese niciodată până atunci. Medicii și asistentele continuau să se dea peste cap pentru a-l asigura că, nu, nu era absolut deloc pe cale să moară şi că în câteva săptămâni avea să se întoarcă la o viață normală. Dar el știa că nu este cazul și se mândrea cu asta într-un mod aparte. „Le este rușine, observi, ar vrea să-mi ascundă adevărul. Dar eu

știu că trebuie să mor, și poți să-ți spun ceva? Sunt pregătit, chiar mai mult decât aș fi crezut.“

Ajuns la capătul vieții, era ca și cum s-ar fi ridicat pentru prima dată drept pe picioare, dând dovadă de un curaj pe care el însuşi nu și-l bănuia. Atunci am avut singurele discuții adevărate din viața noastră. Mă așezam în dreapta lui, pe unul dintre oribilele scaune de plastic ale spitalului, și petreceam după-amiezi întregi vorbind despre istorie și filozofie, despre lucruri lipsite de importanță, despre trecutul nostru și despre vechile cărțile franțuzești ale bunicului, de parcă ne-am fi aflat la țară, tolăniți în fotoliile de piele din izbă, cu mirosul de bușteni de mesteacăn plutind în aer. Adoptase un ton pe care nu i-l știam, caustic, muşcător, poate un pic dezamăgit. Era sclipitor, și avea același gen de ironie ca bunicul. Nu reușeam să cred că ținuse toate acestea ascunse atâta timp. Dintr-odată, cariera lui de birocrat al cunoașterii dobândea o dimensiune tragică şi absurdă.

Apoi, într-o zi, a murit. Nu se poate spune că înmormântarea a fost ceva ieșit din comun. Patru nefericiți urmau sicriul într-o mașină deformată, depășită de Mercedesurile noilor bogați, care zburau cu toată viteza.

Știți ce mi-a trecut atunci prin minte? Că, în fond, acest om trăise întreaga viață pentru a-și asigura niște funeralii frumoase. Onorurile, respectul oamenilor, salutul militar, coroana de flori din partea secretarului general al Partidului, parada demnitarilor, necrologul din *Pravda*. N-a avut nimic din toate acestea. Dar chiar și dacă le-ar fi avut, ce s-ar fi schimbat? Nici nu știți câți oamenii trăiesc așa. Pentru a-și asigura o înmormântare frumoasă. Unii reușesc, alții, ba. Dar mai contează?

Eu nu vreau asta. Așa am gândit cândva și așa gândesc și azi. Tocmai de aceea, cred, după moartea tatălui meu am luat-o pe calea opusă celei pe care o trasase el pentru mine.

---

3. Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia. Rusia în 1839*, traducere din franceză de Irina Negrea, Humanitas, 2022, p 165.

4. Patriarșîie Prudi, lac și parc din Moscova.

5

Când ești tânăr, nu te mulțumești doar să faci ceva, vrei să și justifici ceea ce faci. Tatăl meu voia să devin diplomat. Mă vedea deja într-un salon din Viena sau din Paris, ocupat cu disecarea literaturii ruse în compania unui bătrân ambasador. Ceea ce voiam eu, în schimb, era să scap o dată pentru totdeauna din lumea intențiilor, a datoriilor și a proiectelor. Acesta este motivul pentru care m-am înscris la Academia de Artă Dramatică din Moscova și am început să trăiesc viața dezordonată a oamenilor de teatru.

La începutul anilor nouăzeci, Moscova era un oraș electrizant. Tocmai împliniserăm douăzeci de ani, și o lume nouă ni se deschidea înainte, exact în momentul în care aveam în sfârșit puterea s-o cucerim. Străzile Moscovei, enormele clădiri ale lui Stalin, trotuarele noroioase și marile candelabre ale metroului erau aceleași, dar dintr-odată totul părea învăluit într-un aură de energie. Eram atât de excitați, încât nu dormeam niciodată mai mult de trei sau patru ore pe noapte. Îmi amintesc cursurile de la academie. Pentru prima dată, puteam nu numai să asistăm la producții venite din Occident, ci să și întâlnim actori și regizori, să discutăm cu ei până zori…

Eram convinși că ne venise rândul să reconstruim societatea pe baze noi, prizonieri cum eram ai vechii idei ruse potrivit căreia arta nu este doar cultură, ci construcție, profeție, adevăr. Veneam dintr-o lume făcută din cuvinte reduse la tăcere sau şoptite, în care puţinii oameni care aveau curajul să le rostească deschis erau nebuni sau eroi. Încă nu ne obișnuiserăm cu ideea că nu au nici o valoare, că doar acțiunile contează. În acei ani, publicațiile care se ocupau de artă și de literatură se vindeau în milioane de exemplare. Oamenilor nu le venea să creadă că le era în sfârșit cu putință să citească toate aceste cuvinte liber, fără opreliști. Nu se mai săturau. Imaginați-vă în ce stare eram noi, cei care trăiam în mitul artei mântuitoare.

Pe atunci, până și eu încă mă mai prefăceam a crede în asta. Știți cum sunt tinerii, iau totul al naibii de în serios, este blestemul acestei vârste.

Și apoi mai era și Ksenia. O cunoscusem la o petrecere, una dintre acele serate la care, de la un moment dat încolo, jumătate dintre oaspeți încep să se bată, iar cealaltă jumătate și-o trag prin băi. În mijlocul a toate acestea, o fată sublimă stătea atât de liniștită, de parcă ar fi început o partidă de table în mica piață a unei insule grecești.

Mă apropiasem de ea cu o scuză și încercasem să-i spun o glumă care în acel moment mi se păruse plină de haz. Îmi adresase un zâmbet lunar, de o cruzime pură: „Dar ce poveste fascinantă! Mai știi și altele la fel de bune?“

Observând-o de aproape, ceea ce surprindea era că nu avea nici cel mai mic defect, nici cea mai mică aluniță care să-i tulbure simetria perfectă a trăsăturilor, cu excepția expresiei ochilor, din care iradia o lumină aproape violetă.

„Nu, asta era cea mai bună!“

Zâmbetul i se înmuiase imperceptibil. Nu știu cum, stabilisem un prim contact cu planeta Ksenia.

Părinții ei erau doi hipioți. Au existat și la noi, știți. Mama ei era din Estonia. Acolo se prindea televiziunea finlandeză, modele soseau mai repede. Întâlnise un muzician la un concert, în zona Smolenskului; se plăcuseră şi o zămisliseră pe Ksenia. Un rod al iubirii, i se spusese. Apoi, fiecare mersese pe drumul lui. Ksenia crescuse urmându-și mama, dintr-un loc în altul, făcând autostopul, dintr-un bivuac la o adunare, de la o școală la alta, apoi la nici o școală, mereu sub privirea dezaprobatoare a oamenilor, având simțul comun drept dușman. Singurele momente de stabilitate erau cele în care mama ei o lăsa la bunici, pentru a putea să-și dea frâu liber capriciilor. Această educaţie discontinuă provocase la Ksenia un grad ridicat de indiferență, un stil nomad și obișnuirea blazată cu orice fel de transgresiune. Lăsa, în viața de zi cu zi, impresia că patinează pe gheață, din care extrăgea din când în când câte o scânteie inaccesibilă muritorilor de rând. Cum nu își găsea tihna decât în exces, situațiile cele mai banale aveau puterea de a o scoate din minți. Foarte inteligentă, dar prea leneșă ca să urmeze un proces logic și, în general, distrată, i se întâmpla să pătrundă, printr-o intuiție fulgerătoare, miezul unei probleme care le dădea bătăi de

cap interlocutorilor ei. Pentru ca în alte momente să se piardă în niște calcule pe care un copil de patru ani le-ar fi rezolvat fără să clipească. Avea capacitatea de a citi în ochii oricărei persoane tot ce i se întâmplase, dar era atât de concentrată asupra ei înseși, încât uita repede, și era ca și cum nu ar fi văzut niciodată nimic. Refuzând să privească viața în termeni de carieră sau de proiect, spunea că a vorbi despre viitor îi făcea automat pe oameni plictisitori. Idealul era să-și petreacă după-amiezile pe o canapea citind și dormind. Dar i se putea întâmpla și să explodeze într-un vârtej de activități nebunești. Atunci, organiza brusc petreceri gigantice sau expediții în pădure, monta piese de teatru sau învăța să vorbească japoneza. Totul îi reușea pentru că avea anumite daruri, de care însă niciodată nu se folosea prea mult timp.

Mi se părea uneori că, și dacă aș trăi o mie de ani, tot nu aș întâlni vreodată pe cineva asemenea ei. Dar nu se poate spune că-mi făcea viața ușoară. După fiecare despărțire, oricât de scurtă, totul trebuia luat de la capăt. Ksenia scruta cea mai mică slăbiciune, privirea care se pleacă, o urmă de sudoare pe frunte, o ezitare imperceptibilă în glas, ca o tigroaică gata să te devoreze la primul semn de inferioritate. Ochii încă îi zâmbeau când buzele îi tremurau deja de furie. Apoi, și ochii își schimbau culoarea. Din cenușii cum erau deveneau din ce în ce mai limpezi, ajungând aproape albi. Era semnul că o furtună urma să se abată asupra ta. Atunci trebuia, convulsiv, să treci în revistă evenimentele din ultimele ore în căutarea unei posibile cauze. De cele mai multe ori nu găseai nici una, pentru că de fapt criza putea să fi fost provocată de orice, de o impresie trecătoare, de amintirea unui eveniment care avusese loc cu luni înainte, de un moment de plictiseală.

Scenariul era întotdeauna același: Ksenia începea, cu ochi subțiați, prin a te insulta cu sălbăticie, revărsând asupra ta furia neputincioasă pe care o acumulase de când venise pe lume. Reacția ta îi era total indiferentă. Dacă rămâneai calm, fluxul de insulte continua, se umfla, hrănindu-se din pasivitatea ta, ca dovadă supremă a lașității tale. Dacă reacționai, fie încercând să răspunzi, fie ieșindu-ți până la urmă din fire, rezultatul era același, Ksenia folosindu-se de răspunsurile tale ca material pentru noi invective. Apoi, ca o ploaie, furia înceta, iar Ksenia își pierdea până și

amintirea a ceea ce spusese. Te vedea supărat și te întreba ce ai. Uneori îți acorda o îmbrățișare. Avea nevoie să fie consolată; un copil devastat, pe care nimic, niciodată, nu ar putea să îl liniștească.

Forța terorii pe care o instaura Ksenia se datora laturii ei imprevizibile. Asemenea marilor dictatori ai istoriei, Ksenia știa instinctiv că nimic nu inspiră o mai mare spaimă în rândul supușilor decât o pedeapsă întâmplătoare. Pedeapsa care poate lovi din senin, fără nici un motiv aparent, este singura capabilă să îi țină într-o stare constantă de alertă. Supusul care știe că este suficient să urmeze un anumit număr de reguli pentru a fi liniștit ajunge să-și dezvolte un sentiment de siguranță care poate să devină periculos, împingându-l spre răzvrătire. În schimb, cel care este ținut într-o stare permanentă de incertitudine este pradă tot timpul panicii. Ideea de rebeliune nici nu-i trece prin cap. Este prea ocupat să evite fulgerele care se pot abate asupra lui fără nici un avertisment.

Acesta era genul de putere pe care Ksenia o exercita asupra mea. Mare fiară frivolă și nemiloasă, ea era în același timp complet lipsită de apărare. Sfâșiată de gelozie, mereu gata să te demaște: Nu ești cel care spui că ești, și tu ești o ființă meschină, un trădător la fel ca toți ceilalți. Ciudat este că până la urmă lucrurile s-au petrecut total invers.

6

Cu trecerea timpului, Ksenia și cu mine ne închiseserăm într-o bulă; din punctul nostru de vedere, singura funcție a lumii exterioare era aceea de a ne sublinia izolarea. Însă acolo, afară, se afla un oraș plin de posibilități. În fiecare zi, sau aproape, câte un fost coleg de clasă venea să te vadă cu o idee de afaceri. Și, chiar dacă majoritatea acestor inițiative erau absurde, treaba mergea. Astfel, înainte chiar de a-ți da seama, îl vedeai pe respectivul trecând de la prăvălia în care își pingelea pantofii la Falconul personalizat pe care și-l cumpăra pentru a-și duce familia să schieze în Alpi. Într-o zi, cutare venea la întâlnire pe bicicleta bunicului, iar a doua zi îl vedeai sosind într-un Bentley blindat, înconjurat de gărzi de corp.

Este, mai mult sau mai puțin, ceea ce i s-a întâmplat unui tip peste care dădeam din când în când, atunci când ieșeam din rezervația mea indiană pentru a mă reîntâlni cu câțiva vechi prieteni din liceu reîncarnați în oameni de afaceri. Mihail fusese șeful Tinerilor Comuniști de la Facultatea de Inginerie. Să nu vă imaginați un *aparatcik* al Partidului. În ultima sa fază, Komsomolul nu-i mai atrăgea decât pe băieții cei mai cinici și mai ambițioși, pe cei care erau gata de orice și pe cei care voiau bani. La sfârşitul anilor optzeci, singurul tip de întreprindere permisă în Uniunea Sovietică era cooperativa studențească, și acesta a fost business schoolul capitalismului rus. Acolo s-au format majoritatea oligarhilor.

Mihail făcea parte din această rasă de temerari. Chiar dacă, în acea perioadă, încercase de mai multe ori să-mi explice, niciodată n-am înțeles exact ce făcea. Pusese la punct o schemă pentru plățile între întreprinderi de stat. Practic, nu știu cum, se strecura la mijloc și fluidiza schimburile, împrumutând bani de la unii şi acordându-le avansuri altora. Un fel de mică bancă, cu câțiva ani înainte ca adevăratele bănci să fie autorizate.

Bineînțeles, activitatea lui Mihail era cu totul diferită de aceea a unui

contabil elvețian. Cu capitalurile de care dispunea, investea în tot soiul de traficuri. Importa computere, producea suveniruri pentru turiști, deschidea fabrici de blugi prespălați. Mi-a spus odată că pusese mâna pe un lot de sticle de coniac. La cincizeci de dolari sticla nu reușea să le vândă. Hotărâse atunci să fixeze prețul unitar la cinci sute de dolari, și oamenii au dat buluc să le cumpere.

Așa era Moscova în acei ani. Iar Mihail era în elementul lui. Trecuse în foarte scurt timp de la sacourile scălâmbe din magazinele sovietice la costumele violet închis Hugo Boss, apoi la hainele croite pe măsură de Savile Row, și fața lui de ochelarist cumsecade începuse să apară în paginile noilor reviste dedicate elitei rapace a capitalei.

Ne vedeam din când în când la barul de la Radisson, singurul hotel de lux de la acea vreme. Îl puneam să-mi povestească aventurile lui, cu vaga idee de a le putea folosi la un moment dat pentru piesa de teatru pe care voiam să o scriu despre oameni ca el. Ksenia a trecut să mă ia într-o seară, ca să mergem nu mai știu unde. Era pentru prima dată când îl întâlnea pe Mihail. După prezentările de rigoare, se uită la el în tăcere o clipă: mica lui expresie satisfăcută, ochii lui pătrunzători prin ochelarii fini din titan, costumul lui din trei piese care producea un puternic contrast cu puloverul meu șleampăt.

„De unde a apărut cravata asta oribilă?“ l-a întrebat ea apoi, nitam-nisam.

Ar fi trebuit să înțeleg atunci, din acel prim schimb de replici, că soarta mea era pecetluită. Că Ksenia avea să îl aleagă pe Mihail, vulgaritatea și energia lui, ceasurile lui sofisticate și pantofii lui englezești. El și-a dat imediat seama. I-a răspuns cu un zâmbet sarcastic și cu numele unui magazin din Napoli, cred. Te voi duce acolo când o să fii a mea, îi promiteau ochii.

Și am văzut totul. Am văzut imediat totul. Dar foarte multă vreme am refuzat să cred. Ksenia era zeița mea, capricioasă și răzbunătoare, trăiam cu groaza schimbările ei de umoare și nu mi-aș fi imaginat niciodată că o geantă de crocodil și un apartament la Crillon ar putea fi de ajuns pentru a-i garanta bunăvoința. În fiecare zi, îi așterneam la picioare perlele pe care le extrăgeam din chinuitoarele mele elucubrări poetice, fără să-mi dau seama că o brățară cu diamante ar fi produs efecte mult mai durabile. E ciudat câte eforturi depune uneori creierul nostru ca să ne ascundă adevărul. Avem

toate indiciile în față, și totuși mintea noastră refuză să pună piesele cap la cap. După această primă întâlnire, Mihail a început să ne frecventeze cu asiduitate căminul. Apărea singur sau însoțit de fete alese din cele patru colţuri ale imperiului pentru luminozitatea tenului și geometria trăsăturilor. Ne îmbarca în Bentley-ul, sau în Jaguarul lui, sau într-un Mercedes uriaș, și ne ducea în cel mai bun restaurant georgian din oraș. Sau venea acasă la noi cu doi chelneri, care întindeau pe masa din micul nostru apartament de la periferie stridii și caviar. Într-o zi ne-a adus chiar un maestru de sushi, importat direct din Japonia, care și-a petrecut seara tăind bucăți de ton și chibric pe minusculul blat al bucătăriei noastre de trei metri pătrați.

Mihail depunea toate aceste minuni la picioarele noastre cu aerul vag vinovat al negustorului care aprinde o lumânare la biserică. Și eu care credeam că este grație nu știu cărei vechi deferențe față de artă, căreia Ksenia și cu mine hotărâserăm să ne dedicăm viețile… De parcă cultura, în acei ani, mai avea capacitatea de a exercita vreo influență asupra lumii reale. Bineînțeles că mă înșelam, și Mihail înțelesese asta de mult. Se prefăcea că admiră prăpăditele noastre perle de noroi, cam cum facem cu desenele copiilor. Iar eu, orb, nu observam condescendența care se ascundea în spatele acestei bolboroseli. Ca de obicei, Ksenia percepea totul, și suferea. Începuse deja să presimtă, legat de cultură, că aceasta se transforma într-un ornament ieftin, într-unul dintre acele gadgeturi pe care stăpânii lumii și-l cumpără fără să se gândească. Iar acum apariția lui Mihail, atitudinea lui îi aduceau confirmarea. La început, asta a iritat-o. Simțise cu mult înaintea mea amenințarea existențială pe care o reprezenta Mihail. Nu doar pentru cuplul, ci pentru lumea noastră. Pentru toate aceste lucruri mărunte și amărâte, pentru toate aceste arabescuri făcute cu grijă, menite a fi măturate de visurile și de aspirațiile a milioane de bărbați și femei fără chip în torentul noii Rusii. Eram asemenea unor maharajahi, agăţându-ne de un lux oriental făcut din elefanţi domesticiţi și cămăși brodate, din sirop de cireșe și șerbet cu petale de trandafir, când deja la orizont apăreau enorme nave încărcate cu mașini de curse și avioane private, cu vacanțe la heliski și în hoteluri de cinci stele. Noi, cu lecturile noastre americane și conexiunile noastre berlineze, ne simțeam în avangarda mișcării, când de fapt nu eram decât ultimii epigoni ai unei stele moarte, aceea a părinților noștri, pe care

atât de mult îi dispreţuiserăm pentru laşitatea lor, dar care totuşi ne transmiseseră pasiunea pentru cărţi, pentru idei şi pentru nesfârşitele discuţii despre unele şi despre celelalte. Mihail era pe deplin conştient de asta. Se mişca natural prin lumea strălucitoare şi netedă a banilor, cunoştea puterea lor de foc şi nimic nu l-ar fi putut face să dea înapoi. Dar o dorea pe Ksenia. Şi pentru asta accepta să zăbovească în compania noastră între ruinele din oraşul morţilor.

Pe măsură ce lunile treceau, Ksenia devenea din ce în ce mai sensibilă la ofrandele lui. Nu îmi vorbea deschis despre asta. Dar o simţeam mai nervoasă ca de obicei. Defectele mele, timidităţile pe care le atribuise la început unei forme desuete de romantism, s-au transformat pentru ea în tot atâtea lanţuri care îi împiedicau creşterea, întemniţând-o într-o lume îngustă, tocmai în clipa în care şi-ar fi dorit să profite din plin de posibilităţile oferite de noua eră. Aproape în fiecare zi, Mihail apărea cu noi daruri şi cu noi propuneri. Şi chiar dacă se străduia să-şi menţină atitudinea de respectuoasă umilitate cu care se insinuase în viaţa noastră, nu mă puteam împiedica să nu observ că purtarea lui era mai sigură de sine. Lecturile, concertele, discuţiile nocturne care marcaseră prima fază a relaţiei noastre practic dispăruseră, lăsând loc unor activităţi cu o densitate monetară mai ridicată, în care îmi era mai greu să-mi menţin un rang acceptabil. Inaugurările de galerii şi de discoteci, cinele la White Sun sau la Hermitage şi după-amiezile de shopping se succedau într-un ritm alert, şi adevărata mea problemă începuse să devină implacabila plictiseală pe care mi-o stârneau toate aceste piruete.

În acelaşi timp, Ksenia era din ce în ce mai intoxicată de stilul de viaţă al lui Mihail, până acolo încât a devenit dificil pentru noi să renunţăm la cea mai neînsemnată întâlnire. Toate încercările mele de a încetini ritmul ieşirilor generau observaţii sarcastice şi certuri furibunde. „Lui Vadia nu i-a plăcut niciodată să plece, spunea Ksenia cu o grimasă de dezgust, tot ce-i place este să se întoarcă acasă."

La acest capitol avea, de fapt, dreptate, problema fiind însă că Ksenia nu era nici suficient de pură, nici suficient de coruptă ca să mă înţeleagă.

Îmi amintesc că m-am trezit într-o noapte şi am privit-o îndelung, întinsă lângă mine, cu impresia că plecase deja departe. Spre un loc de unde nu s-ar

fi mai întors decât ca să-mi adreseze cine știe ce vorbă disprețuitoare. Atât de mult îmi doream să o aduc înapoi la mine. Eu sunt, nu vezi? Dar ce aveam eu de oferit zeiței răzbunătoare care dormea lângă mine și care, respirând regulat, își refăcea forțele pentru lupta de dimineață? Treceam prin viață luând notițe, ca pentru un examen care nu avea loc niciodată. Mă simțeam atât de obosit, și totuși încă nu făcusem nimic. Aveam atâtea idei, încât orice acțiune mi se părea derizorie. Imaginația mea mă trăgea zilnic în cincisprezece existențe diferite, dar nimic din ce întreprindeam în una dintre ele nu îmi era de folos pentru cea de după. Atunci, singurul loc de manifestare demn de ambițiile mele era canapeaua de catifea verde din apartamentul nostru. Din când în când, cultivasem iluzia că ea îmi percepea măreția. Dar zi după zi, vedeam crescând în Ksenia un sentiment care mai întâi luase forma ironiei, dar care acum se transforma în dispreț.

M-am simțit ca în una dintre acele zile de toamnă în care, pe când eram copil, la țară, ceața era atât de groasă, încât nu-mi vedeam degetele. „Du-te să cauți soarele“, îmi spunea bunicul. Și atunci ieșeam și mergeam prin pădure, urcându-mă pe o colină ce domina valea. Și, cu cât înaintam, cu atât aerul devenea mai strălucitor până când, miracol, soarele își croia drum printre aceste văluri albe, dezvăluind o lume în care copacii și tufișurile acoperite de promoroacă scânteiau în mii de diamante. Rupeam atunci câteva crengi împodobite cu bijuterii pentru a le aduce acasă, dar, cine știe cum, gheața se topea pe drum și, odată ajuns înapoi, tot ce îmi rămânea în mână era un buchet oarecare de mici crengi maronii. Nu am nimic de dovedit, gândisem. Mințeam. Fugeam. Și Ksenia își dădea seama. Aspirația mea către pace era sinceră, dar încă n-o meritasem. Nici pe departe.

Dintr-odată, Ksenia și-a deschis ochii cenușii și m-a țintuit cu privirea. Fără nici cea mai mică surpriză, ca și cum ar fi fost absolut natural să mă aflu acolo, aplecat deasupra somnului ei ca un vultur în zori. Dar și fără cea mai mică urmă de prietenie. Ești mai puternică decât mine pentru că nu mă iubești, mi-am spus atunci. Suferința mea nu făcea decât să-i sporească plictiseala.

Într-o sâmbătă dimineață, ne aflam în afara Moscovei. Mihail organizase o ieșire pentru a vizita o veche *dacea* pe care intenționa să o cumpere. O târa după el pe ultima sa cucerire, pe care cred că o chema Marylène. Era

franțuzoaică și lucra pentru un mare fond de investiții, drăguță, mai puțin flamboaiantă decât frumuseţile cercheze de care Mihail era în general însoțit. Aceasta părea o relație mai serioasă ca de obicei. Ea, în tot cazul, părea convinsă de asta.

Problema, în acea zi, era că Marylène nu era cu adevărat obișnuită cu drumurile provinciei rusești. Nici cu modul căzăcesc de a conduce al lui Mihail. După o jumătate de oră de acrobații pe drumurile de pământ din regiunea Vladimir, era bolnavă. În ciuda protestelor lui, l-a obligat pe Mihail să se oprească, amenințând că se întoarce la Moscova făcând autostopul, dacă nu-mi ceda mie volanul acelui Porsche. Am încercat și eu să mă opun, dar nu era cu putință, și a trebuit să mă urc la volan, cu Marylène zăcând lângă mine, în vreme ce Mihail și Ksenia stăteau pe bancheta din spate.

Nefiind cu adevărat obișnuit să conduc un bolid de o sută de mii de dolari pe drumuri cu pietriș, eram puțin nervos, eram supărat pe mine că mă lăsasem târât, pentru a nu știu câta oară, într-o situație din care aș fi ieșit sigur învins, în comparație cu panașul lui Mihail. Lui nu îi păsa de mine: „Deci, Vadia, arată-ne de ce ești în stare. Pun pariu că în cinci minute Marylène mă va implora să trec din nou la volan.

— Încetează, Mihail – Ksenia se prefăcea că-mi ia apărarea –, Vadia conduce foarte bine. Ar trebui să-l vezi pe tractorul bunicului său.

— Vrei să spui trăsura bunicului său.“

Era distracție mare pe bancheta din spate. În acest timp, Porsche-ul înainta mai mult sau mai puțin în direcția pe care o indicam fără prea multă convingere. Era ceva la cutia de viteze ce nu prea reușeam să înțeleg, și adoptasem soluția de a sta în a patra. La un moment dat, am vrut să reglez oglinda retrovizoare. În timp ce o ajustam cu gesturi imprecise, am văzut partea din spate a habitaclului. Mâna lui Mihail se sprijinea pe genunchiul Kseniei. Stătea acolo, nemișcată, ca un enorm crab al zăpezilor.

A fost o senzație ciudată. N-aș ști cum s-o explic. În acelaşi tip un șoc și confirmarea a ceva ce știam deja. Aproape satisfăcătoare, într-un anumit sens. Oricum, nu am lăsat să se vadă nimic. Am continuat să conduc, comportându-mă tot restul zilei ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Când ne-am întors acasă, i-am spus lui Kseniei că plec. A încercat să facă o

scenă. Dacă îmi amintesc bine, chiar a spart un pahar sau două. Dar în adâncul sufletului era uşurată, la fel ca și mine, chiar dacă din motive diferite.

7

M-am mutat într-o cămăruță, la ultimul etaj al unui imobil popular pe care un prieten arhitect îl transformase într-un fel de capsulă albă, suspendată deasupra mlaştinii turbulente a Moscovei. Mă așteptasem să sufăr atroce. Or mă simțeam din nou ușor și puternic. În mod evident, eram mult mai puțin înzestrat să sufăr din dragoste decât mă așteptam. Cum spunea nu mai știu cine, nici o femeie nu este la fel de prețioasă ca adevărul pe care ni-l dezvăluie făcându-ne să suferim.

Teatrul, știam acum cu certitudine, nu putea satisface ambiţia pe care abandonarea Kseniei o trezise în mine. Nu mai suportam tristețea ucigătoare a omului de litere, incapabil să producă cea mai mică bucurie, inaptitudinea lui în fața realității contemporane, tristețea profundă care îl însoțește oriunde se duce, doliul după pierderea culturii sale și încercarea jalnică de a salva ultimele bibelouri. Pentru a nu mai vorbi de „viața culturală“, de academii, de premii, de toate minusculele intrigi urzite de niște artiști mediocri, pentru a-și cultiva iluzia că pot să supraviețuiască în lipsa unui autentic talent.

Voiam să iau parte la epoca mea, nu să fiu glosatorul ei. Și, cu cât mă îndepărtam mai mult de rafturile bibliotecii, cu atât creștea în mine convingerea că pot fi la înălțimea oricărui destin. Căutam doar momentul asupra căruia să îmi concentrez întreaga viață.

Mă lăsam pentru prima oară purtat de electricitatea neagră ce străbătea orașul în acea perioadă. Am făcut cunoștință cu un vecin, Maksim, un publicitar care semăna cu Groucho Marx, întotdeauna perfect ajustat în impecabile costume italienești și înconjurat de femei splendide. „Urâţenia mă încetineşte cu o săptămână, spunea el, zece zile cel mult.“ Dezvoltase o tehnică de mici atenții continue care îi prindea total pe nepregătite în mreje victimele, obișnuite cu maniere mult mai expeditive. Și apoi avea umor, în

special cu privire la el însuși; un alt dar, autoironia, foarte puțin răspândit în mediul nostru.

Rezultatul era că, după un timp, prăzile lui Maksim nu numai că cedau invitaţiilor sale, dar se și îndrăgosteau de el. Odată obstacolul fizic depășit, deveneau dependente de fantezia, de inteligența și de delicatețea lui. Aveau intuiţia că sub curtoazia purtării sale se ascundea un caracter puternic, mult mai puțin accesibil decât părea. Rolurile sfârșeau, astfel, prin a se inversa, iar cele care fuseseră curtate se transformau în adoratoare, îl acopereau pe Maksim cu atenții și căutau prin toate mijloacele să pătrundă secretul blândei sale indiferențe. El, la drept vorbind, nu profita de asta. Când se întâmpla ca rolurile să se inverseze, păstra întotdeauna o atitudine generoasă faţă de războinicele învinse care depuseră armele la picioarele lui. Numai că acesta era semnalul pe care îl aștepta ca să se lanseze într-o nouă cucerire, ceea ce producea, inevitabil, un lanț de explozii mai mult sau mai puțin devastatoare. În ceea ce mă privește, profitam de necontenitul vârtej feminin care îl înconjura. De la dezastrul cu Ksenia simțeam nevoia să-mi aerisesc mintea, și trebuie să admit că, pe acest plan, Moscova, la mijlocul anilor nouăzeci, era locul potrivit. Puteai să ieși într-o după-amiază din casă ca să cumperi țigări, să dai din întâmplare peste un prieten surescitat din nu se știe care motive și să te trezești peste două zile, într-o cabană din Courchevel, pe jumătate dezbrăcat, înconjurat de frumuseți adormite, fără nici cea mai mică idee despre cum ajunseseși acolo. Sau te duceai la o petrecere privată într-un club de striptease, intrai în vorbă cu un străin umflat de vodcă până la urechi, și a doua zi să te trezeai propulsat în fruntea unei campanii de comunicare de câteva milioane de ruble.

Neprevăzutul a fost întotdeauna una dintre marile calităţi ale vieții rusești, dar în acea epocă ajunsese la paroxism. Imaginează-ți toți acei bărbați, toate acele femei, tineri, plini de viață, deseori sclipitori, uneori geniali, care se crezuseră condamnați la o viață cenușie și care acum, dintr-odată, vedeau deschizându-li-se în față toate drumurile lumii. Puteau deveni ce voiau, puteau face bani, puteau străbate planeta, puteau face amor cu manechine. Tot felul de lucruri cărora cu doar câțiva ani înainte nici măcar nu le bănuiau existența. Aveai de ce să-ți pierzi mințile. De altfel, mulți chiar și le-au pierdut, la propriu. Nivelul violenței era incredibil. Ca și cum

în oraș le-ar fi fost distribuit copiilor de grădiniță, în același timp cu șorțulețele, un arsenal de puști semiautomate. Se trăgea din toate direcțiile și din cele mai nesemnificative motive. Puteai vedea miliții private, mici armate care escortau oameni neînsemnați, și descopereai uneori că unul dintre ei sărise în aer. O bombă, o rafală de kalașnikov. Totul contribuia la a alimenta bula radioactivă a Moscovei. Aspirațiile acumulate ale unei țări întregi, scufundată timp de decenii în senescenta torpoare comunistă, convergeau aici. Iar în centru nu se afla cultura, așa cum credeau intelectuali convinşi că moşteniseră sceptrul, dar care nu moșteniseră absolut nimic. În centru se afla televiziunea. Centrul nevralgic al noii lumi care, cu greutatea lui magică, curba timpul și proiecta peste tot răsfrângerea fosforescentă a dorinţei.

Să-mi transform experiența teatrală într-o carieră de producător de televiziune a fost ca și cum ai trece de la mașina cu aburi la Lamborghini. Într-o zi stăteam în jurul unei mese de bucătărie discutând despre Maiakovski în timp ce beam ceai fierbinte într-o atmosferă impregnată de putoarea țigărilor fără filtru, iar a doua zi sirotam niște cappuccino într-un *open space* conceput de niște arhitecți olandezi, compilând prezentări PowerPoint și bucurându-mă de viitoarele mele vacanțe la Marrakech. În studiourile ORT-ului, primul canal al televiziunii ruse, recent privatizat, nu se produceau doar emisiuni, se experimentau forme de viață care puteau fi adoptate mai târziu de toţi noii ruşi. Ne petreceam zilele exclamând *Oh my God!* și *Whatever*… după care sfârșeam prin a discuta despre virtuțile comparate ale unui Sassicaia şi ale unui Château-Margaux într-un bar de vinuri la modă. Fetele își dădeau aere de *Sex and the City*, iar bărbații erau toți niște Johnny Depp. Proverbiala capacitate mimetică a ruşilor era pusă de noi în slujba a tot ce putea fi considerat *cool*, răspândind un *buzz*, generând un *hype*. Efectul de ansamblu era clar ridicol. Și totuși, noi suntem cei care, în acea fază, am reconstruit imaginarul colectiv al țării. Toate celelalte instituții prăbușindu-se, era sarcina televiziunii să arate calea. Am luat dărâmăturile vechiului sistem, blocurile mizere din suburbii, turlele zgârie-norilor lui Stalin, și le-am transformat în culisele reality-show-urilor noastre. Apoi am selectat cele mai tipice exemplare ale populației ruse, tatăl alcoolic, *babușka* de provincie, târfulița ambițioasă, studentul nihilist, și le-

am arătat tuturor cea mai bună cale de a intra și de a face parte din noua lume.

Prima regulă: să nu fii plictisitor. Orice altceva era secundar. Notabili sovietici încercaseră să asfixieze țara sub o șapă de plictiseală impenetrabilă. Acum ne puteam permite orice, cu excepția monotoniei. Acesta este motivul pentru care aproape în fiecare zi aduceam pe lume o nouă idee, un pic mai absurdă decât precedenta: un reality-show despre două bande de gangsteri care se luptă pentru controlul unui oraș mic din provincie? De ce nu! Un documentar despre școlile care le învață pe tinerele fete cum să pună mâna pe noii îmbogățiți? Nu-i rău! Dar astrologul care prevede cursul acțiunilor? Dar decoratoarea specializată în stilul Maria Antoaneta? Toți, pe post!

Făceam o televiziune barbară și vulgară, așa cum cere natura acestui mediu. Americanii nu mai aveau ce să ne învețe, de fapt noi eram cei care duceau mai departe limitele *trash*-ului. Din când în când însă, imemorialul suflet rusesc ieșea din adâncuri. La un moment dat, ne-a venit ideea unui mare show patriotic. Cerându-i publicului nostru să ne spună care îi sunt eroii, personajele pe care se întemeiază mândria mamei Rusia, ne așteptam la marile nume: Tolstoi, Pușkin, Andrei Rubliov, sau orice altceva, un cântăreț, un actor, așa cum s-ar întâmpla la voi. Dar ce ne-au dat spectatorii, masa informă a poporului obişnuit să-şi îndoaie spinarea şi să-și plece privirea? Numai nume de dictatori. Eroii lor, întemeietorii patriei, coincideau cu o listă de autocrați sângeroși: Ivan cel Groaznic, Petru cel Mare, Lenin, Stalin. Am fost obligați să falsificăm rezultatele pentru a-l face să câștige pe Aleksandr Nevski, un războinic cel puțin, nu un exterminator. Însă cel care a adunat cele mai multe voturi a fost Stalin. Stalin, vă dați seama? Atunci am înțeles că Rusia nu va deveni niciodată o țară asemenea celorlalte. Nu că ar fi existat vreo îndoială.

8

La acea vreme, proprietarul ORT-ului era un miliardar pe nume Boris Berezovski. La prima vedere, nu era un oligarh deosebit de credibil. Nimic din figura sa nu inspira autoritate, sau măcar respect. Era mic, gras, miop, permanent agitat de vreo idee sau ocupat să râdă sau să-i facă pe ceilalți să râdă. Toată lumea îi cunoștea puterea, și totuși el simţea nevoia constantă de a o sublinia. Adora să fie întrerupt în timpul mesei de un telefon. „E Tatiana, spunea el cu ochii strălucind, fiica președintelui.“ Sau: „Ah! Este Anatoli“, făcând referire la viceprim-ministru. Nu reușea să ia parte la o conversație mai mult de patru minute fără să se lanseze în relatarea mirobolantelor sale isprăvi: momentul când aterizase în Cecenia și îi eliberase pe ostatici, lăsându-și gaj ceasul de optzeci de mii dolari pe care-l purta la încheietura mâinii; momentul în care, după ce dobândise controlul asupra Aeroflotului, desenase pe fața de masă a unui restaurant noile uniforme ale stewardeselor.

Cumpărase un vechi palat de pe Novokuznețkaia, o clădire lungă, joasă, albă, lipită de biserica Sfântul Clement. În principiu, acesta ar fi trebuit să fie sediul companiei sale, dar Berezovski făcuse din ea ceva mult mai special, un fel de club, Casa Logovaz, cum îi spunea el, deschis partenerilor de afaceri și în general tuturor oamenilor cu care, dintr-un motiv sau altul, dorea să se întâlnească. Puteai să petreci acolo la orice oră a zilei, fiind sigur că vei găsi un trabuc bun și un antreprenor bielorus ori un general kazah cu care să pui lumea la cale. Erau acolo un acvariu gigantic instalat de-a lungul peretelui, un șemineu transplantat direct dintr-un castel bavarez, şi apoi o acumulare delirantă de icoane, statuete de fildeș, mese cu încrustații. De la bibelouri până la covoare, îți dădeai seama că fiecare obiect fusese selectat mai mult după valoarea sa monetară decât în urma unei investigații estetice. Și totuși, efectul de ansamblu nu era lipsit de un

anumit farmec, rodul unei aventuri care se terminase cu bine, al jafului unei bănci, al unei seri triumfătoare la o masă de black jack. Casa unchiului Vania redecorată de James Bond. Nu era, poate, o culme a bunului-gust, dar majoritatea celor care îi treceau pragul aveau o singură dorință: să rămână acolo cât mai mult timp cu putință.

Clubul, trebuie spus, era frecventat de figuri de prim rang. Puteai întâlni acolo tot ceea ce politica, negoțul, spectacolul şi lumea interlopă a capitalei puteau să producă mai bun la acea vreme. Și apoi, după o anumită oră, niște creaturi feminine care păreau descinse din altă galaxie își făceau apariția. Toate lumea se lupta să obțină o întâlnire cu Boris cât mai târziu cu putință, pentru că o întâlnire la club începând cu ora opt seara însemna automat să fii invitat la cea mai distractivă seară din capitală. După acea oră, munca și plăcerea se amestecau în totalitate, și o întâlnire pe marginea unui proiect de afaceri putea cu ușurință să degenereze într-o orgie. Așa este puterea la Moscova, niciodată nu a fost separată de viaţă. La voi, bărbații care o exercită nu sunt decât niște contabili. Personaje cenușii, care se trezesc dimineața devreme, mănâncă musli integral și se înfundă într-un birou vreme de zece, douăsprezece, paisprezece ore, pentru a face ceea ce au de făcut. După care se urcă în mașinile lor și îi cer șoferului să-i ducă acasă, sau la o cină cu alți inși plictisitori, sau, în cel mai bun caz, la amantă. Sfârșitul poveștii. În Rusia, așa ceva ar fi de neconceput: avem o concepție holistică asupra puterii.

Pe vremea aceea, micile mele fapte de arme ca producător îmi procurau din când în când o invitație la Casa Logovaz. În general, Berezovski mă convoca pentru a primi vești despre cutare sau cutare proiect de televiziune, uneori pentru a recomanda un văr sau o dansatoare. Dar într-o seară, conversația a luat o întorsătură neașteptată. Ne instalaserăm în biroul de la primul etaj împreună cu vechiul său asociat georgian. Ambii mă complimentaseră pentru audiența realizată de ultima prostie pe care o produsesem, cerându-mi vag informații despre programele viitoare, dar am simțit foarte repede că altceva le umbla prin minte. La un moment dat, Berezovski începe să vorbească despre politică. Evocă soarta unuia dintre prietenii săi, ministru, care tocmai fusese dat afară din guvern. „Politica rusească este ca ruleta rusească, spuse el. Singurul lucru de știut este dacă

ești gata să pariezi sau nu.“

Apoi, întorcându-se către mine: „Vezi, Vadia, frumusețea acestei țări este că, și dacă nu joci, ești expus acelorași riscuri. Să zicem că stai liniștit în colțul tău și îți vezi de afaceri: mai devreme sau mai târziu va veni un tip care va încerca să-ți ia ceea ce ai. Și dacă are puțină putere, sau puțină forță, poate să izbutească. Și te trezești ca prostul înapoi în punctul din care plecaseși, fără să fi făcut nimic ca să meriți asta. Deci, măcar să joci la ruletă, nu?“

Tonul pe care îl folosea Boris strecura întotdeauna o îndoială. Se mărginea să facă o observație cu caracter sociologic, sau exista în cuvintele lui o componentă, ceva mai puțin abstractă, de amenințare?

„Asta mi s-a întâmplat, știi? Stăteam liniștit în colțul meu văzându-mi de afaceri, construisem o afacere foarte elegantă, legitimă, modernă, ceva în stil occidental, cu toată rețeaua mea de dealeri care vindeau o mulțime de mașini în toată țara, și într-o zi mă trezesc cu un nenorocit care vrea să-mi sufle afacerea. Și ce face acest imbecil? Deschide cumva o concesiune concurentă? Încearcă să mă bată pe piață, așa cum s-ar întâmpla în America sau în Europa? Nici pomeneală! Maimuțoiul ăla umflat burdușește cu TNT un Opel vechi și mi-l pune în cale. Și așa, când trec într-o după-amiază cu mașina, el apasă pe telecomandă, și bum! Adio Berezovski. În orice caz, asta crede el. Numai că nu a mers, pentru că Berezovski are mai multe vieți decât o pisică. Știi ce s-a întâmplat? M-am trezit cu capul șoferului meu în brațe: o bucată din blestematul acela de Opel îi retezase capul, ca o ghilotină. Eu, în tot cazul, n-aveam nimic. Câteva zgârieturi, atât. Oamenii se uitau la mașina mea carbonizată și nu le venea să creadă.“

Boris însuși a clătinat din cap, arătând că nici lui nu-i venea să creadă. „Ce vrei să spun, Vadia? În ziua aceea am înțeles că, și dacă nu te ocupi cu puterea, se ocupă puterea de tine. M-am dus în Elveția vreo cincisprezece zile ca să mă îngrijesc. Iar când m-am întors la Moscova, știi ce-am făcut? M-am înscris în clubul de tenis.“

Cunoșteam restul poveștii. Toată lumea din Moscova îl cunoștea. La vremea atentatului, bătrânul președintele era deja în declin. Era văzut rareori la birou. Își construise un club sportiv pe Dealul Vrăbiilor[5] și își

petrecea vremea jucând tenis. Sau acasă, bând. În jurul lui mișuna o mică curte de politicieni și de intriganți. Indivizi care beneficiaseră enorm de pe urma apropierii de putere, dar care începeau să tremure la ideea că această putere ar putea să dispară. Pentru acești oameni, personaje mediocre al căror unic talent consta în a cultiva vanitatea și micile slăbiciuni ale liderului, Boris apăruse ca un fel de Mesia. Inteligența lui, ambiția lui, frenezia lui câștigaseră rapid simpatia fiicei președintelui și, prin ea, pe aceea a bătrânului urs în persoană. Trebuie spus că, pentru ei, Berezovski reprezentase cu adevărat o mană cerească. El este cel care i-a convins că nu totul era pierdut, că, fie și delabrat, președintele încă era capabil să învingă. „Tăicuță – parcă îl și văd șușotindu-i la ureche bătrânului –, Rusia încă are nevoie de tine, de curajul tău, de integritatea ta. Bănuiesc că nu vrei să lași patria-mamă pe mâinile comuniștilor!“

Cu aceste argumente, Berezovski a primit controlul asupra televiziunii de stat, și, pornind de acolo, a montat o campanie electorală colosală. În două luni, a reușit să-l resusciteze pe Elțîn în sondaje, sau mai bine zis i-a scufundat toți rivalii, făcând să pară că alegerea lor ar coincide cu redeschiderea imediată a gulagurilor siberiene și reluarea cozilor la pâine. Singura problemă era că, înainte de vot cu două săptămâni, bătrânul a făcut un alt atac de cord. În acea zi, teoretic, ar fi trebuit să-și înregistreze ultimul apel către națiune. Înregistrarea a fost anulată, dar, după câteva zile, cu bârfele care zburau în toate direcțiile, o apariție a președintelui a devenit indispensabilă. Și atunci, cum Elțîn nu era în stare să meargă la birou, Boris a ordonat ca mobilierul de la Kremlin să fie transportat la reședința președintelui, astfel încât să dea impresia că acesta este pe deplin operațional. La momentul înregistrării mesajului, Elțîn era atât de slăbit, încât nu era capabil să stea drept pe scaun, motiv pentru care i-a fost strecurată o scândură la spate, pentru a-l sprijini. Mai rămânea problema discursului: președintele nu era în stare să articuleze cuvinte inteligibile. Așa încât i s-a cerut să-și miște buzele ca și cum ar fi putut să vorbească, și întregul apel a fost meșterit în cabina de montaj, lipind bucăți din discursurile sale anterioare.

În ziua alegerilor, Elțîn era într-o formă atât de proastă, încât nu era capabil nici să-și introducă buletinul de vot în urnă. Camerele lui

Berezovski l-au filmat în momentul votului, după care, la montaj, cei doi medici în halate albe care îl susțineau pe președinte au dispărut. Bineînțeles, ca întotdeauna în Rusia când avem hotărârea necesară, absurda manevră a reușit, și Elțîn a fost reales cu o largă majoritate. De atunci, bătrânul urs căzuse din nou în letargie, și Berezovski devenise adevăratul stăpân al Rusiei.

Acum, acest bărbat se afla în fața mea: „Politica rusească este ca ruleta rusească, ești gata să riști, sau nu?“

Bineînțeles că voiam să intru în joc. Într-un anumit fel, până atunci nu făcusem altceva decât să mă pregătesc pentru asta.

„Nu știu, Boris, îmi place mult munca mea.

— Este adevărat, te descurci destul de bine. Ce-ți propun eu este să treci la nivelul superior.“ Berezovski mă privea cu toată intensitatea de care erau capabili ochelarii săi de presbit. „Ce-ai spune dacă nu ai mai crea ficțiuni și ai începe să creezi realitate?“

Habar nu aveam despre ce vorbea. Lângă el, georgianul zâmbea cu atitudinea binevoitoare a vărului de la ţară.

„Știi că am câteva relații în interiorul Kremlinului.“ În fața modestiei evidente a acestei afirmații, am avut impresia că se aștepta la o oarecare reacție din partea mea, dar nu a fost cazul.

„În trecut, mi s-a întâmplat să dau, din când în când, o mână de ajutor, continuă el, puțin dezamăgit. Dar acum scenariul s-a schimbat complet. Nu mai e vorba de a sprijini ceva care există deja, trebuie să inventăm ceva ce încă nu există.

— Și pe cineva… interveni asociatul.

— Și pe cineva, da, bineînțeles, dar nu asta este problema. De fapt, trebuie să creăm o nouă realitate. Nu mai e vorba de a câștiga niște alegeri, este vorba de a construi o lume.“

Chiar dacă Berezovski nu depășea nivelul generalităților, începeam să înțeleg unde bătea. Nu mai rămăsese decât ceva mai mult de un an până la alegerile prezidențiale, și după două mandate și cinci infarcturi, bătrânul urs era scos din joc. Dar, evident, prinsese gustul puterii. Și chiar dacă de data aceasta amenințarea comunistă nu mai era iminentă ca data trecută, el se vedea din nou în rolul de salvator al patriei. Ori în acela de păpușar care

supune realitatea intereselor sale. Ceea ce, de altfel, în mintea lui era exact același lucru.

„Primul lucru de care avem nevoie e un partid. Am discutat deja despre asta cu Tatiana. Trebuie să creăm Partidul Unității. E ceea ce lipsește. Destul cu dreapta, stânga, comuniști, liberali, oamenii vor să regăsească un sentiment al unității. Nostalgia pe care o simt nu este pentru comunismul în sine, ci pentru ordine, pentru simțul comunității, pentru mândria de face parte din ceva cu adevărat mare. Rușii nu sunt și nu vor fi niciodată ca americanii. Nu le este de ajuns să pună bani deoparte ca să-și cumpere o mașină de spălat vase. Vor să facă parte din ceva unic. Sunt gata să se sacrifice pentru asta. Avem datoria de a le reda o perspectivă care să depășească următoarea rată lunară pentru mașină. Este nevoie de unitate. De o mișcare care să le redea oamenilor demnitatea. I-am pus deja pe designeri la lucru pentru simbol, uite, Vadia, ce părere ai?“

Berezovski îmi întinse o foaie pe care se putea vedea profilul stilizat al unui mare urs brun.

„Există vulpile liberale, mamuții comuniști, și apoi ursul, simbolul sufletului rusesc, sălbatic, puternic și nobil. De asta avem nevoie, Vadia: dacă oamenii nu mai sunt interesați de politică, le vom oferi o mitologie!“

Îmi amintesc că Boris era atât de entuziasmat, încât a dat jos cu un gest stângaci tocul de scris pe care îl avea în faţă. Totuși, raționamentul lui nu era lipsit de sens. La începutul anilor nouăzeci, Gorbaciov și Elțîn făcuseră revoluția, însă a doua zi marea majoritate a ruşilor se treziseră într-o lume pe care n-o cunoșteau, în care nu știau cum să trăiască. Înainte de prăbușirea visului american și al celui al Europei, avusese loc colapsul visului sovietic. La voi, nimeni nu și-a dat seama de acest lucru, pentru că vouă vi se părea imposibil ca un vis să fie alcătuit din niște lucruri atât de amărâte și de cenușii: o profesie respectată de funcţionar sau de profesor, un mic Jiguli, o *dacea* cu grădina ei de zarzavat, o vacanță la Soci sau, din când în când, la Varna, cu picioarele înmuiate în Marea Neagră și perspectiva unui grătar bun între prieteni. Totuși, acest model avea forța și demnitatea lui. Eroii lui erau soldatul și învățătoarea, șoferul de camion și muncitorul neobosit: lor le erau dedicate afișele de pe străzi și din stațiile de metrou. În câteva luni, toate acestea au fost măturate. Noii eroi, bancherii și top-modelele, și-au

impus dominația, și principiile pe care se întemeiase existența a trei sute de milioane de locuitori ai Uniunii Sovietice au fost aruncate la gunoi. Crescuseră într-o patrie, și se trezeau brusc într-un supermarket. Descoperirea banilor a fost cel mai răscolitor eveniment al acestei epoci. Urmat de descoperirea faptului că banii puteau să nu valoreze nimic, odată cu prăbușirea bursei și inflația de trei mii la sută.

Intuiția lui Berezovski era corectă: climatul era în curs de schimbare, oamenii erau obosiți și voiau să regăsească un pic de ordine. Problema era ca acestei cereri să i se dea un răspuns înainte ca altcineva să se gândească la asta.

---

5. Vorobiovîi Gorî, cea mai înaltă colină a Moscovei.

9

Berezovski îmi dăduse întâlnire la sediul central al FSB-ului, fostul KGB. M-a întâmpinat tot numai un zâmbet în întunecatul mormânt al holului de la intrare, ca și cum s-ar fi aflat în salonul din Casa Logovaz. Părea perfect în voia lui în acest loc sinistru şi, în acelaşi timp, nu rezista tentației de a încerca să mă sperie. „Știi ce spuneau moscoviţii despre Lubianka pe vremea URSS-ului? Că este cea mai înaltă clădire din oraș, deoarece din beciurile ei se vede Siberia…“

M-a făcut să râd, era genul de glumă pe care ar fi făcut-o bunicul meu și pe care tatăl meu nu ar fi găsit-o deloc amuzantă. Cât despre mine, trăiam pe altă planetă: la vremea aceea credeam că lăsasem această lume în urmă, încă nu înțelesesem că nimic nu dispare vreodată cu adevărat. Atribuiam vizita noastră unei forme de curtoazie: în Rusia, menținerea unor relații cordiale cu serviciile de securitate este întotdeauna o idee bună. Dar, pe măsură ce străbăteam lungul coridor fără ferestre de la etajul trei, Boris m-a contrazis: din câte se părea, întâlnirea avea legătură cu discuția noastră din seara trecută. „Șeful FSB-ul ar fi un bun candidat. Nu-l știe nimeni, însă bătrânul are încredere în el: a arătat de ce este în stare în momentele decisive. Este tânăr, competent, modern; exact de ce are nevoie Rusia. Și apoi, vei vedea, este un om modest. Nu a vrut să ocupe biroul predecesorilor săi, l-a transformat în muzeu, ca pentru a spune: acea epocă a apus pentru totdeauna.“

Într-adevăr, după o scurtă trecere prin secretariat, am fost introduși într-un birou care ar fi putut fi locul de muncă al unui șef de serviciu de la Ministerul Poștelor. Ocupantul său, un blond palid cu trăsături decolorate, purtând un costum din poliester bej, arbora o privire de amploaiat, punctată de o imperceptibilă urmă de sarcasm. „Vladimir Putin“, spuse el, strângându-mi mâna.

În acel moment, Țarul nu era încă Țarul: gesturile lui nu emanau autoritatea inflexibilă pe care aveau să o dobândească mai târziu, şi chiar dacă în privirea lui se putea deja ghici calitatea minerală pe care i-o cunoaștem azi, aceasta era parcă voalată de efortul conștient de a o ține sub control. Totuși, prezența lui transmitea o senzație de calm.

Așa cum obișnuia, Boris l-a potopit cu un șuvoi de cuvinte care mergeau toate, mai mult sau mai puțin, în aceeași direcție: el, Putin, trebuie să preia frâiele situației pentru a ajuta Rusia să treacă în noul mileniu.

Șeful FSB-ului încerca să se opună:

„Ascultă-mă, Boris, serviciile secrete au toate avantajele politicii fără nici unul dintre inconvenientele ei. Eu mă aflu aici în centrul sistemului, aud și văd tot ce trebuie știut și mă aflu în poziția de a interveni fără prea multe complicații pentru a-i proteja pe președinte și familia lui. Am făcut-o în trecut și știi că voi continua să o fac ori de câte ori va fi necesar. Dacă mă iei de aici și mă pui să guvernez, mă voi afla sub lumina reflectoarelor și nu voi mai putea face nimic. Voi sfârși zdrobit la fel ca toți ceilalți prim-miniștri din ultimii ani, și veți pierde cel mai credincios paznic al liniștii voastre din acest palat.

— Înțeleg ce vrei să spui, Volodea. Dar trebuie să ții cont de un lucru: dacă nu ne mișcăm repede, peste un an nu vor mai exista nici președinte, nici familie de protejat. Și, după părerea ta, care crezi că va fi primul lucru pe care îl va face noul șef al Kremlinului în momentul când își va lua în stăpânire biroul? Îl va înlocui pe șeful FSB-ului, iată care va fi primul lucru pe care îl va face.“

Baricadat în spatele biroului său de palisandru, Putin părea cu adevărat zdruncinat: „Este posibil, dar trebuie să existe și altă soluție! Stepașin e prim-ministru doar de trei luni, de ce nu mizați pe el?

— Nu va merge, Volodea. Are trei la sută în sondaje. Știi cum se formează opinia publică, are nevoie de foarte puțin timp ca să emită o judecată, și apoi devine aproape cu neputință să i-o modifici. Oamenii l-au văzut pe Stepașin la lucru și sunt convinși că nu se ridică la înălțimea situației. De altfel, sincer, chiar au dreptate. Îl vezi pe Stepașin conducându-ne trupele în Caucaz? Ar fi ca și cum ai pune un kalașnikov în mâinile unei gâște domestice. Rusia are nevoie de un bărbat, Volodea. De un adevărat

lider care să o călăuzească în noul mileniu.

— Înțeleg, Boris, dar ce te face crezi că liderul acesta aș fi eu? Sunt un funcționar, nu am făcut, toată viața, altceva decât să execut ordine și să-mi fac datoria. Am vorbit în public de trei sau patru ori și, te asigur, cu niște rezultate care nu aveau nimic uimitor. L-am văzut de atâtea ori pe președinte la lucru: pătrunde într-o sală, adulmecă aerul, și într-o secundă i-a cucerit pe toți. Îi face să râdă, îi face să plângă, stabilește o legătură cu ei de parcă ar sta cu fiecare la masa din bucătărie. Chiar și astăzi, în ciuda stării sale, este capabil s-o facă. Oamenii îl văd și se emoționează. Eu nu sunt nu din aceeași stofă.

— Dacă îmi permiți, Vladimir Vladimirovici, tocmai despre asta e vorba.“

Privirea glacială a lui Putin se opri pentru prima oară asupra mea. În același timp, simțeam că Berezovski mă încuraja să continui.

„Președintele are o personalitate unică pe care nu ar avea nici un sens să vrem să o reproducem. Calitățile lui umane au fost fundamentale pentru a face ca ţara noastră să treacă de la vechea Uniune Sovietică la Rusia în care trăim azi. Dar după opt ani de guvernare și având în vedere starea sa fizică, profilul său este foarte uzat. Sondajele ne spun că rușii se simt abandonați de un om pe care continuă să-l iubească, dar pe care au încetat să-l stimeze.“

Subiectul era delicat. Dar șeful FSB-ului nu a avut nimic de obiectat.

„Iată de ce considerăm că avem nevoie de o figură diferită, care să conține atât elementele continuității, cât şi pe cele ale rupturii de trecut. Devenind prim-ministru, Vladimir Vladimirovici, vă veți asuma automat rolul autorității legitime, ceva fundamental pentru ruși, care nu caută aventuri și care își doresc, mai cu seamă în acest moment, stabilitate și securitate. Pe de altă parte, figura dumneavoastră va produce imediat un efect de contrast evident față de cea a actualului preşedinte. Sunteți tânăr, sportiv, energic, dați senzația că vă puteți asuma în totalitate responsabilitatea comenzii. Trecutul dumneavoastră în serviciile de securitate constituie o garanție de fiabilitate. A fi un om care folosește puține cuvinte va lucra în favoarea dumneavoastră. Rușii s-au săturat de șarlatani. Vor să fie conduși cu o mână forte, care să readucă ordinea pe

străzi și să restabilească autoritatea morală a statului.

De aceea, campania electorală pe care o avem în vedere nu va fi formată din adunări şi promisiuni. De fapt, lucrul la care ne gândim este exact contrariul unei campanii de acest fel. Pariul va fi să nu apăreți ca un politician la fel ca toți ceilalți.

Vedeți, Vladimir Vladimirovici, eu nu cunosc foarte bine politica, dar știu ce este un spectacol. Pot să vă pun o întrebare? Știți care este cea mai mare actriță a tuturor timpurilor?“

Putin, inexpresiv, clătină din cap.

„Greta Garbo. Și știți de ce? Pentru că idolul care își refuză statutul își întărește puterea. Misterul generează energie. Distanța alimentează venerația. Imaginarul societății ruse, al oricărei societăți, se articulează pe două dimensiuni. Axa orizontală corespunde proximității vieții de zi cu zi, iar cea verticală, autorității. În ultimii ani, politica rusă s-a desfășurat în totalitate pe prima axă, cea orizontală, deoarece această dimensiune era aproape complet necunoscută pe vremea URSS-ului: începând cu Gorbaciov, care se oprea să vorbească cu oamenii – ceva ce niciodată un lider sovietic n-ar fi făcut – și până la Elțîn care, în anumite momente, se prezenta mai degrabă ca un tovarăș de băutură decât ca un şef de stat.

Dar astăzi este clar că pendulul a început să se deplaseze în sens opus. Excesul de orizontalitate a dus la haos, la împușcături în stradă, la falimentul financiar al statului, la umilirea noastră pe plan extern. Dacă îmi îngăduiți acest joc de cuvinte, am putea spune că excesul de orizontalitate a distrus orizontul. Pentru a putea trasa o perspectivă, a devenit din nou necesar să ne ridicăm în picioare. Toate datele de care dispunem ne spun că ruşii nutresc, azi, o dorință de verticalitate, adică de autoritate. Dacă ar fi să recurgem la categoriile psihanalizei, am putea spune că ruşii aşteaptă un conducător care să-i facă să uite limba mamei şi care să reînceapă să impună limba tatălui. Cum spunea primarul Moscovei în momentul *default*-ului: «Experiența a luat sfârșit».

— Atâta doar că nu el va fi beneficiarul, adăugă Boris, care avea o serie de dispute în curs cu primul cetățean al capitalei.

— Asupra acestui punct, cred că Berezovski are dreptate. Lujkov, la fel ca fostul prim-ministru Primakov, este în fruntea sondajelor, pentru că, în

comparaţie cu Elţîn, apare ca o ocazie de înnoire. Dar amândoi sunt pe scenă de mulți ani, și imaginea lor este aproape la fel de uzată ca aceea a președintelui.“

Lângă mine, unul dintre puținii bărbați a căror imagine publică era chiar mai uzată decât a politicienilor în cauză dădea energic din cap. Am încercat să-l ignor continuându-mi raționamentul.

„Vedeți dumneavoastră, rușii au o imagine foarte proastă despre conducătorii lor. Iar când politica este atât de discreditată, în loc să fie un avantaj, experiența se transformă într-un handicap. Iată de ce lipsa dumneavoastră de experiență politică va fi un atu, Vladimir Vladimirovici. Sunteți nou, rușii nu vă cunosc și nu vă pot asocia cu nici unul dintre scandalurile și cu nici una dintre erorile pe care le impută celor care i-au guvernat în ultimi ani. Desigur, așa cum spunea Boris, opinia publică se formează în puțin timp, nu veți avea, prin urmare, decât câteva luni pentru a-i convinge pe ruşi că sunteți omul situației. Însă noi suntem convinși că aveți calitățile necesare pentru a o face.

— Așa este, Volodea, suntem convinși de asta, a intervenit Berezovski. Și apoi nu uita că nu vei fi singur. Voi fi alături de tine în orice moment, ca să te sfătuiesc și ca să te ajut ori de câte ori vei avea nevoie.“

Poate că mă înșel, dar la aceste cuvinte mi s-a părut că văd trecând prin ochii lui Putin, rămași complet imobili de la începutul discuției, o imperceptibilă străfulgerare de ironie. Oricum, în noaptea aceea, Boris s-a întors la club pe deplin mulțumit.

„Este în buzunarul nostru, repeta el cui voia să-l asculte, am găsit calul câștigător. Nu pot spune că este un Premiu Nobel pentru Știință, dar pentru ceea ce are de făcut, va fi foarte bine. Are fizicul potrivit postului. Va fi de ajuns să-l dăm pe mâinile micilor noastre genii în ale comunicării, și îl vom transforma într-un nou Alexandr Nevski. Sau într-o Greta Garbo, nu-i așa, Vadia?“

Și râdea ca un băiețel.

Faptul că îi propusesem șefului fostului KGB să-și ia ca model o veche actriță americană i se părea comic. Dădeam din cap și râdeam cu el, dar adevărul e că această primă întâlnire cu Țarul îmi lăsase un gust foarte ciudat. Nu aș fi știut să-l definesc cu exactitate, dar mi se părea că lucrurile

erau ceva mai complicate decât le descria Berezovski.

Pe parcursul întregii noastre întâlniri, Putin făcuse dovada unei curtoazii impecabile faţă de Boris. A unui respect chiar, în timp ce asculta sfaturile omului de afaceri. Și totuși, când Berezovski i se adresa cu familiaritatea care îl caracteriza, mi se păruse că percep o umbră de iritare în ochii funcționarului. Și mai fusese apoi acea străfulgerare de ironie, de la sfârșit, când Boris îi promisese că îl va îndruma pas cu pas. Ca și cum însăși ideea de a putea fi îndrumat de acest om îi apăruse de un comic suprem șefului FSB.

Berezovski nu își dăduse, evident, seama de nimic, dar eu nu am avut prea mult de așteptat ca să-mi văd îndoielile confirmate. Câteva zile mai târziu, mă aflam în sala de montaj când am simțit vibrația imperioasă a telefonului meu mobil: „Vadim Alexeevici? Sunt Igor Secin, secretarul lui Vladimir Putin. Directorul ar dori să vă invite la prânz marțea viitoare“. În ciuda politeței formulării, vocea de la celălalt capăt nu dădea impresia că ar putea lua în considerare ipoteza unui refuz. Secretar masculin, am remarcat în treacăt: un semn distinctiv al vechii nomenclaturi sovietice pe care, spre deosebire de Berezovski, eram capabil să-l recunosc.

10

Locul de întâlnire era un restaurant franţuzesc care tocmai se deschisese pe o stradă perpendiculară pe Arbat. Alegerea mă surprinsese puțin, nu se potrivea cu ideea mai curând austeră pe care mi-o făcusem despre Putin în timpul primei noastre întâlniri. Când am ajuns, Secin, secretarul lui, era la uşă. „Grăbiți-vă, Vadim Alexeevici, Vladimir Vladimorovici este deja înăuntru!“ Vizibil iritat că un personaj insignifiant ca mine putea să-și facă șeful să aștepte.

Intrând în restaurant, l-am găsit pe Putin singur, așezat la o masă mare într-un colț, puțin retrasă față de celelalte. Expresia îi era relaxată, gesturile, calme. Emana din el o senzație rece de putere pe care în mod evident alesese să nu o desfășoare data trecută.

Mi-a strâns mâna fără să se ridice și i s-a adresat chelnerului care se uita la el cu atitudinea unui mic rozător hipnotizat de un șarpe cu clopoței: „Dați-ne un sfat, Pavel Ivanovici.

— Dacă vă place peștele, vă recomand scoici Saint-Jacques cu sos de conopidă sau limbă-de-mare cu raci flambați. Dacă preferați carne…

— Un castron de cașă, te rog.

— Două.“

Chelnerul și-a reprimat un fior și s-a îndepărtat rapid. Am remarcat pentru prima dată totala indiferență a lui Putin față de mâncare, așa cum mi se va întâmpla mai târziu să constat perfecta insensibilitate a Țarului față de celelalte plăceri care îndulcesc viața. Cum spune Faust: „Cine comandă trebuie să-și afle fericirea în comandă.“

Între timp, șeful FSB-ului intrase deja în miezul problemei: „Am mult respect pentru Berezovski și îi sunt recunoscător pentru oferta sa. O întreprindere precum aceea pe care suntem pe cale să o demarăm va presupune un efort imens, iar Boris a demonstrat deja că este capabil să facă

minuni. În același timp însă, eu nu sunt un bătrân în vârstă de şaizeci şi opt de ani cu cinci atacuri de cord la activ. Dacă ar fi să mă decid să pornesc în această aventură, aș face-o bazându-mă pe propriile mele forțe, nu pe ale altuia. Sunt obișnuit să execut ordine și, în anumite privințe, consider că aceasta este cea mai confortabilă condiție pentru un bărbat. Dar președintele Rusiei nu poate și nu trebuie să fie supus nimănui. Ideea că deciziile sale ar putea fi condiționate de interese private este pentru mine cu totul de neconceput.“

Privirea lui Putin, în acea zi, era mult mai pătrunzătoare decât cu ocazia întâlnirii sale cu Berezovski. Se cufunda în a mea pentru a înțelege efectul pe care cuvintele sale le produceau asupră-mi.

„Având în vedere felul în care ați fost crescut, Vadim Alexeevici, cred că puteți înțelege despre ce vorbesc.“

Era, bineînțeles, adevărat. Ideea că statul are o formă de superioritate etică asupra sectorului privat era profund înrădăcinată în mine. Spectacolul lui Boris și al colegilor săi trecând cu toată viteza pe benzile rezervate, cu girofarurile aprinse, mă ofensa violent, așa cum cred că îi ofensa pe majoritatea moscoviților.

„Analiza dumneavoastră de zilele trecute m-a surprins, continuă Putin. Vă cunosc parcursul. Cred că ați putea aduce o contribuție valoroasă muncii mele, oricare ar fi aceasta, acum sau mai târziu. Dar mai întâi trebuie să clarificăm un punct. Oricât îl respect pe Berezovski, nu sunt dispus să mă las pe mâinile lui. Dacă îmi acceptați oferta, Vadim Alexeevici, veți lucra exclusiv pentru mine. Administrația vă va garanta un salariu, mai mic, mă tem, decât cel pe care îl primiți acum, și veți face în așa fel încât să vă asigurați că vă e suficient. Nu voi tolera nici un bonus, nici un beneficiu venind de la Boris sau de la oricine altcineva. Dacă vă interesează banii, continuați să lucrați în privat. Cel care se află în slujba statului trebuie să pună interesul public mai presus de toate celelalte, inclusiv de al său. Dacă vă asumați acest angajament, cred că nu e nevoie să vă spun că dispun de mijloacele necesare pentru a mă asigura că îl veți respecta.“

Nu se putea spune că pierde vremea. În timpul scurtei mele cariere de producător de televiziune, mă obișnuisem să fiu curtat, și cu mare plăcere i-aș fi returnat expeditorului propunerea seacă făcută de șeful FSB-ului.

Problema era însă că analiza lui se dovedea corectă. Înțelesese că banii mă interesau mai puțin decât alte lucruri, cu siguranță mai puțin decât posibilitatea de a participa la o întreprindere de felul celei pe care Putin părea să o aibă în minte. Evitase, deci, să se învârtă pe după cireș și mersese direct la esențial. Ulterior, aveam să observ că Țarul operează întotdeauna așa. Surprinde fondul problemei mai repede decât ceilalți și nu ezită să ardă etapele. Politețurile și formulele de curtoazie însemnau foarte puțin pentru el.

„Am reflectat asupra conceptului dumneavoastră de verticalitate. Este interesant, dar nu poate rămâne suspendat în aer ca un balon roșu. Trebuie ancorat în realitate și aplicat la un caz concret. Țara este în haos și are nevoie de un ghid sigur, dar a-ți închipui că poți să rezolvi toate problemele deodată ar fi o iluzie. Avem nevoie o scenă bine conturată, în care să restabilim verticalitatea puterii într-un mod imediat și specific. Riscul, în caz contrar, este să ne rătăcim și să apărem la fel neputincioși ca toți ceilalți.

— Într-adevăr, Vladimir Vladimirovici, dar există împrejurările, neprevăzutul.

— Credeți-mă, Vadim Alexeevici, neprevăzutul este întotdeauna rodul incompetenței. De altfel, nu Stanislavski al dumneavoastră spunea că tehnica nu este de ajuns, și că pentru a ajunge la adevărata creație este nevoie de neprevăzut?“

În ochii lui Putin lucea din nou scânteierea ironică pe care mi se păruse că o întrezăresc la Lubianka, dar mai fără ocol de data aceasta. În ceea ce mă privește, eram uluit. Până cu o săptămână în urmă, aș fi jurat că abia dacă auzise de numele lui Stanislavski.

„Arena ideală este în fața ochilor noștri, a continuat Putin. Patria este sub presiune. Fundamentaliştii islamici nu se mai mulţumesc cu Cecenia, vor să pună mâna pe Daghestan, apoi din Inguşetia, din Bașkiria până în inima țării. Dacă le lăsăm mână liberă, în câțiva ani nu va mai rămâne nici o urmă de Federaţie.

— Iertați-mă, Vladimir Vladimirovici, m-aș gândi de două ori înainte să mă bag în acest viespar. În ultimii ani, Cecenia a ucis mai multe cariere politice la Moscova decât inamici pe câmpul de luptă.

— Pentru că nici unul dintre acești politicieni nu înfruntă cazul cu

suficientă energie. Voiau să facă război fără s-o spună, un război uman, ca americanii, și vedeți cum s-a terminat totul. Au fost măcelăriți de islamişti. Eu vă vorbesc despre altceva. Nu mă interesează să câștig Premiul Nobel pentru Pace. Ce mă interesează este să-i înving pe separatiști și să anihilez amenințarea pe care reprezintă ei pentru integritatea Federației Ruse.

— Eu nu discut motivele geopolitice, Vladimir Vladimirovici, nu înțeleg nimic din ele. Ce pot să vă spun, în schimb, este că din punct de vedere politic este o sinucidere.

— Aici greșiți, Vadim Alexeevici, v-ați lăsat convins de occidentali că o campanie electorală constă în două echipe de economiști care se ciorovăiesc în jurul unui fişier PowerPoint. Nu este cazul: în Rusia, puterea înseamnă altceva.“

În ziua aceea, nu am înțeles exact la ce anume se referea Putin. Dar am plecat de la acel prânz cu o certitudine: Berezovski comisese o foarte mare greşeală. Bărbatul cu care tocmai împărțisem masa nu ar fi acceptat niciodată să lase pe cineva să-i spună ce să facă. Putea fi, poate, însoțit, și tocmai aceasta era intenția mea să încerc să fac, cu siguranță însă nu să-l dirijez. Și Boris avea tot interesul să-și dea seama cât mai rapid de acest lucru.

11

Cel care locuiește la Kremlin stăpânește timpul. Totul se schimbă în jurul fortăreței, în vreme ce, înăuntru, viața pare a se fi oprit, punctată doar de bătăile solemne ale ceasului din turnul Spaski și de rondurile santinelelor din garda prezidenţială. De veacuri, cel care trece pragul giganticei fosile pe care Ivan cel Groaznic a vrut-o în centrul Moscovei simte asupra lui mâna unei puteri fără limite, obișnuită să zdrobească destinele oamenilor cu aceeași ușurință cu care ai mângâia creștetul unui nou-născut. Această forță se propagă în cercuri concentrice pe străzile orașului, conferind Moscovei acea aură de amenințare permanentă care constituie mare parte din farmecul ei. Masa dizgrațioasă a Lubiankăi, cele șapte turnuri care încercuiesc bulevardele din centru și, astăzi, zgârie-norii din Moscova City și vilele rococo din Rublevka nu sunt decât reflectarea întunecatei energii emanând din inima fortăreței.

În vara lui 1999, vraja însă s-a spulberat. Din sălile palatului prezidenţial nu mai venea decât răsuflarea alcoolică a unui urs siberian gras și obosit, înconjurat de o restrânsă curte de acoliți acoperiți cu diamante, asistând din ce în ce mai înspăimântați la descompunerea omului căruia îi datorau averile. Elțîn devenise o povară. Nu numai că nu mai era capabil să-i apere, ci risca chiar să-i tragă pe toți în prăpastie.

Afară, orașul animalic simțea că mușcătura autorității slăbise. Moscova nu mai era capitala imperiului. Devenise metropola telefoanelor mobile care sunau în timpul spectacolelor de la Balșoi și a puștilor automate care erau folosite pentru reglarea conturilor între mafioții care impuneau legea junglei. Nu Kremlinul, ci banii dădeau acum tonul. Iar Mercedesurile blindate ale oligarhilor străbăteau străzile din centru așa cum pe vremea ţarilor vizitiii nobililor îşi croiau drum prin mulţimi cu lovituri de bici. În vreme ce oamenii de rând, mărunții oameni docili ai Moscovei, nu aveau,

când se întorceau acasă după muncă, suficienți bani nici măcar pentru a-și aprinde focul în sobă.

În primele zile ale lunii august, bătrânul urs a numit un nou prim-ministru, necunoscut celor mai mulți dintre noi. Numirea lui Vladimir Putin a fost întâmpinată cu un scepticismul general. Era al cincilea șef de guvern pe care Elțîn îl înscăunase în ceva mai mult de un an. „Nu merită să ne străduim să ratificăm această numire, declarase șeful Dumei, oricum în două luni altcineva îi va lua locul." Putin vedea altfel lucrurile. Știa că nu dispune decât de câteva săptămâni pentru a-și pune amprenta asupra opiniei publice, și nu intenționa deloc să piardă vremea.

Birourile noastre nu se aflau la Kremlin, ci în interiorul fostului Palat al Sovietelor, supranumit Casa Albă: un enorm bloc de naftalină pus pe malul Moscovei, care însă nu salvase țara de molii. Inițial, acolo se reunea Sovietul Suprem al Imperiului Sovietic, acum, mai modest, doar guvernul Federației Ruse. După ce bătrânul urs trăsese în ea cu tunul într-un moment de enervare, o companie elvețiană o reamenajase în câteva luni, dar nu se putea spune că acolo se respira un aer de eficiență alpină. Coridoarele erau populate de personaje liniştitoare, cu aspect arhaic, îmbrăcate în gri și maro. Figuri din afara timpului ce păreau sculptate în ceară; rămășițe ale unei lumi întemeiate pe durată, exact opusul a ceea ce era acum afară, vârtejul nebunesc al dolarilor și al camerelor de luat vederi de unde veneam eu.

La etajul prim-ministrului fuseseră eliberate douăzeci de încăperi pentru nou-veniți. Acolo ne-am instalat: Putin, secretariatul, consilierii economici și militari, stafful de comunicare. Lucram zi și noapte: pereții aceia aseptizați abia dacă reușeau să rețină violența ambițiilor noastre. La câțiva metri distanță însă, viața angajaților se scurgea la fel de molcom ca un cântec de leagăn al unei *babușka* din secolul al XIX-lea. Ulterior, aveam să-mi dau seama că așa este întotdeauna în ministere. Un grup mic lucrează frenetic într-o cameră, și toți ceilalți nu fac nimic. Există foarte puține relații între unii și ceilalți. Câteva priviri respectuoase, nu întotdeauna lipsite de ironie. Așteptând să treacă și asta, această a nu se știe câta invazie în urma căreia iarba va crește la loc, mai devreme sau mai târziu.

Nu cred că înțeleseseră că noi eram cei buni, cei care erau meniți să dăinuie. Și cum ar fi putut să înțeleagă? Arătam ca toți ceilalți. Profesioniști

cu costume pe comandă, cu laptopuri și cu infatuarea celor care dețin toate răspunsurile pentru că înțeleg engleza. În ochii lor însă, eu eram diferit. Uneori, unul dintre aceste spectre ministeriale mă oprea pe un hol.

„Pot să vă deranjez o clipă, Vadim Alexeevici?

— Desigur, vă ascult.

— Voiam să vă spun că l-am cunoscut pe tatăl dumneavoastră. Un mare om. Erau vremurile bune! Nu mai apar personaje ca el!“

Unii o făceau din lingușeală, desigur. Cel mai adesea însă, aceste umbre care îmi întrerupeau o clipă goana o făceau doar pentru a stabili un contact. Îi liniștea faptul că printre noi exista cineva care cunoscuse vechea lume. Și știți ce? Asta mă liniștea și pe mine. De fiecare dată când unul dintre aceste personaje care părea ieșit dintr-o carte de Gogol rostea numele tatălui meu, mă simțeam străbătut de un val de căldură care mă purta înapoi în anii copilăriei, la hainele de blană și la mașinile de serviciu, la piroștile și cotletele din strada Granovskovo. Citeam în ochii lor aceeași nostalgie, mă văzuseră copil, și dacă nu pe mine, pe cineva asemenea mie, pe fiul lor, poate. La acea vreme, aveau de ce să fie mândri. Lucrau la Sovietul Suprem, la Comitetul Central. Se întorceau acasă și le povesteau copiilor lor: „Astăzi l-am văzut pe tovarășul Gromîko, se întorcea de la Kabul, părea mulțumit, se vede că lucrurile merg mai bine în Afganistan.“

Deja totul se terminase, dar ei încă mai credeau, sau, în orice caz, se puteau preface, și nimănui nu-i trecea prin minte să-i contrazică. Acum pierduseră până și dreptul de a se preface. Le mai rămânea doar orgoliul dăinuirii, privilegiul de a-i observa pe nou-veniți cu ochii de altădată. Venind în contact cu ei, aveam impresia că mă apropii de tatăl meu, înțelegeam pentru prima dată ce i se întâmplase. Descopeream cu oarecare surprindere că și în mine exista o genă capabilă să se adapteze acestui tip de existenţă: să trăiască așa cum ai citi un vraf de ziare, cu dorința de a scăpa de ele.

Desigur, lucram optsprezece ore pe zi: împreună cu prim-ministrul luam parte la o succesiune neîntreruptă de ședințe, și în cadrul fiecăreia erau luate decizii istorice. Dar cu cât mă afundam mai mult în rutina guvernării oamenilor, cu atât lumea mi se părea mai plină de neînțelegeri, sortită explicațiilor inutile și ocaziilor irosite. Imensă treabă, nicicând terminată,

care consumă vieți întregi fără să lase vreo urmă: cum putusem să cred că aș putea să tulbur suprafața mării mute și indiferente?

Atunci s-a produs neprevăzutul. Într-o noapte de toamnă, puţin după miezul nopţii, când oamenii cumsecade ai Moscovei tocmai se retrăseseră sub pături, lăsând orașul pe mâna mafioților și a top-modelelor, un imens vuiet sfâșie întunericul capitalei. Pe strada Gurianova, la periferia Moscovei, sute de kilograme de explozibil rupseseră literalmente în două un imobil rezidențial de nouă etaje. Surprinse în somn, zeci de familii au fost înghițite de explozie. Patru zile mai târziu, o a doua explozie, la ora cinci dimineaţa. O altă clădire de la periferie distrusă, peste o sută de victime.

Ulterior, anumite persoane au spus că bombele fusese plasate de prietenii lui Putin, agenți ai serviciilor de securitate. Sincer, nu pot spune care e adevărul. Dacă acest secret chiar e adevărat, slavă Domnului, nimeni nu mi l-a împărtășit. Oricum, știu, din experiență, că în general lucrurile sunt mai simple decât par. Este clar că în politică este preferabil să vindeci decât să previi. Dacă dejoci un atentat înainte ca acesta să se producă, nimeni nu își dă seama, pe când a reacționa în forță, a-i prinde pe vinovați, așa ceva da, produce capital politic. Dar de aici până la a spune că bombele au fost puse mai degrabă de FSB decât de niște terorişti ceceni este cale lungă.

Oricum, acele bombe au fost 9/11 al nostru, cu un avans de doi ani, au transformat complet scena. Până atunci, războiul din Cecenia era o chestiune îndepărtată, care privea doar familiile care aveau acolo copii în armată. Era vorba de o minoritate restrânsă. Dar când clădirile din suburbiile Moscovei au început să sară în aer în toiul nopții, luând viața a sute de buni cetățeni ruși care dormeau somnul drepților, pentru prima dată rușii s-au trezit cu războiul în casă.

Poporul nostru este curajos, obișnuit cu sacrificiul. Dar trebuie să spun că niciodată nu văzusem o panică asemenea celei care s-a iscat după explozia bombelor. Oamenii nu mai aveau curajul să se întoarcă acasă să doarmă. Organizau ronduri nocturne în jurul caselor, și dacă din întâmplare un străin un pic bărbos trecea prin preajmă, risca să fie omorât în bătaie.

Din fericire, la acea vreme, în fruntea statului se afla cineva capabil să dea un răspuns. Retrospectiv, oamenii tind să-i atribuie Țarului puteri supranaturale, dar adevărul este că singura calitate indispensabilă pentru un

om de putere este capacitatea de a profita de împrejurări. Nu de a pretinde să le dirijeze, ci de a le prinde cu o mână fermă.

Lui Putin nu i-a plăcut niciodată să vorbească în public, dar este clar că oamenii aveau nevoie să-i audă vocea. Ne aflam în Kazahstan pentru o vizită de stat. Cu atât mai bine, decorul aurit al Kremlinului ar fi fost cu totul nepotrivit: voiam un loc mai simplu, atmosfera de urgență a unui consiliu de război improvizat. Conferința de presă a început cu câteva întrebări tehnice: în cât timp interveniseră ajutoarele, care era stadiul anchetelor. Prim-ministrul a răspuns cu calmul care îl caracterizează, precis, fără nici o urmă de emoție: ca funcţionarul ascetic pe care rușii începeau să-l cunoască. Apoi, un reporter i-a pus o întrebare ceva mai polemică: „Se pare că, pentru a răspunde atentatelor, ați ordonat bombardarea aeroportului din Groznîi. Nu credeți că astfel de acțiuni riscă să agraveze situația?“

În acel moment, s-a produs un fenomen pe care nici azi nu mi-l pot explica în totalitate. Putin a tăcut un moment. Iar când a vorbit din nou, expresia nu i se schimbase, însă prezența lui căpătase altă consistență, ca și cum trupul i-ar fi fost cufundat într-un bazin cu azot lichid. Funcționarul ascetic se preschimbase brusc în Arhanghelul Morţii. Era pentru prima dată când asistam la un astfel de fenomen. Niciodată, nici măcar pe scenele celor mai bune teatre, nu-mi fusese dat să văd o transfigurare de acest gen.

„M-am săturat să răspund la astfel de întrebări, a șuierat el fără măcar să se uite la jurnalistul care i-o pusese. Îi vom lovi pe teroriști oriunde s-ar ascunde. Dacă se află într-un aeroport, vom lovi aeroportul, iar dacă sunt la closet, scuzați-mi limbajul, îi vom ucide chiar și la closet.“

Spus așa, poate părea banal și cu siguranță un pic vulgar, dar nu aveți idee ce impact a avut această frază asupra publicului. Era vocea comenzii și a controlului. De multă vreme ruşii nu o mai auziseră, dar au recunoscut-o imediat, pentru că era cea cu care erau obișnuiți tații și bunicii lor. Un imens oftat de uşurare a măturat bulevardele Moscovei și suburbiile sale înspăimântate, pădurile și nesfârșitele câmpii ale Siberiei. În vârf se afla din nou cineva care putea garanta ordinea.

În acea zi, Putin a devenit Țar în adevăratul sens al cuvântului. Iar în ceea ce mă priveşte, mi-am amintit de o lecţie a bunicului. „Știi care este problema? mă întrebase el într-o zi pe când ne plimbam prin pădurile din

ținutul său. Ochiul uman este făcut să supraviețuiască în pădure. De aceea este sensibil la mișcare. Orice mișcă, chiar și la cea mai îndepărtată periferie a privirii noastre, ochiul surprinde acea mișcare și transmite informația creierului. În schimb, știi ce nu vedem?“ Am clătinat din cap. „Ceea ce nu se mișcă, Vadia. În mijlocul tuturor schimbărilor, noi nu suntem antrenați să distingem lucrurile care rămân neschimbate. Iar asta este o mare problemă, deoarece, dacă stai să te gândești, lucrurile care nu se schimbă sunt aproape întotdeauna cele mai importante.“

Este o lecție pe care nu am uitat-o niciodată. Nimeni dintre noi n-a uitat-o. Tocmai de aceea, atunci când vorbește despre politică, Țarul nu dă niciodată cifre: vorbește limba vieții, a morții, a onoarei, a patriei. Guvernarea oamenilor nu este o activitate care poate fi lăsată pe mâna unei bande de lași, prea leneși pentru a face bani, prea timizi pentru a deveni rock staruri. Contabili care caută gloria, homunculi care cred că politica se reduce la administrarea unui imobil.

Nu este deloc așa. Politica are un singur scop: să răspundă spaimelor omului. Acesta este motivul pentru care, atunci când statul nu mai este capabil să-și apere cetățenii de frică, însuşi temeiul existenţei sale este pus la îndoială. Atunci când, în toamna lui 1999, bătălia din Caucaz se mută la Moscova, și imobilele de nouă etaje încep să se prăbușească asemenea unor castele de nisip, bunul cetățean moscovit, deja dezorientat, vede pentru prima dată în fața sa spectrul războiului civil. Anarhia, disoluția, moartea. Teroarea primordială, pe care nici măcar dezmembrarea Uniunii Sovietice nu reușise să o trezească, începe să pătrundă în conștiințe. Oare ce se va întâmpla cu mine?

Verticala puterii este singurul răspuns satisfăcător, singurul capabil să potolească angoasa omului expus ferocității lumii. Iată de ce, după bombe, restabilirea ei a devenit mai mult ca oricând prioritatea Țarului. Să ieșim din logica occidentală a gadgetului, a dezbaterii între niște birocrați care compară niște curbe statistice, pentru a începe să construim un sistem capabil să satisfacă cerinţele fundamentale ale omului: aceasta era misiunea la care ne-am înhămat începând din acel moment. Politica adâncurilor, zi și noapte, fără nici un răgaz.

12

În dimineața de 31 decembrie 1999, când ziarele voastre erau pline de articole ridicole despre *bug*-ul mileniului care risca să defecteze computerele şi să facă să se prăbușească avioanele, Putin m-a convocat la el în birou. „Spune-mi, Vadim, la Academia de Artă Dramatică ați fost învățați să săriți cu parașuta?“

Mi s-a părut o întrebare de un gust îndoielnic, astfel încât n-am zis nimic.

„Dar ați fost învățați să vă prefaceți măcar, nu?“

Obișnuita licărire de ironie scânteia în privirea Țarului. Aflat în picioare lângă el, Secin degusta scena cu voluptatea dobermanului care a primit în sfârșit de mâncare pisicuța pe care o observase în grădina vecinului. Cum eu continuam să tac, Putin adăugă pe un ton sec: „Oricum, pregătește-te, plecăm după-amiază“.

Într-adevăr, câteva ore mai târziu am ajuns la aeroportul militar, unde ne aștepta un zbor către capitala Daghestanului. Apoi, de acolo ne-am urcat în trei elicoptere către Gudermes, în Cecenia. La bord, respiram deja un pic aerul de excitație și nebunie care înconjoară războiul, în care pur și simplu a rămâne în viață constituie în sine o descărcare de adrenalină. Pentru mine era ceva nou: la optsprezece ani, ultimele rămășițe ale privilegiilor paterne îmi permiseseră să evit serviciul militar. Acum, în vreme ce ascultam neatent glumele pe care Putin le făcea cu ofițerii și respiram pentru prima dată aburii războiului, începeam să înțeleg cum e posibil ca unor bărbați să le placă atât de mult, încât să ajungă să-i prefere oricărui alt drog. Spre deosebire de elicopterele civile în care avusesem până atunci ocazia să urc, acesta nu avea nici cea mai mică deschizătură spre exterior. Ne aflam într-o cabină blindată, suspendați peste noaptea Caucazului, iar acest simplu fapt transformase în câteva minute niște străini în frați uniți, mai mult decât de frică, de imperativul de a nu lăsa să se vadă nici cea mai mică urmă de frică,

de a o evita cu cea mai mare atenție. În ciuda zgomotului asurzitor produs de palele elicopterului, toată lumea voia să facă conversație. Am început prin a ne povesti amintiri de Anul Nou din copilărie. Unii crescuseră în sate pierdute, care în Kazan, care în Novosibirsk, dar era clar că nici unul dintre noi nu își imaginase vreodată că și-ar putea petrece ultima zi a anului la bordul unui elicopter în compania Țarului. Putin, de pe locul din față pe care stătea, se întorcea tot timpul spre noi, și din expresia ochilor săi înțelegeai că uimirea lui era încă și mai mare mare. În fond, acum, el era Țarul.

La un moment dat, cineva și-a dat seama că cele douăsprezece bătăi de la miezul nopţii erau pe cale să sune, şi Secin, care la acea vreme încă nu se familiarizase cu marile mărci franțuzești, a scos o sticlă de şampanie moldovenească. Am ciocnit pentru sănătatea poporului rus, apoi pentru aceea a trupelor către care ne îndreptam, dar tocmai în acel moment piloții ne-au anunțat că nu pot să aterizeze: aveau nevoie de o vizibilitate de o sută cincizeci de metri și nu erau decât o sută, sau așa ceva. Atmosfera s-a schimbat imediat. Țarul a încercat să insiste să aterizăm, dar, când a înțeles că nu va fi cu putință, s-a închis în tăcere. Elicopterele au făcut cale întoarsă, și toată lumea a considerat că misiunea dăduse greș. În fond, trupe de trecut în revistă existau și în Daghestan, spuneau unii și alții pe un ton monden, ne vom duce la Gudermes altă dată.

Personal, am avut grijă să nu formulez nici o sugestie, de nici un fel. Să-l sfătuiești pe un principe să abdice nu este nicicând o idee bună, inclusiv în cazurile cele mai anodine. De fapt, abia ce aterizaseră elicopterele pe pista de pe care plecaserăm, că am înțeles că dacă în Cecenia voia Țarul să sărbătorească Anul Nou, ei bine, acolo vom merge, chiar și cu riscul să aterizăm pe o mină sau să ajungem într-o crevasă. La ora unu dimineața ne-am urcat în jeepuri și ne-am îndreptat către trecători. Un timp nesfârșit, cufundați într-o beznă totală, am mers prin văgăunile Caucazului: fără a vedea propriu-zis ceva, nu percepeam în tenebre decât prezența unui peisaj negru, bătut de vânt și de frig, și voința implacabilă a omului care ne conducea. A fost nevoie de aproape patru ore, dar am ajuns în Gudermes cu puţin înainte de zori. Soldații erau adormiți și surprinși. Nu le venea să creadă că Țarul se străduise atât de mult ca să vină să-i vadă. Cei mai mulți

dintre ei nu erau decât niște puști în uniformă, se frecau la ochi ca la auzul unui basm.

După ce am trecut scurt trupele în revistă, ne-am retras într-un cort împreună cu vreo treizeci de ofiţeri. Acolo, percepeai o situație redusă la aspectele ei esenţiale, ca în epoca fierului. Desigur, vizita autorităților impresiona, dar ne aflam într-un loc în care autoritatea se cucerea pe câmpul de luptă. Apropierea morții simplifica mult situația; nu mai era loc de politețuri. Bărbații se uitau la Putin cu acel amestec de deferență și ironie ce caracterizează raportul rușilor cu puterea. Păreau că așteaptă. Un cameraman care călătorise cu noi filma scena. Era greu să nu faci pe turistul. Pentru a sărbători noul an, comandantul unității prevăzuse un toast. Toate privirile erau ațintite asupra Țarului. Însă, când avea deja cupa în mână, Putin a făcut pauză.

„Așteptați o clipă, spuse el, trecându-și privirea sticloasă peste asistență, aș dori să beau pentru sănătatea răniților și să le transmit cele mai bune urări tuturor celor de față, dar avem multe probleme și sarcini serioase în fața noastră. Știți foarte bine asta. Cunoașteți planurile inamicului. Le cunoaștem și noi. Știm care vor fi provocările lor, chiar și în viitor. Și știm unde vor avea loc. Nu avem dreptul să ne acordăm nici o secundă de slăbiciune. Nici măcar o secundă. Dacă lăsăm garda jos, cei care au murit vor fi murit degeaba. Iată de ce vă sugerez să punem paharele la loc pe masă. Vom bea împreună, dar mai târziu.“

Nu-i sugerasem eu asta. Și nu cred că a premeditat acest gest. Dar i-a lovit pe cei prezenți de parcă le-ar fi turnat o găleată cu apă înghețată în cap. În acel moment, Țarul și ostașii au devenit una, ca o familie în mijlocul unui incendiu, ținută laolaltă de dragoste și de mândrie. Apoi, înconjurat de ofițeri, Țarul le-a împărțit medalii și cuțite de vânătoare soldaților: „Voi nu luptați doar pentru a apăra onoarea și demnitatea țării, le-a spus el. Sunteți aici pentru a opri dezintegrarea Rusiei.“

În acea seară, la știri, rușii și-au putut vedea soldații, cu ochii umezi, hotărâți și mândri așa cum nu se mai întâmplase de ani de zile. Pentru că în fruntea lor se afla un nou conducător.

Atunci am început să-l bănuiesc pe Putin că face parte din ceea ce Stanislavski numea rasa marilor actori. Există, vedeți dumneavoastră, trei

tipuri de interpreți. Cel dintâi posedă talentul instinctiv care, atunci când este în formă, reușește să-și atragă publicul; în zilele proaste însă, devine bombastic și jenant. Acesta este tipul de actor care poate să distrugă de unul singur o întreagă producție. Vine, apoi, actorul metodic, care studiază, face exerciții de respirație, își petrece nopţile repetând gesturile şi intonaţiile. Acesta este opusul, cu el nu riști să ai emoții puternice, dar nu dezamăgește. Face întotdeauna ce are de făcut și te poți baza în orice împrejurare pe clișeele lui imuabile. Putin nu este nici unul, nici celălalt. Ca toți marii oameni politici, aparține celui de-al treilea tip: actorul care se pune pe el însuși în scenă, care nu are nevoie să joace, pentru că este atât de pătruns de rol, încât intriga piesei a devenit propria lui poveste, îi curge prin vene. Când unui regizor i se întâmplă să aibă în mână un astfel de fenomen, nu are aproape nimic de făcut. Trebuie să se mulțumească să-l acompanieze. Să evite să-i complice existența. Să-i dea din când în când un mic impuls. Acea campanie electorală așa a decurs. În teorie, eu ar fi trebuit să fiu regizorul, strategul, cum spunea Boris, care credea că el este acela. Or nici vorbă de așa ceva. La butoane se afla deja Putin. Singur.

În timp ce se petreceau toate acestea, Berezovski continua să trăiască în lumea visurilor. Îl hărțuia pe Țar cu apeluri telefonice și cereri de întâlnire. Se propunea drept mediator în Cecenia, ambasador în Europa, director de campanie la Moscova. Nu e nimic mai rău decât virusul politicii. Mai cu seamă atunci când îi lovește pe cei lipsiți de anticorpii capabili să-l țină sub control. Boris era un om foarte inteligent. Dar inteligența nu te apără de nimic, nici măcar de prostie.

Îmi amintesc de o întâlnire în biroul Țarului, la Casa Albă. Berezovski, care nu-l văzuse pe Putin de săptămâni întregi, era și mai agitat decât de obicei. „Suntem pe cale să devenim și noi prea negativi, Volodea, prea sumbri. E bun războiul, am înțeles că ești un mare general, ne vei conduce către victorie, îți voi construi un arc de triumf, dacă vrei. Dar știi ce a făcut Iulius Cezar când s-a întors din Galia? S-a umplut de datorii, pentru a le oferi romanilor trei săptămâni de sărbătoare. *Panem et circenses*, Volodea, îți spune ceva? Tu nici măcar nu trebuie să te umpli de datorii, pentru că eu sunt cel care va achita factura. Dar să le oferim bieților ruși ceva, altfel, în loc să voteze, se vor arunca pe geam!“

În realitate, cel care era pe cale să se arunce pe geam era el, Berezovski, și Țarul știa foarte bine. Avea nevoie să se simtă indispensabil și simțea, dimpotrivă, că utilitatea lui scade pe zi ce trece. Non-campania pe care o pusesem la punct pentru Putin nu-l costa pe acesta nici o rublă, iar Boris avea nevoie să acumuleze credite. Voia să facem apel la el, la televiziunile lui, la fondurile lui negre, ca să finanțăm spoturi publicitare, afișe, mitinguri. „Mi se spune că ați renunțat chiar și la spațiile publicitare gratuite de la televizor? Dacă o țineți tot așa, oamenii vor uita că ești candidat, Volodea. Vor crede că deschizi calea pentru Lujkov sau pentru Primakov.

— Nu fi ridicol, Boris. (Era pentru prima dată că-l auzeam pe Țar adresându-i-se lui Berezovski pe un ton atât de tranșant.) Noi suntem guvernul. Campania noastră o constituie informația, lucrurile pe care le facem, istoria pe care o scriem. Nimeni nu mai crede în publicitate, faptele sunt singura reclamă care ne interesează."

Berezovski s-a retras ca și cum ar fi fost muşcat de un scorpion. O clipă, am crezut că își dăduse în sfârșit seama de eroarea de evaluare pe care o făcuse. Dar firește că mă înșelam. Boris mersese mult prea departe. Ani întregi de pariuri câștigate și de putere nemărginită îl îngrăşaseră ca pe un viţel gata de tăiere. Nu mai era în stare să măsoare corect raporturile de forță. În loc să analizeze dinamicile obiective care se dezvoltau chiar în fața ochilor săi, se obișnuise să judece totul în termeni de relații personale. Desigur, ajutorul lui fusese important pentru ascensiunea Țarului. Și, aș adăuga, Putin nu e ingrat. Nu este dintre aceia care, după ce ajung la putere, îi răsplătesc pe cei care i-au ajutat trimiţându-i să muncească în minele de sare. În acest sens, Berezovski văzuse corect: Țarul cunoaște și cultivă simțul recunoștinței.

Dar este un adevărat om de putere. Are gustul și simțul acesteia și îi înțelege necesitatea. Nu știu cum putuse Boris să-și închipuie că, odată urcat pe tron, Țarul ar accepta să împartă sceptrul cu el. Sau chiar numai că ar putea să tolereze menținerea unui raport de la egal la egal cu unul dintre supuşii săi. Era de ajuns să-l observi o clipă ca să-ți dai seama de acest lucru. Dar tocmai aceasta era problema: Berezovski nu petrecuse nici măcar o clipă ca să-l urmărească serios pe Putin. Îl cunoscuse ca executant tăcut, și niciodată nu-i trecuse prin minte că rezerva lui impenetrabilă ar putea

ascunde altceva decât o natură serviabilă și lipsită de fantezie.

Este adevărat că fiecare dintre noi face mai bine unele lucruri decât altele, dar rareori mi-a fost dat să văd o combinație de inteligenţă ascuţită şi de prostie abisală ca aceea a lui Berezovski. Era în stare să pună la punct cele mai complicate sisteme, să scoată comori din nimic, ca pe un duh din sticlă. Dar existau lucruri care-i scăpau și care i-ar fi apărut evidente și ultimului dintre subalternii săi. Până la urmă, cred că era atât de profund concentrat asupra lui însuși, că nu avusese niciodată timp să-i observe pe ceilalți. Un defect pe care a ajuns să-l plătească foarte scump.

13

Țarul a restabilit verticala puterii în Rusia, și alegătorii i-au fost recunoscători. Am câștigat alegerile din primul tur, fără balotaj. Însă lupta împotriva forţelor care ne făceau să ne temem de dizolvarea ţării era abia la început, pentru că duşmanii cei mai periculoși se aflau în tabăra noastră. După alegerea lui Putin, Berezovski a rămas în așteptare. A încetat să bombardeze Kremlinul cu telefoane la care nu răspundea nimeni. Unul dintre jurnaliștii lui a criticat fastul inaugurării. Alții au făcut ironii în legătură cu formarea guvernului. Dar înțelegeam că Boris aștepta altceva: ocazia de a-l face pe Țar să înțeleagă cine comanda cu adevărat. Și într-o zi ocazia s-a ivit.

La mijlocul lunii august, Putin a părăsit Moscova pentru a se duce în vacanță la Soci. Pe atunci, Țarul încă se mulțumea cu puțin în materie de distracții. Nu făcuse cunoștință cu Berlusconi, nu se familiarizase nici cu seriile limitate ale ceasurilor Patek Philippe, nici cu iahturile lungi de o sută douăzeci de metri. Câteva zile de lux statal în vechea reședință de vară a secretarilor PCUS, în compania soției și a fiicelor sale, o plimbare cu vaporul și un grătar de porc și de sturion în zilele însorite erau mai mult decât suficiente pentru a satisface gusturile simple ale funcționarului care abia încetase să fie.

Dar la câteva zile după sosirea la Soci, liniștea Țarului a suferit o întrerupere bruscă atunci când un submarin nuclear al marinei ruse s-a scufundat în timpul unui exercițiu în Marea Barents. Erau la bord o sută de membri ai echipajului: unii dintre ei au murit pe loc, în vreme ce ceilalți erau prinși pe fundul mării. La început am căutat să ținem totul secret, așa cum făcuserăm întotdeauna, dar două zile mai târziu, știrea, nimeni nu știe cum, a început să transpire.

Berezovski a sărit ca un urs aflat la pândă pe malul râului. ORT și-a

întrerupt programul pentru a acoperi live evenimentul. Au închiriat un elicopter ca să survoleze zona în care se scufundase submarinul. Au mers în capitalele europene ca să intervieveze experți care s-au întrebat de ce autoritățile ruse le refuzau asistența pentru a le veni marinarilor în ajutor. Au invitat ingineri care analizau probabilitățile de asfixiere, psihologi care descriau până în cele mai mici detalii sensul cuvântului „claustrofobie“. Și apoi, mai cu seamă, familiile. S-au dus să-i caute unul câte unul pe părinţii acestor nefericiți care se aflau întemnițați în interiorul submarinului. Fiecare *babușka* avea de spus povestea ei sfâșietoare, fiecare logodnică, un portret al eroului dispărut în adâncul mării în timp ce se dăruia pentru a apăra patria: toată lumea era furioasă pe autoritățile care la început se comportaseră ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, iar apoi se dovediseră incapabile să întreprindă cea mai mică acţiune de salvare.

Se sufocă acolo jos! Băieții noștri mor asfixiați! Un singur strigăt de spaimă se ridica din viscerele poporului rus. Sau cel puțin asta lăsa să se audă televiziunea lui Berezovski. Și unde se afla Țarul în timp ce se petreceau toate acestea? La Marea Neagră, în vacanță! Făcând schi nautic! Un incapabil. Un monstru. Comentatorii nu se dădeau înapoi de la nici o exagerare. Pentru prima dată, detașarea Țarului, care contribuise atât de mult la popularitatea sa, apărea ca o trăsătură negativă, inumană.

Am alergat la Soci cât de repede am putut. La început, nici mie nu îmi era clar de ce Putin nu se deplasase la fața locului.

„Ce vrei să fac, a răspuns el. Sunt morți cu toții, e evident. N-o putem spune, pentru că încă nu am reușit să ajungem la ei, dar este evident că așa este. Tot circul lui Berezovski nu e decât asta: un circ.“

Era adevărat, bineînțeles. Boris ridicase cortul, instalase gradenele și aștepta acum ca Putin să coboare și își facă intrarea în arenă. Țarul, care nu putea suporta ideea de a fi în situația fiarei sălbatice dresate, nu voia să-i dea această satisfacție. „Spuneți că nu vreau să încurc operațiunile de salvare“, îi poruncise purtătorului său de cuvânt. Și aceasta era versiunea pe care trebuia să o repetăm în afară. Dar nu ținea; era un argument rațional în toiul unei explozii de isterie, era oare cu putință ca Putin să nu-și dea seama de asta?

Într-o seară, trebuie să fi fost a doua sau a treia zi de la începutul crizei,

ne uitam la știri. Țarul își făcuse o chestiune de onoare din a urmări știrile, chiar și în vremuri normale, iar în acele zile nu rata nici cel mai mic buletin. După ce trecuseră obișnuitele reportaje despre neputința marinei, despre absența lui Putin, despre nedumerirea străinilor și despre disperarea familiilor, prezentatorul s-a întors spre cameră: „Dat fiind că autoritățile nu fac nimic, a spus el, ORT a decis să organizeze o subscripție publică pentru familiile marinarilor. Sunați la acest număr, dacă vreți să îi ajutați pe părinții eroilor lăsați în voia soartei de statul rus.“ Atunci, Putin a explodat:

„Îți dai seama, Vadia? Cei care au distrus statul vreme de zece ani, care au furat totul, care au lăsat armata pe drumuri, au acum tupeul să organizeze colecte pentru familiile victimelor! Colecte! Ticăloșii ăștia mai bine și-ar vinde cabanele din Saint Moritz! Sună-l pe nenorocitul ăla, sună-l pe mobil!“

Nu trebuia să precizeze la cine se făcea referire. Un moment, Berezovski l-a ascultat în tăcere pe Țar revărsându-și întreaga indignare asupra sa. Mi se părea că îl văd, tolănit într-un fotoliu pe marginea propriei piscine, cu expresia unei pisici persane din cale afară de mulțumite de sine placată pe figură. După care l-a întrebat: „Dar, Volodea, spune-mi doar un lucru: de ce ești la Marea Neagră? Ar trebui să fii la fața locului, coordonând operațiunile. Sau, în tot cazul, la Moscova.“

Orbit de furie, Țarul a răspuns fără să se gândească: „Dar tu de ce ești pe Coasta de Azur, Boris?

— Să fim serioși, Volodea, nu eu sunt președintele, nimănui nu-i pasă unde mă aflu!“

Avea perfectă dreptate. Dar, așa cum se întâmplă adesea, asta nu i-a îmbunătățit poziția.

„Boris, îți dai seama că televiziunea ta aduce târfe plătite ca să joace rolul soțiilor și al surorilor marinarilor? Sunteți televiziunea de stat și complotați împotriva președinției? Ți-ai pierdut mințile?“

La celălalt capăt al firului, Berezovski începea la rândul său să se înfurie. „Despre ce vorbești, Volodea? Nu sunt actrițe, sunt adevăratele lor soții! Dacă te-ai fi dus să le vezi în loc să-ți asculți zbirii din FSB, ai fi știut!“

Conversația a continuat în acest registru o vreme, după care Boris a schimbat, în sfârșit, tonul: dacă Putin se duce să se întâlnească cu rudele

marinarilor, ORT-ul va garanta o acoperire favorabilă, a spus el.

Pentru Țar, ideea ca Berezovski să-i dicteze conduita era intolerabilă. Dar ce altceva putea face în acel moment? Dintr-odată, era ca și cum el însuși ar fi zăcut în acel sarcofag de oțel de pe fundul mării. Și ca și cum singura persoană capabilă să-l aducă la suprafață era Boris.

Când a închis telefonul, chipul Țarului arăta ca o mască de ceară.

„Să ne întoarcem la Moscova și să organizăm această nenorocită de întâlnire, a spus el în șoaptă. Iar după aia, când vom ieși din nebunia asta, ne vom ocupa de prietenul tău.“

14

Printre povestirile de pe front ale lui Isaac Babel, există una care se intitulează „Prima mea gâscă“. Spune povestea primei zile a unui tânăr evreu înrolat în Armata Roșie în timpul campaniei din 1920. Abia ce a ajuns, și tovarășii săi de regiment, niște cazaci analfabeți, încep să își bată joc de el din pricina ochelarilor și a aerului său de intelectual. Unul dintre ei se ridică fără să spună nici un cuvânt și îi aruncă valiza în mijlocul străzii, după care se întoarce și strigă batjocoritor. Ce face atunci tânărul? Nu se vaită și nu protestează, ci, văzând o gâscă deplasându-se liniștit, o prinde cu un gest rapid, îi zdrobește capul cu bocancul, apoi o trage în ţeapă cu sabia şi i-o duce bucătăresei care nu voia să-i servească cina. „Gătește-mi asta“, îi spune. Din acel moment, evident, cazacii îl primesc printre ei. O purta el ochelari, evreiașul, dar în fond este un băiat bun și știe să impună respect.

Iată! Berezovski a fost prima mea gâscă. Veneam din teatru, tatăl meu era un intelectual și trebuia să-i fac pe cazaci să înțeleagă că nu eram un neputincios. Să-i luăm televiziunea a fost cel mai simplu lucru. Berezovski nu controla majoritatea, avea doar patruzeci şi nouă la sută din acțiuni. Restul aparținea statului. A fost suficient să-l sun pe directorul general al ORT şi să-i spun că de acum înainte îşi va primi directivele de la Kremlin, nu din saloanele Casei Logovaz.

— Un gest destul de brutal.

— Păi știți cum se spune: mila călăului constă în precizia gestului său. Ce-i drept, Boris nu a primit vestea prea bine. Peste noapte, directorii televiziunii sale încetează să-i mai răspundă la telefon. Jurnalistul lui preferat este concediat imediat. Până și gâsculițele care animă *club-house*-ul din Novokuzneţkaia încetează să mai apară pe ecran. Berezovski a înnebunit. A început să hărțuiască pe toată lumea cu invective furibunde. Și cum Putin nu-i răspundea, mă suna pe mine și se descărca acuzându-mă de

tot felul de crime, inclusiv de unele pe care nu le făcusem.

Toate acestea erau firești. Oricine ar fi făcut la fel în locul său. Dar Berezovski nu era oricine. Și tocmai de aceea, în loc să-și accepte înfrângerea, a făcut o greșeală fatală: a convocat o conferință de presă pentru a denunța abuzul de putere și pericolul unui viraj autoritar în Rusia. A apărut în faţa camerelor de luat vederi trăncănind despre libertatea presei și despre încălcarea drepturilor ca și cum ar fi fost Soljeniţîn. Așa că oamenii l-au luat exact drept ceea ce era: un afacerist fără scrupule care se agăța de puterea care îi fusese compromisă de ascensiunea Țarului.

Berezovski era sclipitor, dar nu studiase istoria. Dacă ar fi făcut-o, ar fi înțeles că, spre deosebire de legile naturii, regulile puterii se schimbă. Ascensiunea oligarhilor se produsese în perioada acelui soi de antract feudal care urmase căderii regimului sovietic. Boris și ceilalți deveniseră atunci stâlpii de susținere ai unui sistem în care puterea Kremlinului depindea substanţial de ei, de banii lor, de ziarele lor, de televiziunea lor. Când deciseseră să parieze pe Putin, oligarhii credeau pur și simplu că își schimbă reprezentantul, nu și sistemul. Priviseră alegerea Țarului ca pe un simplu eveniment, când de fapt era vorba de începutul unei noi ere. O eră în care rolul lor era sortit să fie revizuit.

Cine cunoaște Rusia știe că la noi puterea este supusă periodic unor mişcări tectonice. Înainte ca acestea să se producă, poți încerca să le orientezi cursul. Dar odată ce s-au produs, toate angrenajele societății se repoziționează în consecință, după o logică pe cât de tăcută, pe atât de implacabilă. A te răzvrăti împotriva acestor mișcări este la fel de zadarnic cu a te opune rotirii Pământului în jurul Soarelui.

Nu numai lui Berezovski, ci tuturor oligarhilor le plăcea să se prezinte drept stâlpii democrației, așteptându-se ca oamenii să ridice baricade în apărarea lor. Dar își supraestimau popularitatea. Noi, în schimb, o știam foarte bine. Recitiți-l pe Aristotel: primul gest al demagogului, odată ajuns la putere, este alungarea oligarhilor. Oamenii îi vedeau pe Boris și pe tovarășii săi ca pe niște profitori care acaparaseră imensul patrimoniu al Uniunii Sovietice cu pumnul. Iar apoi, odată muntele de bani cucerit, își scoseseră vestele antiglonț, își îmbrăcaseră costumele croite pe măsură și proclamaseră: gata cu loviturile de pumn, acum respectăm fairplayul din

Camera Lorzilor. În fond, este logic că mulți dintre ei s-au exilat la Londra. Acolo, de altfel, s-a dus și Berezovski când a înțeles în sfârșit amploarea erorile sale de apreciere.

Cu puțin timp înainte de plecarea lui, m-am dus să-l văd pentru ultima oară, la Casa Logovaz. Țarul îmi ceruse să-l anunț că încă îl considera prieten. „Fă-l să înțeleagă că trebuie să rămână departe de politică pentru totdeauna, îmi spusese el. În ceea ce mă privește, dacă o face, poate rămâne liniștit la Moscova ca să-și gestioneze afacerile. Sau poate să se ducă la celălalt capăt al lumii. Dar, dacă se ocupă de politică, se va izbi întotdeauna de noi."

Puține lucruri sunt mai triste decât locurile de putere abandonate, în care fantomele trecutului sunt mai puternice decât oamenii în carne și oase care se încăpățânează să le locuiască. La Casa Logovaz m-am trezit față în față cu un Berezovski deja, practic, singur. Chiar dacă mă străduisem să-i transmit mesajul Țarului în termeni amicali, nu l-a primit foarte bine. La început, a încercat să se stăpânească, dar cu cât înaintam în conversație, cu atât își dădea mai mult frâu liber furiei pe care o acumulase în acele ultime luni.

„Putin e un cekist, Vadia: din rasa cea mai feroce, aceea care nici nu fumează, nici nu bea. Aceștia sunt cei mai răi, pentru că își cultivă viciile cele mai ascunse. El va pune Rusia în lanțuri. Tot ce am făcut în ultimii ani pentru a deveni o țară normală vor fi măturat. Chiar și tu, Vadia, mai devreme sau mai târziu. De fapt, ai deja zgarda ta, ești pudelul cekistului. La fel ca tatăl tău, se vede că aveți supunerea în sânge. Aristocrați? Sunteți niște șerbi toți, așa cum sunteți, de generații!"

Cuvintele lui alunecau peste mine fără să lase vreo urmă, ca un pârâu de munte peste stânci. Mă gândeam domol că Marchizul de Custine i-ar fi dat dreptate, păcat că Boris nu l-a citit niciodată, i-ar fi fost de folos. El continua și se contrazicea.

„Dar nu veți fi lăsați să vă faceți de cap, Vadia. Există europenii, americanii. Rușii au cunoscut pentru prima dată democrația. Va izbucni războiul civil…"

Despre războiul civil, trebuie să recunosc că mi-a venit să râd: așa cum spunea acel diplomat francez, avantajul războiului civil asupra celuilalt este

că ne putem întoarce să mâncăm acasă.

„Bravo, râzi, Vadia. – Boris era din ce în ce mai tulburat. – Sunteți pe cale de a construi un regim mai rău decât Uniunea Sovietică. Cel puțin, pe atunci, ferocitatea câinilor de pază ai KGB-ului era controlată de oamenii Partidului. Acum Partidul nu mai există, și cekiștii au luat direct puterea. Cine le va ține în frâu aroganța, poftele, prostia lor profundă? Tu, Vadia? Sau vreunul dintre prietenii tăi din teatru? KGB-ul fără Partidul Comunist nu este decât o bandă de tâlhari!“

Cu greu m-am abținut să nu-i reamintesc lui Berezovski prima noastră întâlnire cu Putin la Lubianka, dezinvoltura cu care el însuși se dusese să-l pescuiască pe succesorul lui Elțîn din meandrele acelei temnițe sinistre. Insultele lui mă lăsau indiferent, dar trebuie să recunosc că desăvârșita sa rea-credință începea să mă calce pe nervi.

„Din fericire, există mass-media, presa. Aceasta s-au obișnuit cu libertatea și nu vor permite să le fie luată cu una, cu două, crede-mă.

— Să fim serioși, Boris! Nu tu spuneai că un jurnalist se cumpără cu mărunțiș? Este un servitor, spuneai, căruia îi dai voie să stea lângă tine, căruia îți dai osteneala să-i citești unul sau două editoriale, și este al tău, se umflă în pene ca un păun bătrân. Dar poate că mă înșel, Boris, nu era vorba de tine.“

Nu ar fi trebuit să spun asta, știu. Dar are și răbdarea o limită, nu? Boris s-a întrerupt brusc, de parcă ar fi văzut o fantomă. Era oglindirea lui: spectrul unor Berezovski ai trecutului. Știa și el, nu era nevoie să insist.

Acum se uita la mine cu tristețe. Îmbătrânise brusc. Vremea lui se terminase și nu avea să se mai întoarcă. Își putea păstra banii, asta da. Avea să devină unul dintre acei bogătani pe care ne prefacem că-i ascultăm pentru că achită nota la sfârșitul cinei, atâta tot. Opiniile lui nu aveau să mai influențeze nici un pic cursul evenimentelor.

„Bravo, Vadia, ai devenit unul dintre ei. Ai păstrat ceva înregistrări, ca să mă dai jos? I le-ai pus Țarului să le asculte așa cum ar fi făcut-o Secin? Până acum a mers bine pentru tine; singura problema este că nu ești ca ei și nu vei fi niciodată.“ Glasul lui Berezovski se preschimbase într-un șuierat de ură. „Sunt niște fiare sălbatice, Vadia. Vin din neant, și-au croit drum cu lovituri de măciucă, fără reguli, fără limite. Le este foame, o foame atavică.

Au fost umiliți, vin din veacuri de umilință. Trebuie să ia totul, imediat, pentru că știu că roata se învârte. Ce știi tu? Pentru oameni ca tine, roata nu se învârte niciodată.

— Se poate, Boris, nu știu. Ce știu este că Rusia a fost făcută întotdeauna așa, cu lovituri de topor.“

Berezovski îmi aruncă într-un final o jumătate de zâmbet. Numărul se terminase, el o știa primul. Nu-i mai rămânea altceva de făcut decât să se ridice și să plece. Exista o oarecare demnitate melancolică la bătrânul actor obligat să-și ia rămas-bun. În orice caz, asta gândeam în seara aceea, ieșind pentru ultima oară din Casa Logovaz.

15

Politica este o meserie ciudată. Pentru a face carieră, trebuie să rămâi ancorat în teritoriu. Să interpretezi aspiraţiile gospodinei, ale feroviarului, ale micului negustor. Apoi, când ajungi în vârf, te aruncă pe scena globală. Dintr-odată, mai-marii acestei lumi devin egalii tăi. Și ei formează deja un cerc, pentru că se află acolo de ceva timp, au avut vreme să se cunoască, să deprindă codurile de bază. Tu, în schimb, nu ești decât un debutant propulsat pe scenă pentru o reprezentație-surpriză. În țara ta poți fi respectat sau temut, dar aici nu ești decât ultimul venit. Trebuie să o iei de la zero, să reînveți totul, de la cum să mergi sau cum să saluți. Reuniunile G-8, adunările generale ONU, forumurile de la Davos: fiecare ocazie are ritualurile ei. Noii tăi prieteni se arată binevoitori, fiecare pare dornic să-ți dea o mână de ajutor. Dar nu trebuie să-ți faci vreo iluzie. Fiecare are un plan cum să ți-o tragă.

În timp ce Berezovski își lua zborul spre Londra, noi o luam în direcția opusă: mai întâi Tokyo, apoi New York. La JFK, ambasadorul nostru la Națiunile Unite ne-a întâmpinat la scara avionului cu un mic alai de mașini și de SUV-uri negre, precedate de o mașină de poliție. După ce am ieșit din aeroport, înaintam ca melcul, ne opream la luminile roșii ale semafoarelor, din când în când se auzea câte o sirenă, dacă un șofer neatent se strecura în convoi. Nu exista aici nici o urmă a supremaţiei hieratice care deosebeşte puterea la Moscova. Ajunși la Waldorf Astoria, am realizat că hotelul găzduia alte câteva delegații în plus față de a noastră. Protocolul de la Kremlin rezervase vreo douăzeci de camere, dar deasupra noastră saudiții ocupau ultimele trei etaje cu o pompă imperială.

Săptămâna Adunării Generale a ONU este o orgie de putere, dar și o baie de umilitate. Aici, oameni obişnuiţi cu satisfacerea imediată a dorințelor reînvață virtuțile așteptării: alaiurile de mașini blindate și de bodyguarzi

creează blocaje interminabile pe Second Avenue, delegațiile încărcate de testosteron se ciocnesc pe coridoarele aglomerate ale Palatului de Sticlă[6], șefii de guverne, obişnuiţi cu saloanele aurite, se pitesc după paravane temporare pentru a conduce negocieri cruciale. Și în mijlocul a toate acestea, evident, americanii găsesc întotdeauna o cale să te facă să le simți superioritatea. Într-o zi, pe când ne pregăteam să părăsim hotelul pentru a merge la CNN, agentul Secret Service atribuit delegației noastre ne-a obligat pe toți să ne oprim. „Este *Freeze*, ne-a explicat el: când președintele Statelor Unite se află în mișcare, nimeni altcineva nu are dreptul să facă un pas.“ Nu pot să uit expresia Țarului în timp ce aştepta pe trotuar ca alaiul nostru să primească autorizația de a se repune în mers. Apoi, când am ajuns la studioul de televiziune, am fost primiți de un soi de saltimbanc cu față cunoscută. Cămașa roz, bretelele negre. În fața lui Larry King, Țarul părea îmbrăcat ca la prima comuniune.

„Cum este să fii spion? l-a întrebat individul în timpul emisiunii.

— Nu foarte diferit cu a fi jurnalist, i-a răspuns Putin. Este vorba de a strânge informații, de a face o sinteză a lor și de a i le prezenta celui care trebuie să se folosească de ele pentru a lua o decizie.

— Iar dumneavoastră v-a plăcut să faceți asta?

— Aș spune că da, faptul de a lucra în serviciile de informații mi-a permis să-mi lărgesc viziunea și să-mi dezvolt anumite calități în lucrul cu oamenii. Am învățat să deosebesc prioritatea de ceea ce este mai puțin important și, din acest unghi, mi-a fost foarte util.

— Perfect! Vom reveni cu președintele Putin la *Larry King Live* după o pauză de publicitate, nu plecați!“

Pe atunci, încă luam totul foarte în serios, dar New Yorkul este un asemenea bâlci, încât ne-am lăsat puțin în voia lui. Întotdeauna am avut impresia că Manhattanul este grila unui joc de table pe care participanții se duc și vin cu metroul, cu taxiurile galbene sau cu acele *towncars* negre, în funcție de nivelul la care au ajuns. Oraș lipsit de orice înțelepciune, sortit repetiției infinite, dar încărcat de energie. Cortegiul nostru nu avea măreția moscovită, dar tot arăta grozav. Mergeam de la vernisajul unei expoziții spre o cină de gală. Și peste tot eram întâmpinați cu acea expansivă

cordialitate americană sub care percepeai, aproape întotdeauna, o vână de condescendență.

Summitul cu Clinton s-a desfășurat mai mult sau mai puțin în același fel. Președintele a avut amabilitatea de a veni să ne întâlnească la Waldorf Astoria. S-a prezentat cu acel aer de veteran uns cu toate alifiile, legendara strângere de mână, cele două mâini ale lui cuprinzându-le pe ale tale asemenea unui boa constrictor, vocea răgușită și zâmbetul larg al crescătorului de vite din Midwest care, când se lasă seara, își deapănă lângă foc poveștile vieții sale. Știam însă că în spatele acestei fațade rustice se ascundea un mecanism sofisticat și necruțător. Clinton, studentul supradotat de la Yale și Oxford, Clinton, cel mai tânăr guvernator al Statelor Unite, Clinton, animalul politic care supraviețuiește tuturor scandalurilor, sfârșind întotdeauna prin a triumfa asupra adversarilor săi. Dar, mai ales, Clinton, președintele care condusese cu o mână de fier distrugerea imperiului sovietic, luând înapoi jumătate din Europa fără a face nici o concesie, extinzând NATO aproape până la granițele noastre și lăsând vulturii să dezmembreze, bucată cu bucată, ce mai rămăsese din sistemul nostru de producție.

Totuși, a făcut o greșeală încă de la primul schimb de cuvinte. I-a cerut Țarului vești despre Elțîn, bătrânul lui prieten, Boris. Și nu și-a dat seama că, făcând asta, reactiva amintirea unei umilințe pe care nici unul dintre noi nu va putea vreodată s-o digere. Așa cum v-am spus, rușii sunt obișnuiți să se sacrifice, dar vor și să fie respectați. De-a lungul întregii noastre istorii, suveranii noștri au fost întotdeauna tratați ca mai-marii acestei lumi, şi nimeni nu a fost vreodată în stare să-şi afirme o superioritate asupra lor. Când Roosevelt se întâlnea cu Stalin sau, pe parcursul deceniilor succesive, Nixon cu Brejnev sau Reagan cu Gorbaciov, se confruntau două mari puteri, și nimeni n-ar fi gândit vreodată altfel. După căderea Zidului, toate acestea au devenit mai dificile pentru noi. Totuși, formele, respectarea formelor ne-ar fi putut salva. Însă Elțîn a căzut în capcana căldurii clintoniene, era convins că-și găsise un prieten. Sau măcar un aliat binevoitor, care să-l ajute să pună din nou Rusia pe picioare. A lăsat garda jos. Și de la strângeri de mână la bătut cu palma pe spate, a ajuns până la acea secvență teribilă care s-a întipărit ca un semn al infamiei pe retina

fiecărui rus.

Încercați să vă imaginați scena: o zi de toamnă, tot la New York. Președintele american și președintele rus tocmai au încheiat un acord bilateral la biblioteca Franklin D. Roosevelt și se află acum afară pentru o declarație de presă. Coloane neoclasice, steaguri, garda prezidențială în uniformă de gală și, sub tribună, doi dovleci drept omagiu adus acelei sărbători barbare pe care, ca de obicei, americanii au reușit s-o impună întregii lumi. Clinton vorbește scurt, apoi îi dă cuvântul lui Elțîn, care începe să țină o cuvântare, vizibil nu foarte treaz. În timp ce răsună vocea președintelui nostru, Clinton izbucnește deodată în râs. Este neobișnuit, dar nu este ceva grav, și celui mai puternic om de pe pământ i se mai întâmplă să râdă. Problema este că președintele Clinton nu se mai oprește. Nu reușește să se oprească: bătrânul urs, împleticindu-se, ridicol, pe picioare, îl face literalmente să hohotească de râs. Clinton are lacrimi în ochi, fața stacojie, râde ca un nebun. Încremeniți în fața televizorului, noi, rușii, îl implorăm în gând să se oprească. Îl cunoaștem pe Elțîn, îi știm obiceiurile, slăbiciunile. Dar este președintele Federației Ruse, ce naiba, cel mai mare stat al planetei, o superputere nucleară! Nimic, Clinton nu reușește să se controleze. Acum se clatină şi el, îl plesneşte pe umeri pe Elţîn care, deși amețit, pare ușor stânjenit. O întreagă națiune, o sută cincizeci de milioane de ruși, se scufundă în rușine sub greutatea chicotelor președintelui american.

Această scenă i-a revenit în memorie Țarului în clipa când Clinton i-a cerut vești despre bătrânul Boris. Așa că l-a făcut imediat să înțeleagă că lucrurile vor sta altfel cu el. Gata cu palmele pe spate și cu hohotele de râs. Clinton era, evident, dezamăgit. Credea că de-acum înainte toți președinții ruși nu vor fi decât niște bravi portari de hotel, paznici ai celor mai mari resurse de gaze ale planetei în beneficiul unor multinaționale americane. Pentru o dată, el și consilierii lui au plecat ceva mai puțin zâmbitori decât veniseră. Dar la ce se așteptau?

„Dacă niște canibali ar lua puterea la Moscova, și-a vărsat Țarul focul în timpul zborului de întoarcere, Statele Unite i-ar recunoaște imediat ca guvern legitim, cu condiția să nu le afecteze interesele și să se poarte cu ei ca niște stăpâni. Problema este că sunt convinși că au câștigat Războiul

Rece, înţelegi? Când de fapt Uniunea Sovietică nu l-a pierdut. Războiul Rece s-a încheiat pentru că poporul rus a pus capăt unui regim care îl asuprea. N-am fost învinși, ne-am eliberat de o dictatură. Nu este același lucru. Și occidentalii au contribuit la democratizarea Europei de Est, dar n-ar trebui să uite că cea mai mare contribuție a fost a rușilor. Noi am făcut să cadă Zidul Berlinului, nu l-au dărâmat ei. Noi am dizolvat Pactul de la Varșovia și am întins spre ei mâinile în semn de pace, nu de predare. N-ar strica să-și amintească asta din când în când.“

---

6. Denumirea sediului Secretariatului General al ONU.

16

La întoarcerea din Statele Unite, am decis să-mi iau o seară de libertate. Pe vremea aceea, nu prea mai aveam timp, dar încă mi se mai întâmpla să frecventez din când în când mediul artiștilor moscoviți, pe care îl părăsisem când începusem să lucrez cu Țarul. Oricât de enervante ar fi fost ticurile nervoase prin care locuitorii acestei lumi încercau să-și dea importanță, veselia lor exagerată constituia un răgaz binevenit față de vigilența rapace de clipă cu clipă a colegilor mei de la Kremlin. Exista, mai ales, printre cei de aici un personaj care își dădea toate aerele de mare scriitor, fără a se fi obosit vreodată să producă ceva. Limonov, numele lui era Eduard Limonov. După ce petrecuse mulţi ani în America şi la Paris, se întorsese la Moscova cu idei combative. Cultiva față de Occident un resentiment cu atât mai feroce cu cât fusese alimentat de umilințe, în principal de natură financiară, îndurate în timpul şederii sale prelungite în aceste zone. La începutul anilor nouăzeci înființase Partidul Naţional-Bolşevic. Nu se înțelegea prea bine dacă era vorba de o operațiune politică sau de o performanță artistică, dar ceea ce apărea foarte clar chiar din numele acestei invenții era dorința de a produce cât mai mult haos. Debarasându-se de mult timp de toate plictisitoarele avantaje ale respectabilității care încă îi mai ținea captivi pe oameni ca mine, Eduard obţinuse în schimb acces la o gamă infinită de plăceri mai intense, pe care le împărtășea cu cei apropiați cu generozitatea unui pașă din Orientul Mijlociu. Era mereu înconjurat de o bandă de personaje îndoielnice, căreia îi spunea „avangarda mea revoluționară“.

„Poți să râzi, Vadia, dar sunt pe cale să creez o armată, repeta el. Problema nu sunt soldații, aceștia nu sunt greu de găsit: oamenii sunt atât de disperați. Problema o constituie comisarii poporului, oamenii capabili să facă propagandă, să ia cuvântul în fața maselor. În acest stadiu al luptei, ei sunt arma strategică, propagatorii ideologiei, multiplicatorii revoluţiei

naţional-bolşevice. Dar nu-ți face griji, Vadia, când vom lua puterea, îți vom lăsa micul birou de la Kremlin: un profesionist onest în ale propagandei poate fi oricând de folos…“

În seara aceea, Eduard îmi dăduse întâlnire la 317, un fals pub irlandez din apropiere de Casa Albă, pe care îl transformase în cartierul său general. Pentru a ajunge acolo trebuia să-ți croiești drum printre zecile de motociclete parcate afară și, odată intrat, te trezeai cufundat într-o atmosferă de *Mad Max*, în care bikeri neofasciști stăteau alături de intelectuali anarhiști, punkeri și rarele creaturi feminine care îndrăzneau să se aventureze acolo.

Când am ajuns, Limonov se afla deja instalat într-un colț cu o sticlă de vodcă pe jumătate goală în față: seara promitea.

„Știi care a fost începutul sfârșitului, Vadia?“

Lui Eduard îi plăceau introducerile teatrale.

„Nu, Eduard, dar te rog, luminează-mă.

— Richelieu, Vadia. Cardinalul din *Cei trei muschetari* chiar a existat, știi.

— Da, Eduard, îți reamintesc că nu vorbești cu unul dintre skinheazii tăi fără creier.

— Da, bine, pe scurt, în tot cazul, el a fost cel care a interzis duelurile. A făcut o lege pentru a-i împiedica pe doi bărbați adulți să se înfrunte cu săbiile, îți dai seama? Omul occidental nu și-a mai revenit niciodată. De acolo până la concediul de paternitate n-a fost decât un pas.“

Limonov considera concediul de paternitate recent introdus în unele țări europene o culme a abjecției, simbolul unei existențe dezolante de animale domestice.

„Se uită la televizor, își parchează mașina, se dedică unei munci nu foarte obositoare și perfect plictisitoare; câteva decenii tot așa, unul sau două împrumuturi la bancă, vacanțe la mare, și viața le e terminată, înainte chiar să-și dea seama, o viață complet irosită, singura crimă cu adevărat de neiertat.“

Auzisem de mai multe ori argumentele lui Eduard, aceleași pe care le repeta în cărțile, în interviurile, în discursurile către membrii avangardei sale revoluționare. În seara aceea însă era curios în legătură cu călătoria

noastră la New York, despre care citise câteva relatări în presă.

„Cum a fost plimbarea?“

Am încercat să evit această conversație, chiar neavând chef să discut politică internațională cu Eduard. „Ei! Știi foarte bine cum e acolo. Întotdeauna mai curând distractiv, aș spune.

— E distractiv New Yorkul. Totul e să te ferești de americani.“

Am izbucnit în râs, dar, ca de obicei, vorbea serios. Chiar dacă scotea paradox după paradox, Limonov nu glumea niciodată, era una dintre caracteristicile lui.

„Ai fost vreodată la unul dintre acele dineuri? Toți bărbații au studiat la Princeton sau Yale, toate femeile, la Vassar sau Brown. Toți au copii de aceeași vârstă, care merg la aceleași școli. Bărbații lucrează într-o bancă downtown, femeile fac shopping la Barney's. Toți au o casă de vară la Hamptons și una pentru iarnă la Palm Beach. Dacă ajungi la una dintre aceste mese, singura opțiune rezonabilă e cianura. Când eram mai tânăr, puteam măcar să încerc să i-o trag uneia dintre acele soțioare blonde la toaletă. Acum însă mi-a rămas doar cianura. Ce bine că nu mai sunt invitat la astfel de dineuri.

— Ce vrei, bătrâne, farmecul discret al burgheziei. La fel e peste tot.

— Nu, Vadia, America a distrus burghezia.“

Ideologul-șef al Partidului Național-Bolșevic arborase brusc o expresie de profundă tristeţe pentru a deplânge dispariția burgheziei anglo-saxone.

„Burghezia, cel puțin, avea valori, oamenii ăștia nu mai cred decât în cifre. Amuzant e că nici măcar nu se cunosc între ei, sunt rodul unei loterii care se reînnoiește din generație în generație: inteligenți, ambițioși, având cultul muncii și al informației exacte, plictisitori ca niște șobolani morți. Problema nu este imperialismul Statelor Unite. Nu sunt supărat pe ei din cauza lui Allende sau a altor prostii de felul ăsta. Exercitarea unei puteri, chiar violente, face parte din natura oricărui imperiu, și una peste alta nu sunt mai răi decât atâţia alții care i-au precedat, inclusiv țarevicii noștri albi și roșii. Problema o constituie conținutul culturii americane. O de-civilizație care a făcut imposibilă adevărata măreție pentru a le garanta un *Happy Meal* tuturor.“

Eduard făcu o pauză pentru a-și înfige dinții în hamburgerul pe care îl

comandase, fără ca acest gest să pară a-i deranja vreun pic argumentul.

„Ceea ce este interesant este că oameni ca tine cred că acesta este un model de urmat. Dar, de fapt, americanii sunt niște zombi; nu există păcat mai mare decât să-ți irosești viața, Vadia. Nici măcar nu le trece prin cap că scopul existenţei umane ar putea să nu fie acela de a trăi cât mai confortabil sau cât mai mult cu putință. Tocmai când l-am văzut pe Elțîn luând-o pe această cale și vrând să transforme Rusia într-o sucursală *low-cost* a balamucului american, am decis să înființez Partidul Național-Bolșevic. Și știi de ce l-am numit așa? Ca să vă înfurii, ca să concentrez într-un singur nume tot ce considerați voi că e răul, toate ideile care îl amenință pe micul consumator satisfăcut la care ați redus omul.

— *Pasiunile ne fac să trăim, înțelepciunea ne ajută doar să rezistăm*.[7]“

Limonov mă privi pieziș. Nu-i plăcea să fie întrerupt, cu atât mai puţin cu citate vechi care îi banalizau iluminările.

„Exact despre asta e vorba, reluă el. În Partidul Naţional-Bolşevic am adus laolaltă foşti stalinişti şi foști troțkiști, homosexuali și skinheads, anarhiști, punkiști, artiști conceptuali și fanatici religioși, budiști și creștini ortodocși. Când am organizat primul nostru congres, cel mai greu a fost a fost să-i repartizăm în sală astfel încât să nu-și crape unii altora capetele. Când mă mai gândesc, tot nu știu cum am procedat…“

Eduard izbucni în râs. Apoi, cu ajutorul unei înghițituri zdravene de vodcă, își recăpătă seriozitatea.

„Nu ideologia îi ține laolaltă, Vadia, ci stilul de viață. Crezi că îi interesează vreun pic programul? Tot ce vor acești tineri este să fugă de banalitate, de plictiseală. Există în fiecare dintre ei o scânteie de eroism care nu așteaptă decât să fie alimentată. A Treia Romă, Rusia imperială, Stalingrad, nu contează! Esențial este să apelezi la ceva mare. Dacă vrea să rămână în viață, fiecare popor trebuie să creadă că doar în mâinile lui stă salvarea lumii, că trăiește ca să se afle în fruntea celorlalte popoare! Occidentalii vor să ne vadă în genunchi. I-au adorat pe Gorbaciov și pe Elțîn. Și se vor preface că vă adoră și pe voi, Vadia, atâta timp cât vă veți purta ca niște valeți. Și între timp vor ciuguli și ultimele resturi.“

În seara aceea m-am ferit să-i spun lui Limonov că elucubrațiile lui coincideau, cel puțin în parte, cu propria noastră experiență. Chestia asta,

sincer, mă punea un pic pe gânduri. Întotdeauna îl considerasem pe Eduard un sociopat strălucit, complet lipsit de simț politic. Repeta de mulți ani aceleași concepte sub privirea amuzată a prietenilor săi. Să-l scandalizezi pe burghez, să atragi atenția, să faci să se holbeze ochii frumoaselor fete care nu lipseau niciodată din cercul său, acestea mi se părea că erau singurele scopuri ale tiradelor sale. Acum însă începeam să le găsesc un alt sens elanurilor sale lirice. Nu aș fi mers până la a-i da dreptate, cu siguranță nu. Dar, pentru prima dată, argumentele lui îmi apăreau drept ceea ce erau. Nu rodul unor analize riguroase, dar în mod cert o intuiție care trebuie luată în serios, în ciuda bufoneriilor lui Limonov. Poate că imitarea turbată a Occidentului în care ne lansaserăm la sfârșitul anilor optzeci nu era calea cea bună. Poate venise momentul să o luăm pe alt drum.

---

7. *„Les passions font vivre l'homme, la sagesse le fait seulement durer"*: maximă (redată incomplet și ușor modificată ad-hoc) a lui Nicolas Chamfort.

17

Era acel ceas al nopții când moartea pătrunde în lume și, în vreme ce străbăteam lungile coridoare albe ale Kremlinului, aveam senzația că mă aflu în singurul loc din întreaga Rusie care nu era scufundat în beznă. Palatul Senatului, unde se află biroul lui Putin, nu are importanța de gheață a aceluia al ţarilor. Aici, puterea nu se împrăștie alunecând pe oglinzile unor saloane inutile, ci se concentrează și acționează. Tocmai de aceea făcuse Lenin din el sediul guvernului său, și de atunci tocmai în aceste mici săli, mobilate cu un gust sumar, se decide soarta celei mai mari țări de pe glob. Ajungând în anticamera preşedintelui, mi-am adresat obişnuitul salut mut portretelor ţarilor care ornau pereții şi statuii samuraiului japonez pe care Putin alesese să o adauge tinerilor în carne și oase din garda sa. Șeful secretariatului particular mi-a făcut semn să trec, preşedintele mă aştepta. Intrând în birou, l-am găsit pe acesta stând în spatele masei sale de lucru, nu pe canapeaua pe care o alegea de obicei pentru conversațiile noastre private. Foarte rău semn. Marele candelabru de bronz era, în mod excepțional, stins. Doar mica lampă de masă lumina biroul Țarului, creând o atmosferă de reculegere studioasă. M-am instalat într-unul din cele două fotolii incomode aflate în fața biroului lui Putin.

Țarul citea un document și a rămas tăcut câteva minute. Apoi, fără să-și ridice ochii de pe hârtia pe care o avea în față, m-a întrebat:

„Cum este indicele meu de popularitate, Vadia?

— În jur de şaizeci la sută, domnule preşedinte.

— Bine. Și știi cine este mai sus decât mine?

— Nimeni, domnule președinte. Cel mai apropiat concurent este la aproximativ douăsprezece procente.

— Nu este adevărat, Vadia. Uită-te în sus, există un lider rus care este mai popular decât mine.“

Nu înțelegeam unde voia să ajungă.

„Stalin. Tătuca este azi mai popular decât mine. Dacă am fi față în față niște la alegeri m-ar face bucăți!“

Chipul Țarului căpătase consistenţa minerală pe care învățasem s-o recunosc. M-am abținut să fac vreun comentariu.

„Voi, intelectualii, sunteți convinși că lucrurile stau astfel pentru că oamenii au uitat. După voi, ei nu-și amintesc epurările și masacrele. Și tocmai de aceea continuați să publicați articol după articol și carte după carte despre 1937, gulaguri, victimele stalinismului etc. Credeți că Stalin e popular *în ciuda* masacrelor. Ei bine, vă înșelați, este popular *datorită* masacrelor. Pentru că el, măcar, știa cum să se poarte cu hoții și trădătorii.“

Țarul făcu o pauză.

„Știi ce face Stalin când trenurile sovietice încep să aibă o serie de accidente?

— Nu.

— Îl ia pe Von Meck, directorul căilor ferate, și îl împușcă pentru sabotaj. Asta nu rezolvă problema căilor ferate, de fapt poate chiar să o agraveze. Dar oferă o supapă mâniei populare. Procedează la fel ori de câte ori sistemul nu face față. Când carnea ajunge să lipsească, Stalin îl arestează pe comisarul poporului pentru agricultură, Cernov, îl trimite în judecată, iar acesta, ca prin farmec, recunoaște că a tăiat mii de vaci şi de porci pentru a destabiliza regimul şi a provoca o revoltă. Apare, apoi, o penurie de ouă și unt. Stalin îl arestează atunci pe Zelenski, şeful Comisiei pentru plan, iar acesta, la scurt timp, admite că a împrăştiat cuie şi sticlă pisată în rezervele de unt și că a distrus cincizeci de camioane cu ouă. Un val de indignare amestecată cu o anumită ușurare străbate țara: totul se explică! Sabotajul este o explicație mult mai convingătoare decât ineficiența, Vadia. Când este descoperit, vinovatul poate fi pedepsit. S-a făcut dreptate, cineva a plătit, și ordinea a fost restabilită. Acesta este punctul fundamental.“

Țarul făcu din nou o pauză, pe care în niște împrejurări diferite nu aș fi ezitat să o caracterizez drept teatrală. Apoi reluă pe un ton neutru: „Am ordonat arestarea prietenului tău Hodorkovski mâine în zori. Vom trimite și camere de luat vederi, toată lumea trebuie să vadă că nimeni nu este mai presus de mânia cea sfântă a poporul rus.“

Eram uluit. În decursul ultimilor ani, Mihail devenise cel mai bogat întreprinzător din țară, nu neapărat mai cinstit decât ceilalți, dar cu o față de băiat bun, care se prezenta ca un *nerd* din Silicon Valley, cu T-shirturile, ochelarii, fundațiile caritabile și marile discursuri întotdeauna pline de idealuri înalte caracteristice. Ziarele și televiziunile voastre îl adorau, făcuseră din el un fel de icoană a noului capitalism rus. Ideea de a-l băga la pârnaie ca pe un criminal oarecare era, practic, de neimaginat. Dar este adevărat că Țarul nu ar fi ajuns acolo unde ajunsese rămânând în sfera imaginabilului.

Nu m-am îndoit nici o clipă de natura irevocabilă a acestei măsuri. Bărbatul care mă privea de pe cealaltă parte a biroul său nu-mi ceruse părerea, se limitase să-mi comunice o decizie. Datoria de a gestiona consecințele îmi revenea mie. Mass-media, chiar și cele ruse, vor face scandal. Am fi putut să minimalizăm decizia, s-o prezentăm ca pe un fel de ordin administrativ, dar asta n-ar fi schimbat mare lucru. La nivelul acesta, măcar să servim pachetul complet. Dacă Mihail trebuia să devină supapa mâniei poporului rus, umilirea lui trebuia să fie deplină. Gata cu pozele de *golden boy* al finanțelor, de binefăcător zâmbitor al orfanilor și al văduvelor, de-acum înainte aveam să fac în așa fel încât singurele imagini aflate în circulație să fie cele ale lui Hodorkovski îmbrăcat în deținut în spatele gratiilor. Mesajul trebuia să fie clar: de pe prima pagină a revistei *Forbes* până la închisoare nu este decât un pas, dacă Țarul decide că trebuie să îl faci. Degradarea publică a lui Mihail va deveni un avertisment pentru ceilalți oligarhi și un spectacol oferit drept nutreț mâniei bunului poporul rus.

Veți crede, poate, că m-am implicat sufletește, că mi-a făcut plăcere să-mi umilesc vechiul rival, dar pot să vă asigur că nu. Cel care caută să se răzbune pentru un neajuns pe care l-a îndurat este condamnat să-i rămână ostatic, eu mă eliberasem de gândul legat de Mihail şi de Ksenia de multă vreme, până acolo încât până și vestea căsătoriei lor nu reuşise să-mi afecteze vreun pic indiferenţa. A fi obligat să revin la acest fapt nu a fost plăcut, dar să mă fi opus nu ar fi avut nici un sens. Nimic nu este mai greu decât să iei o decizie, dar, odată ce ai luat-o, trebuie să uiți totul, cu excepția a ceea ce o poate face să reușească.

Hodorkovski a fost arestat în zori, imediat ce avionul său a atins pista orașului siberian unde se dusese să încheie nu știu ce afacere. Imaginile miliardarului încătușat, escortat de soldați ai trupelor speciale, a făcut înconjurul lumii. Și au avut efectul imediat de a ne reaminti că banii nu ne apără de orice. Pentru voi, occidentalii, acesta e un tabu absolut. Un politician arestat, de ce nu, dar un miliardar ar fi de neimaginat, pentru că societatea voastră este întemeiată pe principiul că nu există nimic mai presus de bani. Ce e amuzant este că voi continuați să-i numiți pe ai noștri „oligarhi“, când singurii adevărați oligarhi nu există decât în Occident. Acolo sunt miliardarii mai presus de legi și popor, îi cumpără pe cei care guvernează și scriu legile în locul lor. La voi, imaginea unui Bill Gates, Murdoch sau Zuckerberg încătușat este total de neconceput. În Rusia, dimpotrivă, un miliardar este total liber să-și cheltuie banii, dar nu să influenţeze puterea politică. Voința poporului rus – și cea a Țarului, care o întrupează – trece înaintea interesul privat, oricare ar fi acesta.

Cu șase săptămâni înainte de vot, arestarea lui Hodorkovski a devenit manifestul non-campaniei Țarului pentru alegerile din acel an. M-am limitat la a transforma căderea lui Mihail într-un format televizual de succes. Nu a fost greu, deoarece capul unui potentat rostogolindu-se pe pământ a fost întotdeauna unul dintre spectacole cele mai îndrăgite de mase. Uciderea unui om important consolează mulțimea pentru mediocritatea ei. Eu poate nu am prea reușit în viață, își spune omul de pe stradă, dar cel puțin nu atârn în spânzurătoare. În fiecare epocă, execuțiile publice au fost un divertisment extrem de apreciat. Când a fost introdusă ghilotina, cronicile Revoluției Franceze spun că parizienii se plângeau că nu văd bine și strigau „dați-ne furcile înapoi“. Apoi, când și-au dat seama cât de eficientă era și ce teroare suplimentară le stârnea condamnaților, a început să le placă această nouă tehnologie. Să fim sinceri: nu există dictator mai însetat de sânge decât poporul; doar mâna aspră, dar dreaptă, a conducătorului îi poate domoli furia.

În primele zile ale lunii decembrie, alegerile au fost un triumf. A doua zi după vot, Țarul a mărturisit la televizor că rămăsese treaz toată noaptea. Nu pentru a urmări rezultatele, în legătură cu care nu avea nici cea mai mică neliniște, ci pentru că labradorul său, Koni, născuse primii pui. Eu unul nu

aveam un câine de care să am grijă, iată de ce noaptea alegerilor am petrecut-o acasă, singur cu o carafă de vodcă și cu un teanc de cărți de istorie. De la ultima conversație cu Țarul, începusem să-mi văd rolul altfel. Cufundându-mă în cronicile proceselor staliniste din anii treizeci, mi-am dat seama că era deja, practic, vorba de niște megaproducții hollywoodiene: calea sovietică în show-business. Procurorul și judecătorii lucrau luni de zile la un scenariu pe care inculpaţii erau chemaţi să îl joace, fiind încurajaţi prin diverse mijloace de presiune pe care producătorii filmului le aveau asupra lor. Era cel care avea o familie de apărat, cel care trebuia să țină ascuns un secret, cel care, pur și simplu, era sensibil la amenințări și la durerea fizică. Până la urmă, fiecare se hotăra să își joace rolul, și spectacolul putea să înceapă.

Nici un detaliu nu scăpa atenției producătorilor, amestecul de realitate și ficțiune trebuia să fie impecabil. Publicul, cel căruia i se permitea să asiste la proces, și mai ales milioanele de persoane rămase acasă, informate prin radio și *Pravda,* trebuiau să treacă prin aceleași emoții ca atunci când te uiți la un film Metro Goldwyn Mayer. Teama, neliniștea, teroarea în fața Răului. Apoi, profunda seninătate care decurge din rezolvarea unui conflict și din triumful Binelui. Capacitatea creatoare a unei puteri dispuse să acţioneze cu determinarea necesară este nelimitată, cu condiţia să respecte regulile fundamentale ale fiecărei construcţii narative în parte. Limita nu o constituie respectul față de adevăr, ci respectul față de ficțiune. Motorul primordial de care trebuie să se țină seama rămâne furia. Voi, occidentalii conformiști, credeți că aceasta poate fi resorbită. Că, de exemplu, creșterea economică, progresul tehnologiei și, ce știu eu, livrările la domiciliu și turismul de masă vor face să dispară furia oamenilor, surda şi sacrosancta mânie a oamenilor, care își are rădăcinile în însăși originea umanității. Nu este adevărat: întotdeauna vor exista dezamăgiți, frustrați, perdanți, în fiecare epocă și sub orice regim. Stalin a înțeles că furia este un dat structural. În funcție de perioadă, scade sau crește, dar nu dispare niciodată. Este unul dintre filoanele de profunzime care guvernează societatea. Problema, deci, nu este să încerci s-o combați, ci doar să o gestionezi: ca să nu-și iasă din matcă distrugând totul în cale, trebuie să prevezi neîncetat canale de evacuare. Situații în care furiei i se poate da frâu liber fără a pune

în pericol sistemul. Să reprimi disidența e grosier. Să gestionezi fluxul de furie evitând ca ea să se acumuleze este mai complicat, dar mult mai eficace. Vreme de mulți ani, munca mea, în fond, doar în asta a constat.

18

De la arestarea lui Hodorkovski și realegerea triumfătoare a lui Putin, ceva s-a schimbat în natura guvernării ruse. Lupta pentru putere nu s-a întrerupt, dimpotrivă. Dar s-a mutat din arena publică în anticamera Țarului. Începând din acel moment, Curtea a reînceput să decidă soarta statului. Și fruntea suveranului a reînceput să fie, la fel ca pe vremea lui Nicolae I, unica sursă a tuturor bucuriilor și a tuturor suferințelor curtenilor.

Dacă veți avea vreodată ocazia, încercați să observați leii și maimuțele de la grădina zoologică. Când se joacă, înseamnă că ierarhiile sunt clare și că liderul controlează totul. Altfel, fiecare stă în colțul său, neliniștit și speriat. Restabilind verticala puterii, Putin a dat tonul balului curtenilor: un exercițiu de dexteritate ale cărui reguli vin din zorii timpurilor și al cărui ritm este determinat de mişcările ascendente și descendente ale participanților. Sunt cei care ocupă un birou apropiat de cel al Țarului și cei care se află pe linia lui telefonică directă. Sunt cei care îl însoțesc în misiuni în străinătate și cei care merg în vacanță la Soci. Sunt cei care primesc o strapontină în guvern și cei cărora nu li se reînnoiește mandatul în fruntea unei întreprinderi publice. Nici un indiciu, oricât de mic, nu poate fi trecut cu vederea: poziția la masă la o cină de gală, timpul de așteptare în anticamera președintelui, numărul agenților de securitate. Puterea este formată din amănunte. Nimic nu scapă interesului obsesiv al curteanului, pentru că el știe că esența ierarhiei stă în detaliu. Și că până și o minusculă pierdere a controlului poate deschide o fisură în edificiu. Doar diletantul neglijează aceste aspecte, considerându-le nedemne de atenția sa; profesionistul știe că nici un detaliu nu este prea mic pentru a-i merita atenția.

Turnurile Kremlinului sunt numeroase, oscilațiile, constante, iar cine vrea să facă parte din joc trebuie să aibă capacitatea de a le măsura cu precizia

unui seismograf de la Institutul de Geofizică din Moscova. Activitate extenuantă, care presupune o practică neîntreruptă; orice întâlnire, publică sau privată, este de folos pentru a lua pulsul situației, pentru a verifica dacă echilibrul de forțe a rămas același. Cunoașteți fluxul cotațiilor bursiere, cel care defilează neîncetat pe pereții sălilor diferitelor piețe? Așa arată și Curtea. Numai că, în loc să apară pe ecrane, cotațiile defilează pe frunțile și pe buzele curtenilor. Fiecare cină, fiecare conversație devine un extras bursier: cine urcă, cine coboară, orice jucător cât de cât serios știe că, desigur, Kremlinul nu te face fericit, dar face cu neputință să fii fericit altundeva.

Eu, nu pot să neg, m-am strecurat în noul regim cu naturalețea celui care avea în sânge cel puțin trei secole de plecăciuni. Dar trebuie să recunosc că alții, chiar dacă nu dispuneau de o asemenea moștenire genetică, m-au întrecut rapid. Secin, de pildă, secretarul lui Putin. V-am vorbit deja despre el, deschidea ușile, dădea telefoane. Ca mulți alții asemenea lui, și-a extras multă vreme puterea din faptul că era subevaluat. Oamenii îl vedeau acolo, cu mica lui servietă în mână, cu ochii plecați în prezența Țarului, și era luat drept un amestec de dactilograf și de majordom. În patru ani petrecuți la Kremlin, a devenit prototipul curteanului, sigur pe el, dominator; lumea era a lui atâta timp cât șeful nu se afla prin preajmă. Era de ajuns ca acesta să-i arunce o privire, și se preschimba la loc într-o oaie speriată.

Pe zborurile de stat, când toată lumea își scotea sacourile pentru a se simți mai comod, el își păstra cravata în semn de respect față de Țar. Înainte de a-l întâlni pe Putin, lucrase pentru KGB în Mozambic. Dumnezeu știe ce făcuse acolo. Se reîntorcea din când în când. Pentru el, să debarce dintr-un Antonov pe o pistă africană, cu o escortă de soldați din trupele speciale și un mesaj de transmis dictatorului local din partea Țarului, era un fel de vacanță. În timpul zilei, loviturile de mortier punctau trecerea timpului. Noaptea, se cina pe marginea piscinei în timp ce orchestra cânta o muzică de cocktail. Exact cum s-ar duce în Capri sau la Saint-Tropez un om obișnuit.

Modul său de a aborda natura umană era atât de primitiv, încât indivizilor mai sofisticați le era greu să îl înțeleagă. „Lucrurile sunt mai complicate“, susțineau ei. „Pe dracu’“, răspundea Secin. Iar faptele îi dădeau aproape

întotdeauna dreptate.

Într-o zi, am descoperit că era licențiat în filologie, și mi-a venit ideea absurdă că am putea avea niște pasiuni comune. Cu prima ocazie, am încercat să-l întreb despre autorii lui preferați. Eram în biroul lui: „Nu am citit nici o carte din ziua în care am terminat facultatea, mi-a răspuns el cu un glas monocord. Doar pe aceasta“, și a făcut un semn către teancul de note albe, fără antet, redactate de serviciile de securitate.

În orice tranzacție, există sarcini pe care nimeni nu vrea să le facă, dar de care toată lumea are nevoie; aceasta este partea lui Secin. Cu Hodorkovski în închisoare, se punea problema ce să facem cu compania lui, Iukos. Liberalii din interiorul guvernului voiau să i-o lase, dar este clar că intenția Țarului nu era doar de a pedepsi un individ, ci de a dezmembra un sistem. Și, apoi, Iukos era prima întreprindere rusească. Cea mai admirată. Cea mai bogată. O pradă de război capabilă să trezească poftele celor mai feroce fiare ale Kremlinului.

Secin a rezolvat-o dintr-o singură înghițitură. Un sechestru judiciar, o licitație publică cu un singur participant, și Iukos a ajuns în mâinile unui conglomerat public al cărui președinte fusese numit Igor cu câteva luni înainte. Ziarele voastre au făcut scandal și au spus că este un furt. Dar povestea este ceva mai complicată. Secin este un *silovik*, un „om de forță“ provenit din serviciile de securitate. Oamenii de forță au fost întotdeauna esențiali în Rusia: soldați, spioni, polițiști. Datorită apropierii sale de Țar, Secin a devenit punctul lor de referință. Este clar că, în ipocrizia voastră, voi, occidentalii, credeți că forța este o chestie arhaică. Credeți în reguli, cu avocații voștri care fac schimb de e-mailuri oficiale și găsesc soluții în schimbul unor onorarii de milioane de dolari. Adorați întâlnirile de la Davos și studiile OCDE, starhitecții care construiesc zgârie-nori la Rotterdam și Beijing și bucătarii-vedetă care deschid bistrouri gastronomice în Bali sau Zermatt. Ideea unei cravate vă face să vă simțiți inconfortabil, a devenit marca subalternului, a portarului de hotel, a angajatului agenției de închirieri auto. Imaginați-vă atunci cum e uniforma soldatului sau a polițistului: o relicvă de muzeu, bună pentru copiii aflați în excursie școlară.

Așa cum puteți remarca, eram ca voi. Petrecusem prea mult timp răsfoind revistele voastre în timp ce sorbeam dintr-un cappuccino. Dezmembrarea

companiei Iukos mi se părea o operație barbară, revenirea vechilor obiceiuri pe care încercaserăm să le depășim. Dumnezeu știe că Hodorkovski nu îmi era simpatic, însă ideea de a fi înlocuit cu un cekist mă îngrozea.

Într-o seară, Putin m-a chemat în biroul lui. Erau zilele cruciale în care trebuia luată o decizie cu privire la soarta companiei. Țarul tocmai se întorsese de la un summit internațional, era atât de agitat și de obosit, că nu reușea să se așeze și se rotea nervos prin cameră.

„Întotdeauna este aceeași poveste. Mă tratează ca și cum aș fi președintele Finlandei. Mai rău, pentru că, pentru ei, Finlanda este o țară civilizată, în vreme ce noi suntem Rusia cea sălbatică, un fel de vagabond beat, care dă târcoale prin fața ușii. Poate că au dreptate. Am fost primii care ne-am comportat ca niște cerșetori, un zâmbet pentru toată lumea și strachina pentru pomană la vedere.“

Țarul a tăcut o clipă, apoi a continuat pe un ton mai scăzut.

„Îmi aduc aminte de vagabonzi, când eram copil la Leningrad. Știi, copiii din cartier îi loveau cu piciorul. Și cu cât aceștia strigau mai tare, cu atât îi loveau mai mult. Doar așa, ca să se distreze. Pe toți în afară de unul. Nu era cel mai mare, era într-o formă destul de proastă, cred că îl chema Stepan. Dar știi ce avea diferit? Era nebun, cu totul imprevizibil. Te apropiai de el doar ca să-i spui bună ziua, și putea să-ți dea cu o sticlă în cap, așa, fără nici un motiv. Circulau o mulțime de povești ciudate despre el, oamenii spuneau că are anumite puteri, că făcuse oameni să dispară. Îl vedeam de departe, și când începea să zâmbească ne înspăimânta și mai mult decât atunci când urla. O luam cu toții la sănătoasa, durii cartierului schimbau străzile, ca să nu dea peste Stiva nebunul. Singura armă de care dispune un om sărman pentru a-și apăra demnitatea e să insufle frica.

— Problema, domnule președinte, este că pentru a ne speria adversarii, riscăm să speriem și piețele. Și nu ne putem permite.“

Putin se cutremură și, pentru prima dată de când îl cunoșteam, i-am văzut în priviri o străfulgerare de ură.

„Ține minte un lucru, Vadia, niciodată negustorii nu au condus Rusia. Și știi de ce? Pentru că nu sunt capabili să asigure cele două lucruri pe care rușii le cer statului: ordinea în interior și puterea în exterior. Doar de două ori, în două scurte perioade, negustorii ne-au condus țara: câteva luni după

revoluția din 1917, înainte de venirea bolșevicilor la putere, și câțiva ani după căderea Zidului, în perioada lui Elțîn. Și care a fost rezultatul? Haosul. Explozia de violență, legea junglei, lupii ieșind din păduri și pătrunzând în orașe, pentru a devora populația lipsită de apărare.“

Tonul glacial al Țarului sporea groaza pe care o inspira tabloul pe care îl zugrăvea.

„Prietenul tău Hodorkovski se îmbrăca asemenea unui antreprenor californian, dar era un lup de stepă. Nu a inventat nimic, nu a creat nimic. A înșfăcat pur și simplu o bucată din stat, profitând de slăbiciunea și de corupția celor care ar fi trebuit să apere statul. Știi cât a plătit pentru concesiunile petroliere din 1995? Trei sute de milioane de dolari. Și cât valorau pe piață doi ani mai târziu? Nouă miliarde. Ce antreprenor extraordinar, nu-i așa? Un geniu! Toți oligarhii sunt la fel. Niște genii. Și acum vin să ne țină lecții despre respectarea legii. Și îi finanțează pe inamicii noștri, deoarece consideră că suntem needucați. Nu îi ascultăm suficient. Poate peste ceva timp voi fi înlocuit de un absolvent de la Harvard, o marionetă care îi va ajuta să facă impresie frumoasă la forumul de la Davos, ce zici de asta?“

Eu, evident, nu spuneam nimic.

Descărcându-se, Țarul se calma. S-a dus să se așeze în spatele biroului său, făcându-mi semn să mă așez pe fotoliul din fața acestuia.

„Trebuie să ne redobândim suveranitatea. Și, Vadia, singura cale pe care o avem este să mobilizăm toate resursele de care dispunem. PIB-ul nostru este la fel cu cel al Finlandei? Poate. Dar noi nu suntem Finlanda: suntem cea mai mare națiune de pe pământ. Și cea mai bogată, de asemenea. Numai că am permis ca bogăția noastră, avuția colectivă care aparține de drept poporului rus, să fie furată de o bandă de criminali. În ultimii ani, Rusia a creat o aristocrație *offshore*, oameni care ne monopolizează resursele, dar care își au inimile și portofelele în altă parte. Vom relua controlul asupra surselor de bogăție ale țării noastre, Vadia: gaze, petrol, păduri, mine, și vom pune această bogăție în slujba intereselor și a măreției poporului rus, nu a vreunui gangster cu vilă pe Costa del Sol.

Și nu este vorba doar de economie. Uită-te la armată. Elțîn nu știa ce să facă cu armata. Se temea un pic de ea, o disprețuia un pic, așa că s-a ferit să

se ocupe de ea, a lăsat-o să putrezească departe de reflectoarele noii Rusii, de magazinele de lux și de zgârie-nori. Așa am devenit un fel de țară sud-americană, cu generali care se joacă de-a gangsterii sau intră în politică și soldați care mor de foame și se vând pe un pachet de țigări. Acum, suntem pe cale să readucem armata pe verticala puterii, la fel ca și serviciile de securitate. Forța a fost întotdeauna inima statului rus, rațiunea sa de a fi. Datoria noastră nu este doar să restabilim verticala puterii. Trebuie să creăm o nouă elită de patrioți, gata de orice pentru a apăra independența Rusiei.“

Pe vremea aceea, încă mai luam discursurile Țarului la propriu. Nu puteam ști cât de profund era sentimentul de răzbunare care se ascundea în spatele lor, și nici că golul pe care îl mascau s-ar dovedi imposibil de umplut, dar în seara aceea am înțeles că războiul împotriva oligarhilor nu era decât începutul. Nu era vorba doar de a relua controlul asupra câtorva întreprinderi ajunse pe mâini greșite. Era vorba de a mobiliza toate resursele, toate elementele de forță ale Rusiei, pentru a ne redobândi locul pe scena mondială. O democrație suverană, acesta era obiectivul. Pentru a-l realiza, aveam nevoie de oameni de oțel, capabili să asigure funcția primordială a oricărui stat: aceea de a fi o armă de apărare și de atac. Această elită exista deja. Erau *silovikii*, oamenii serviciilor de securitate. Putin era unul de-al lor. Cel mai puternic, cel mai abil. Cel mai dur. Dar în continuare unul de-al lor. Îi cunoștea, avea încredere în ei și în nimeni altcineva. I-a pus unul câte unul în poziții de comandă. În vârful statului, firește, dar și în fruntea companiilor private, pe care le-a recuperat rând pe rând din mâinile afaceriștilor anilor nouăzeci. Energia, materiile prime, transporturile, comunicațiile. Oamenii de forță i-au înlocuit pe oligarhi în toate sectoarele. Așa se face că în Rusia statul a redevenit sursa tuturor lucrurilor.

Spuneți că de-aici a ieșit un sistem corupt? Un sistem în care miniștrii sunt în același timp și șefi de întreprinderi, așa cum ar vrea să demonstreze bloggerii moscoviți cu blugi de trei sute de dolari care se încăpățânează să ne denunțe vilele, iahturile și avioanele private? Se spune totuși că atunci când era primul lord al amiralității, Winston Churchill avea la dispoziție *Enchantress*, iahtul marinei, la bordul căruia își distra prietenii miliardari, cărora le mulțumea, astfel, pentru ospitalitatea pe care i-o oferiseră în

Elveția sau pe Coasta de Azur. În timpul Primului Război Mondial, ducele de Westminster îi împrumuta Rollsul său, iar când călătorea în Statele Unite, prietenii săi industriași îi puneau la dispoziție vagoane de tren private. În California, locuia la William Randolph Hearst, în San Simeon, sau într-un apartament de lux la Biltmore, plătit nu se știe de cine. L-au împiedicat oare toate acestea să fie unul dintre cei mai mari oameni de stat ai secolului al XX-lea? Bineînțeles că nu, ba chiar dimpotrivă. De ce ar trebui un om de stat să trăiască ca un poștaș?

Ideea aceasta că oamenii publici trebuie să ducă o viață de amărâți este profund imorală. Statul trebuie să-și respecte rangul. Slujitorii săi nu pot fi niște nulități care nu au reușit în privat: niște oameni care apar peste tot cu mâna întinsă, cerând de pomană. Capodopera noastră a fost construirea unei noi elite care concentrează maximum de putere și maximum de bogăție. Oameni puternici, capabili să se așeze la orice masă fără complexul politicienilor voștri zdrențăroși și al oamenilor voștri de afaceri neputincioși. Personaje complete, capabile să folosească întreaga gamă de instrumente care servesc pentru a produce un impact asupra realității: putere, bani, violență chiar, atunci când altfel nu se poate. Pseudoconducătorii voștri nu sunt echipați pentru a face față unei elite de acest fel, care pare a veni direct dintr-o altă epocă, din vremea glorioasă a patricienilor Romei antice, a întemeietorilor de imperii din toate timpurile.

Puterea nu neapărat corupe, ea îl poate face mai bun pe un om, cu condiția ca acesta să fie capabil s-o gestioneze. Toți șefii cer mai presus de orice loialitate, dar mulți fac greșeala de a o căuta printre cei mediocri și slabi. Mare greșeală: aceștia sunt întotdeauna primii care trădează. Cei slabi nu-și pot permite luxul sincerității. Nici pe cel al fidelității. Țarul știe că loialitatea este o trăsătură a celor capabili să o cultive; a celor puternici, a celor care sunt suficient de siguri pe ei înșiși pentru a putea s-o cultive. Oricum, este evident că, în comparație cu alte locuri, lupta pentru putere este încă, în Rusia, un proces sălbatic și fantezist: orice se poate întâmpla în orice moment. Regulile sunt feroce pentru că miza însăși este feroce.

19

Am aterizat la Nisa într-o dimineață de toamnă. Aerul mirosea a sare și a rășină. Doi zbiri, îmbrăcați în Prada, mă așteptau pe pistă pentru a mă conduce la castelul din Garoupe. Ceea ce ei numeau castel era de fapt o vilă destul de inestetică, construită de un baron englez la începutul secolului al XX-lea, apoi schimonosită succesiv de diverși proprietari. Inițial, împrejurimile erau un paradis, dar cu vremea Antibes devenise un fel de stațiune de patru stele, și chiar dacă vilele de pe promontoriu mai păstraseră una sau două stele în plus, nu se putea spune că fuseseră cruțate de procesul general de urâțire care tocmai își aflase în Berezovski un nou actor entuziast.

Boris cumpărase pe câteva milioane mai multe case alăturate, pe care le reunise într-o unică și grandioasă proprietate. M-a întâmpinat în curte, cu un aer binedispus, îmbrăcat ca un bancher în vacanță, pantaloni de trening, cămașă cu dungi. Emana un aer de melancolie surescitată. „Pe plaja asta, Picasso desena pe nisip, mi-a spus el făcându-mi turul proprietății. În camera asta, Cole Porter a compus *Love for Sale*.“ În gura lui, cultura anilor douăzeci se transforma în argument de vânzare al unui agent imobiliar.

Odată instalați în biroul de la primul etaj, i-am expus motivul vizitei mele. Serviciile noastre culeseseră zvonul – la drept vorbind, ceva mai consistent decât un simplu zvon – potrivit căruia Berezovski devenise unul dintre principalii susținători ai opoziției ucrainene, care începea să-l îngrijoreze serios pe Țar. Ideea de a pierde controlul asupra a ceea ce de veacuri era o parte integrantă a teritoriului rus pur și simplu îl scotea din minți. „Du-te să-l vezi pe nenorocitul ăla, îmi spusese el, explică-i că întrece limita și încearcă să-i bagi mințile-n cap.“

Asta și încercam să fac, dar, ca de obicei, fără prea mult succes. Discursurile lui Boris se caracterizau printr-o calitate circulară care îl

readucea mereu mai mult sau mai puțin în punctul de unde plecase.

„Știi care este problema, Vadia?

— Firește că știu, Boris, problema este că Putin e un spion.

— Nu, ascultă-mă, Vadia, nu e spion. Șeful tău a lucrat pentru contrainformații. Nu este deloc același lucru! Știi care e diferența? Meseria spionilor este să caute informații exacte. Meseria oamenilor de contraspionaj, în schimb, este să fie paranoici. Să vadă peste tot conspirații, trădători, la nevoie să-i inventeze: așa au fost formați, paranoia face parte din obligațiile lor de serviciu. În mintea Țarului, nimic nu se întâmplă vreodată spontan. Mass-media sunt întotdeauna manipulate. Demonstrațiile, indignarea oamenilor, nimic nu este vreodată ceea ce pare. Întotdeauna există cineva în spate care trage sforile, un păpușar care își urmărește propriul scop. Este ceea ce a crezut în momentul submarinului, când jurnaliştii își făceau pur şi simplu meseria, iar oamenii aveau toate motivele de pe lume să fie furioși. Și asta crede și acum referitor la Ucraina. Ca și cum acei bieți ucraineni nu ar avea motivele lor să se răzvrătească împotriva banditților care îi conduc.

— Cu siguranță că au motive bune, Boris, dar au în plus și cele treizeci de milioane de dolari pe care le-ai făcut tu să le parvină.

— Şi ce-i cu asta? Asta înseamnă politică, Vadia. Și știi ce? Asta înseamnă democrație. Dar ai uitat deja ce înseamnă acest cuvânt."

Dincolo de ferestre, peisajul oarecum uzat al Rivierei înmuia semnificația cuvintelor lui Berezovski.

„Știi cine sunt principalii susținători ai opoziției ucrainene, Boris? Vrei să-ți fac lista lor? CIA. Departamentul de Stat american. Marile fundații americane, Open Society a lui George Soros. Și apoi ești tu, omul care a luptat alături de noi pentru a salva Rusia de la dezastru, cel care spunea că trebuie restabilită autoritatea Kremlinului.

— Şi ce-i cu asta? Voi m-ați dat afară. Îți reamintesc că nu mă aflu aici dintr-o alegere personală. Trăiesc în exil, Vadia. Pentru că, dacă aș încerca să pun piciorul în Rusia, aș fi azvârlit în închisoare ca prietenul tău Hodorkovski. Mi-ați luat totul, Vadia, la ce te aștepți, să vă mulțumesc?"

Mi-am plimbat privirea peste mesele de mahon și oglinda Ludovic XV, peste candelabrele de bronz, frunzele de acant, busturile de marmură. Toate,

un pic nepotrivite cu această casă, care rămânea o casă de pe malul mării, dar Berezovski nu fusese niciodată adeptul stilului minimalist. Îmi urmărise privirea.

„Toate sunt ale mele, Vadia. Le-am câștigat cu sudoarea frunții. Chiar dacă ați vrea, n-ați putea face nimic în această privință.

— Hai să fim corecți, Boris. Până acum, în ciuda neînțelegerilor voastre, Țarul și-a menținut prietenia pentru tine. Tocmai de aceea ai și avut posibilitatea să vinzi acțiunile companiilor pe care le dețineai în Rusia. Pe cât? În jur de un miliard trei sute de milioane de dolari, dacă nu mă înșel?

— Mult mai puțin decât valorau.

— Totuși, este suficient pentru a vă asigura o viață confortabilă, ție și moștenitorilor tăi, mi se pare.

— Dacă mi-aș fi dorit o viață confortabilă, aș fi rămas în facultate, să predau matematică, Vadia.“

Pentru o clipă, spectrul lui Berezovski ca bătrân profesor în pulover de lână Shetland și pantaloni de catifea a fluturat printre noi.

„Ceea ce încerc eu să-ți spun, Boris, este că nu trebuie să subestimezi ceea ce ai. În locul tău, oricine altcineva ar profita.

— Și dacă nu, ce se întâmplă? Îmi trimiți pe unul dintre asasinii voștri? Privește în jurul tău, Vadia, și eu am zbiri. Și ai mei sunt mai buni decât ai voștri, pentru că îi plătesc de zece ori mai mult.

— Nu fi grobian, Boris. Nu am venit până aici ca să te amenință. Doar ca să fac apel la spiritul tău patriotic. Îți înțeleg resentimentele, dar nu pot să cred că ai ajuns atât de orb, încât să te întorci împotriva propriei patrii.

— Rusia lui Putin nu este patria mea, Vadia. Nu o mai recunosc. Cu toate defectele noastre, pentru prima dată în istoria Rusiei reușiserăm să construim o țară liberă, în care oamenii puteau să spună și să facă tot ce voiau. Pentru prima dată în unsprezece secole de istorie, Vadia, îți dai seama? Și în câțiva ani voi ați stricat totul, totul. Ați transformat la loc Rusia în ceea ce a fost întotdeauna: o imensă închisoare.

— Rușii nu sunt prea de plâns, Boris. Au o sută douăzeci de canale TV.

— Dar care spun toate acelaşi lucru, Vadia, ca pe vremea lui Brejnev.“

Mă pregăteam să-i răspund, când am fost întrerupți de un majordom îmbrăcat în alb, care venise să anunțe prânzul. Am coborât scările pentru a

ne alătura unui mic grup de persoane adunate în salon.

„Dragi prieteni, permiteți-mi să vi-l prezint pe Vadim Baranov, adevăratul creier al prietenului meu Vladimir Putin, Țarul tuturor Rusiilor.“

În nici o împrejurare, Berezovski nu ar fi renunțat la hiperbolă. Privirile comesenilor s-au întors spre mine cu un interes moderat. Erau ochii obosiţi ai celor obișnuiți cu frecventarea unor locuri precum castelul din Garoupe. O bătrână elegantă. Un dezvoltator imobiliar de circa cincizeci de ani, care purta butonii manșetei desfăcuți pentru a lăsa să se vadă că haina îi era croită pe comandă, două tinere decorative care vorbeau între ele. Un profesionist nordic, emanând eficacitate, vizibil stingher în această atmosferă balneară.

Mă pregăteam să mă năpustesc asupra platoului cu aperitive, singurul antidot împotriva plictiselii de moarte care se prevestea, când deodată am simțit o intensă concentrare de energie, ca o undă radioactivă care venea din sala de mese. Întorcându-mă, i-am descoperit originea. Dincolo de ușile larg deschise din sticlă se profila o creatură perfectă, o prezență siderală. Ușor bronzată, purta o tunică albă de in, care îi lăsa genunchii descoperiţi. Ochii ei cenușii de rechin mă priveau fără nici cea mai mică emoție. Era Ksenia. Nu-și pierduse nimic din splendoare, care părea, dimpotrivă, sporită de trecerea timpului. Un fel de virtute războinică înlocuise, în trăsăturile ei, aerul de copil capricios pe care i-l cunoșteam. În sala de mese a lui Berezovski, Ksenia emana frumusețea unei armate desfășurate în formaţie de luptă. Ne-am salutat fără să zâmbim. Totul, în trecut ca și în prezent, ne impunea să ne comportăm ca niște dușmani. Și totuși nu simțeam nici o ostilitate din partea ei, și la rândul meu nu simțeam dușmănie față de ea. Mi se părea, dimpotrivă, că regăsisem un talisman, de mult prea multă vreme uitat, și a cărui putere nu fusese absolut deloc alterată de trecerea timpului.

Principala mea ocupație în timpul prânzului a fost să nu o privesc. La început, nu se poate spune că discuția mi-a fost de vreun ajutor. Bărbatul de cincizeci de ani, care se dovedise într-adevăr a fi un fel de superagent imobiliar londonez, compara serviciile terminalelor private de aviație de la Nisa și Cannes. Una din fete povestea despre vernisajul unei galerii de artă contemporană din Monte Carlo. Cineva stigmatiza introducerea cardurilor de credit la Hôtel du Cap. Atenția mea era concentrată asupra micilor

homari care ne fuseseră serviți, deja decojiți în mare parte, pentru a ne scuti de cel mai mic efort.

La un moment dat, Berezovski a îndreptat conversația către subiectul preferat al fiecărui rus: Rusia, rușii, idiosincraziile și paradoxurile noastre. S-a adresat oaspeților săi cu tonul pe care îl rezerva cândva celor care frecventau Casa Logovaz.

„Voi și noi nu facem parte din aceeași rasă, știți. Avem pielea albă, desigur, și există și alte lucruri pe care le avem în comun, dar între un rus și un occidental există aceeași diferență de mentalitate ca între un locuitor al Pământului și un marțian. Dați-mi voie, doamnă baroană, să vă spun povestea unui personaj de la începutul secolului trecut, probabil un strămoș al lui Vadia al nostru."

În acel moment, ochii adunării se întoarseră scurt spre mine înainte de a se concentra din nou asupra gazdei noastre.

„Așadar, acest Serghei era un membru al aristocrației, și când a izbucnit Revoluția din Octombrie, se dusese să lupte cu bolșevicii în nord. Când Roșiii i-au măturat pe ultimii rezistenți, a luat drumul exilului, mai întâi la Berlin, apoi la Paris, unde a devenit imediat unul dintre stâlpii comunității rușilor albi. Era o lume formată din prinți care beau cot la cot cu hoți de cai, din cazaci care se reciclau ca paznici în cluburi de noapte; toată această mică lume trăind cu mult peste posibilitățile ei, cu ideea că, mai devreme sau mai târziu, bolșevicii vor fi izgoniți, iar palatele și satele vor reveni în posesia proprietarilor lor legitimi. «La anul, la Sankt Petersburg!», intonau ei ridicând paharele, prefăcându-se că nu înțeleg că vremea lor se încheiase pentru totdeauna."

În acel moment, baroneasa, care făcea, evident, parte din acea nobilime engleză de serviciu pe care o închiriezi pe doi bani pentru un weekend sau pentru a figura într-un consiliu de administrație, scoase un oftat dureros. Berezovski își văzu mai departe de drum.

„Serghei era întotdeauna primul care dădea semnalul petrecerii și ultimul care se ridica de la masă: calitate, așa cum știți, pe care rușii o respectă cel mai mult. După o vreme însă, finanțele au început să se resimtă, nu mai avea aproape nimic. Până într-o seară când, într-un restaurant, unul dintre prietenii lui l-a luat deoparte și i-a spus: «Cu banii care ți-au mai rămas,

Serioja, abia dacă ai putea să-ți cumperi o licență de taximetrist. Ascultă-mă, gândește-te la viitor, altfel vei ajunge sub podul Alma». Ce ar fi făcut atunci oricare dintre voi, occidentali de bun-simț și bine educați?“

Și Boris se întrerupse pentru a le arunca oaspeților o privire emfatică.

„O să vă spun ce ați fi făcut, v-ați fi dat jos cizmele în liniște, v-ați fi pus șapca de taximetrist pe cap și v-ați fi împăcat cu o viață de curse între Étoile și Gare de Lyon, care era lucrul logic ce trebuia făcut. Ce a făcut Serghei, în schimb? A stat o clipă pe gânduri. I-a strâns umerii prietenului său. Apoi s-a ridicat, s-a îndreptat către majordom și, pe același ton pe care îl folosise pentru a ordona ultima șarjă a regimentului său împotriva bolșevicilor la Arhangelsk, a poruncit: «Șampanie pentru toată lumea!» Vezi, asta sunt rușii. Niște oameni care oferă un ultim rând de șampanie cu banii pentru o licență de taximetrist!“

Baroneasa scoase un scurt râs delicat. Era cel mai mic lucru pe care îl putea face, din moment ce se pare că stăpânul casei spusese această poveste în folosul ei. Personal, aveam îndoieli cu privire la autenticitatea acestei povești; aveam impresia că, în povestirile sale din tinerețe, Kessel spusese o poveste asemănătoare. În plus, aveam impresia că Berezovski o dezgropase anume pentru mine. Sunt un rus adevărat, îmi spunea el: nu voi renunța niciodată la nebunia mea pentru o licență de taximetrist.

„Nu mi se pare că avem cu ce să ne lăudăm, Boris.“ Ksenia lua pentru prima oară cuvântul. „Uitați-vă la ei toți, pe vechile străzi din centrul Moscovei, cu Mercedesurile lor negre și SUV-urile care le escortează, și girofarurile ilegale, și antenele pentru a cripta telefoanele mobile. Nu crezi că joacă teatru? Că pur și simplu încearcă să prindă un rol într-o versiune rusă a filmului *Mission impossible*?

— Toată lumea joacă peste tot teatru, mă tem.

— Dar numai rușii o fac atât de prost.

— Nu știu cum se petrec lucrurile în Rusia – promotorul se hotărâse să se aventureze în conversație –, dar în Africa, de exemplu, există și o latură practică. Un polițist știe că, dacă ai bani ca să cumperi o mașină mare, ai bani și ca să-i cumperi șeful. De aceea stă departe de Mercedesurile 600.“

Ksenia se uită la el de parcă și-ar fi șters o pată de noroi de pe pantof. „În cazul nostru, n-a funcționat. Aveam o flotilă de Mercedesuri, dar polițiștii

au venit oricum.“

Tăcere, zâmbete stânjenite. De data aceasta, ochii au evitat cu grijă să se întoarcă spre mine. Știam din experiență că esențial în timpul unei agresiuni verbale este să nu îți schimbi poziția corpului, să rămâi impasibil, pregătind, în același timp, contraatacul. Fără să tresar, am optat așadar pentru o manevră de diversiune.

„Vezi tu, Boris, contrar a ceea ce crezi, Rusia nu este o republică bananieră!“

Era, bineînțeles, o enormitate. Dar cine ar avea curajul să contrazică o enormitate atunci când vine din gura puterii? Mai ales la o cină mondenă. Nici măcar stăpânul casei n-a îndrăznit să răspundă. Ar fi fost un semn de slăbiciune, iar de-a lungul anilor Berezovski învățase, pe propria sa cheltuială, prețul semnelor de slăbiciune. După o scurtă ezitare, conversația a continuat pe niște căi mai puțin accidentate. Am avut o clipă impresia că văd strălucind în ochii Kseniei o flacără îndepărtată, care la fel de brusc s-a și stins.

20

La câteva zile după călătoria mea pe Coasta de Azur, situația din Ucraina a degenerat. Susținuți de americani, rebelii au refuzat să recunoască rezultatul alegerilor, ocupând piața principală a Kievului cu cântecele lor, cu panglicile lor portocalii, cu veselele lor sloganuri prooccidentale. Dintr-odată, comisii de observatori internaționali, delegații ale Congresului american, misiuni diplomatice ale Uniunii Europene au apărut din neant: toate erau de acord în a considera nelegitim rezultatul alegerilor câștigate de candidatul prorus. Tocmai se votase în Afganistan, în Irak, cu bombele explodând pe străzi și cu trupele americane ocupând secțiile de votare – acolo, clar, nici o problemă, totul era regulamentar. Dar nu și în Ucraina, bineînțeles că nu. Trebuia să se voteze din nou, pentru că rezultatul nu era cel așteptat. Astfel încât guvernul ucrainean a fost nevoit să convoace noi alegeri și, de data aceasta, a câștigat candidatul proamerican, cel care dorea să aducă Ucraina în NATO. Ucraina – patria lui Hrușciov și a lui Brejnev, sediul flotei noastre militare – în NATO!

Ei au numit-o „Revoluția portocalie“. Revoluție, da! A fost asaltul final asupra a ceea ce mai rămăsese din puterea rusă. Cu un an înainte, fusese Georgia. Acolo, îi spuseseră „Revoluția trandafirilor“! Și în acel caz, rezultatul acelei revoluții poetice, făcută de fete drăguțe și din idealuri nobile, constase în aducerea la putere a unui spion CIA. Nu aveai nevoie de o sferă de cristal ca să-ți imaginezi următoarea etapă: Rusia. O frumoasă revoluție colorată la Moscova, un nou președinte, cu un masterat de la Yale în buzunar, și triumful Statelor Unite ar fi fost deplin. Tânărul Bush s-ar fi putut produce într-una dintre acele mascarade care îi plăceau atât de mult. *„Mission accomplished“*, și, de data aceasta, direct în Piața Roșie.

Oamenii de forță s-au apucat imediat de treabă. Pentru ei, era vorba de punerea în aplicare a contramăsurilor obișnuite, de expulzarea infiltraților

occidentali, de neutralizarea agitatorilor, de înăsprirea controlului presei. Desigur, toate aceste dispoziții erau utile, dar personal mă îndoiam de eficacitatea lor. În astfel de cazuri, folosirea forței este întotdeauna o dovadă de neglijență, care apare din lipsă de imaginație, și rareori rezolvă problemele în mod durabil.

Abordarea mea a fost diferită. În acel moment, mi-am amintit de un personaj ciudat pe care îl întâlnisem o dată sau de două ori în timp ce mă întâlneam cu Limonov. Alexandr Zaldostanov era un colos de aproape doi metri, îmbrăcat întotdeauna în piele neagră și înzestrat cu o coamă abundentă care îi cădea pe umeri. Aparent, un motociclist ca toți ceilalți, din vasta galerie de fanatici cu care îi plăcea lui Eduard să se înconjoare. Îmi atrăsese atenția pentru că o dată, când luam cina cu Limonov și cu ai săi „comisari ai poporului", în timp ce colegii lui se îndopau cu ciolan de porc, el ciugulea creveți la abur și salată de fasole verde și rodie. „Părinții mei erau medici în Kirovograd, îmi explicase el. Și eu, de asemenea, am absolvit al treilea Institut de Medicină din Moscova, am fost chirurg estetician."

La un moment dat, trebuie să fi realizat că spargerea fălcilor era mai distractivă decât reconstruirea lor. Dar păstrase o finețe care le lipsea celor mai mulți dintre tovarășii săi. La sfârșitul anilor optzeci, întemeiase unul dintre primele cluburi de motocicliști din Uniunea Sovietică, după modelul lui Hells Angels. La început, Lupii Nopții erau niște centauri care se plimbau pe vechile lor motociclete sovietice în căutarea unor ocazii să se ia la bătaie, spărgând vitrinele magazinelor și scăpând de poliție: tipicii rebeli un pic naivi care populau periferiile orașelor noastre în acea perioadă. După prăbușirea Uniunii Sovietice, făcuseră un salt calitativ și se transformaseră într-o bandă criminală, care trăia din racket și traficuri de tot felul. „Ni se părea că trăim într-un film științifico-fantastic, îmi spusese Zaldostanov altă dată, civilizația se prăbușise și eram moștenitorii pământului. Sau măcar a ceea ce mai rămăsese din el." Slavi, ceceni, uzbeci, daghestanezi, siberieni: ceea ce îi unea nu era doar pasiunea pentru motocicletele mari, ci şi gustul aventurii. Aproape toți etalau tatuaje uriașe. Vulturi imperiali, cristoși-rege, portrete ale lui Stalin. Nu conta coerența, toate acestea, în ochii Lupilor Nopții, erau niște simboluri ale măreției ruse, singurul lucru esenţial pentru

ei. De aceea se și adunaseră în jurul lui Limonov.

Eduard era un intelectual, deloc prost, și deci, prin definiție, inutilizabil. Nu acesta era însă și cazul lui Alexandr Zaldostanov, el era un adevărat patriot, un om de acțiune și un lider de bandă. Poate că venise momentul să ofere un debușeu furiei sale. Și aceleia a tuturor băieților buni din jurul său, dintre care nici unul, dacă îmi amintesc bine, nu cântărea mai puțin de o sută zece kilograme.

Îi dădusem întâlnire la birou. Zaldostanov a apărut în geaca lui de piele, cu o barbă de trei zile și o vagă expresie de nu-mi pasă. Era însă un om inteligent, nu putea fi indiferent față de locul în care se afla. Nu numai că nu pusese niciodată piciorul în Kremlin, dar nici măcar ideea că așa ceva i s-ar putea întâmpla într-o zi nu îi trecuse vreodată prin minte. Din felul în care se mișca, din privirile furișate pe care le arunca în jurul său, am înțeles că motociclistul privea această convocare ca pe un fel de eveniment miraculos.

De mai multe ori am putut să constat că rebelii cei mai înverșunați sunt printre subiecții cei mai sensibili la fastul puterii. Și cu cât mormăie mai mult când se află în fața ușii, cu atât chiuie mai tare de bucurie odată ce i-au trecut pragul. Spre deosebire de notabili, care ascund uneori impulsuri anarhice sub obișnuința cu poleiala, rebelii sunt inevitabil orbiți ca niște animale sălbatice de farurile camioanelor.

Zaldostanov încerca să se controleze, dar aveam impresia că îi citesc gândurile. Am petrecut primele minute amintindu-ne despre vremurile eroice ale Partidului Național-Bolșevic, alunecând pentru moment peste numele lui Eduard, care abia își făcuse primii doi ani de închisoare. Dar nu era timp de pierdut, și am decis să-i dau lovitura de grație.

„Președintele este informat cu privire la întâlnirea noastră și îți transmite salutările sale."

La acele cuvinte, cele o sută patruzeci de kilograme ale motociclistului mi-au dat pentru o clipă impresia că plutesc în scaunul său. Zaldostanov era pe cale de a trăi unul dintre momentele cele mai importante ale vieții sale.

„De-a lungul ultimilor ani, am continuat să îți urmăresc activitățile, și trebuie să-ți spun că sunt foarte impresionat, Alexandr. Sunteți formidabili. Îi luați pe acești tineri și le oferiți un cămin, o disciplină. Îi transformați pe acești vagabonzi în derivă în soldați, în niște persoane capabile să ducă la

bun sfârșit niște acțiuni extraordinare. Am văzut că ați pus la punct o adevărată afacere, cu barul, concertele și chiar și merchandisingul vostru!

— Găsesc la noi cele două lucruri pe care le caută: fraternitatea și puterea, a răspuns sobru energumenul.

— Ei bine, exact, fraternitate și putere, acesta este subiectul. Dacă îmi amintesc bine, nu sunteți doar o bandă de motocicliști. Mai presus de toate, sunteți niște adevărați patrioți ruși.“

Zaldostanov încuviință: „Credință și Patrie, Vadim Alexeevici. Mergem dinspre Satana către Dumnezeu, conducem în direcția opusă. Suntem gata să rupem în bătaie, dar nu pentru un kilogram de cocaină. Avem alte valori.

— Așa este, Alexandr. Lupii nu sunt doar prădători, sunt și paznicii pădurii.“

Motociclistul se uită la mine, ușor nedumerit. Exagerasem un pic, poate? Am decis să trec la subiect. „Ați văzut ce s-a întâmplat în Ucraina?

— Da, a fost o revoluție.

— Nu chiar, Alexandr. O revoluție vine de jos, pentru a da puterea poporului. În Ucraina a fost o lovitură de stat. Și știi cine a luat puterea?“ Zaldostanov mă asculta, cu un aer concentrat, fără să spună nimic. „Americanii, Alexandr. Revoluția Portocalie nu s-a născut în Piața Maidan, s-a născut în Langley, Virginia. Dar trebuie să recunoaștem că, în comparație cu trecutul, au făcut lucrurile bine la CIA. Pe vremuri, îi plăteau pe generali. O lovitură de stat militară la momentul potrivit, și afacerea era rezolvată. Au procedat așa ani de zile, și mergea foarte bine. Dar astăzi a devenit mai complicat, există internetul, telefoanele mobile, camerele de luat vederi. Și atunci, știi ce-au făcut? Și-au schimbat metoda. De fapt, au inversat-o: în loc să pornească de sus, au decis să pornească de jos. Puterea care se logodește cu contraputerea. Au studiat tehnicile dușmanilor lor. Gherilele, pacifiştii, mişcările de tineret. Și au înțeles cum funcționează.“

Sau cel puțin de asta era ferm convins Țarul.

„Uită-te la Ucraina, Alexandr. Au creat o organizație de tineret, au organizat concerte în Piața Maidan, au înființat un ONG care să monitorizeze alegerile, cum spun ei, niște media pe care le numesc independente, controlate, ca din întâmplare, de cei mai antiruși oligarhi care există. Chiar și panglica portocalie. Pun pariu că au făcut un sondaj pentru a

alege culoarea. Totul e calculat, precum lansarea unui nou detergent. Sau mai curând a unei băuturi pentru adolescenți. Deoarece principalul ingredient este energia, frustrarea tinerilor, dorința lor de a schimba lumea. Americanii au înțeles acest lucru și profită de el.

În fond, Eduard avea dreptate, știi. La baza tuturor lucrurilor se află o cerere existențială, cea care îi bântuie pe toți tinerii. Ce să fac cu viața mea? Cum pot să fiu diferit? Nu este o chestiune politică. Însă există momente în istorie în care, dacă un sistem este incapabil să ofere un răspuns mulțumitor la această întrebare, poate fi măturat. Este normal ca tinerii cei mai întreprinzători să vrea să facă lucruri, să caute o cauză. Și un dușman. Ceea ce trebuie noi să facem este să le oferim acea cauză și acel inamic înainte să aleagă ei înșiși.

Numai că nu noi putem face asta. Uită-te în jurul tău, Alexandr: aici nu există decât birocrați la costum și cravată, oameni politici, oameni de partid. Reprezentăm puterea, arătăm ca acel tip din film despre care vorbește mereu Eduard, cel care îi răspunde «plastic» tânărului absolvent de facultate care îl întreabă ce să facă cu viața lui. Noi suntem adulții, dușmanul.

— În vreme ce eu…

— Și tu ești un adult, Alexandr. Dar ai luat-o pe altă cale. Nu ai făcut compromisuri. Întruchipezi libertatea, aventura. Energia ta vitală este intactă. E de ajuns să se uite cineva la tine ca să simtă acest lucru. Tinerii îl simt. Tu îi înțelegi. Știi ce vor. Știi cum să le vorbești și ce să le spui. Poți fi ghidul lor, ca să nu cadă în capcana americanilor. Poți să-i conduci către adevăratele valori. Patria. Credința.

— Poate, dar singur, știți…

— Nu vei fi singur, Alexandr. În spatele tău se va afla Țarul, care te va proteja. El nu este ca noi, aici, la Kremlin. Nu este un birocrat la costum și cravată. Țarul este ca voi. Face parte din rasa cuceritorilor. Este făcut să fie șeful vostru, conducătorul tuturor adevăraților patrioți din această țară. Nu este el cel care a ridicat Rusia din nou în picioare? De ce crezi că vor americanii să-l elimine? Pentru că nu suportă decât o Rusie în genunchi, nu acceptă să existe cineva care să se opună hegemoniei lor. Și apoi, îți spun, este ca voi. Are un cult al exercițiului fizic, al competiției. Face judo, merge la vânătoare, îi place viteza…

— Crezi că ar veni la una dintre adunările noastre?

— Firește, abia așteaptă! Și ce e bine este că nu va trebui să-l conving când va afla că sunteți de partea lui, că vreți să îl ajutați să lupte pentru măreția patriei noastre, Rusia, care întotdeauna a știut să respingă atacurile, Napoleon, Hitler. Acum, noi trebuie să ne facem datoria.“

Zaldostanov nu mă mai asculta. Se vedea deja în șa pe motocicletă, cu pletele în vânt, alături de Țar, ca un fel de cazac postatomic.

„Dar vom face și mai mult. Vom organiza împreună Maidanul rusesc. O adunare pentru toți tinerii patrioți ai țării noastre, un loc în care se vor putea întâlni și privi în față. Și în care vor putea începe lupta împotriva adevăratului inamic, decadența Occidentului, falsele lui valori, care creează diviziuni și frustrări!

— Da, Maidan rusesc, o chestie enormă…“

Zaldostanov începuse să se entuziasmeze: își dădea încet-încet seama că planul meu i-ar permite să împace visurile de glorie de la douăzeci de ani cu satisfacerea legitimelor ambiții bănești ale cvadragenarului care ajunsese.

„Vom organiza și alte adunări, concerte, tabere de vară. Și, apoi, școli de pregătire, ziare, site-uri web: tot ce poate fi de folos pentru formarea unei generații de patrioți. Trebuie să atacăm mediocritatea vieții de zi cu zi, Alexandr! Să le oferim tinerilor noștri o alternativă reală la materialismul occidental. Rusia trebuie să devină un loc în care să-ți poți descărca furia împotriva lumii, rămânând, în același timp, un slujitor credincios al Țarului. Aceste două lucruri nu se exclud, dimpotrivă chiar.

— Practic, vreți să faceți imposibilă revoluția.“

Deși entuziasmat, motociclistul nu-și pierduse nimic din robustul bun-simț pe care i-l detectasem încă de la început.

„Să zicem că vrem să-i eliminăm necesitatea, Alexandr. Ce nevoie mai ai să faci revoluție, dacă sistemul o încorporează?“

21

În ziua întâlnirii noastre, deși nu-i dădusem nici un strop de vodcă, Zaldostanov a părăsit Kremlinul în stare de ebrietate. Ceea ce nu știa el era că, după el, aveam întâlnire cu șeful unui grup de tineri comuniști care mă uimiseră prin vivacitatea lor. După care m-am întâlnit cu ciudata purtătoare de cuvânt a unei mișcări de renaștere ortodoxă. Iar după ea, cu liderul ultrașilor echipei de fotbal Spartak. Apoi, cu un reprezentant al unuia dintre cele mai populare grupuri ale scenei alternative. Astfel, încetul cu încetul, i-am recrutat pe toți: pe motocicliști și pe huligani, pe anarhiști și pe *skinheads*, pe comuniști și pe fanaticii religioși, extrema dreapta, extrema stângă și aproape toți cei care se aflau la mijloc. Pe oricine ar fi fost capabil să ofere un răspuns interesant nevoii de sens a tineretului rus. După ce se întâmplase în Ucraina, nu ne mai puteam permite să lăsăm nesupravegheate forțele mâniei. Pentru a construi un sistem cu adevărat puternic, monopolul asupra puterii nu mai era suficient, era nevoie de cel asupra subversiunii. O dată în plus, era vorba, în fond, de a utiliza realitatea ca material pentru a instaura o formă mai înaltă de joc. Nu făcusem altceva în viață decât să măsor elasticitatea lumii, inepuizabila ei propensiune spre paradox și contradicție. Acum, teatrul politic care se contura sub conducerea mea reprezenta împlinirea firească a unui parcurs.

Trebuie să spun că fiecare și-a jucat de bunăvoie rolul care îi fusese atribuit. Unii chiar cu talent. Singurii pe care nu i-am angajat au fost profesorii, tehnocrații responsabili de dezastrele anilor nouăzeci, portdrapelele corectitudinii politice și progresiștii care luptau pentru toalete transgender. Pe aceștia am preferat să-i las opoziției: de fapt, era necesar ca opoziția să fie formată tocmai din personaje ca ei. Într-un fel, au devenit cei mai buni actori ai mei, nici măcar nu a fost nevoie să-i angajăm ca să lucreze pentru noi. Mici moscoviți care se simțeau ca într-o țară străină

imediat ce treceau de cea de-al treilea inel al șoselei de centură, oameni care n-ar fi fost în stare să mute un scaun – cât despre a guverna Rusia… De fiecare dată când luau cuvântul, ne creșteau popularitatea. Economiști cu morga lor de PhD, oligarhi supraviețuitori ai anilor nouăzeci, profesioniști ai drepturilor omului, pasionarii feministe, ecologiști, vegani, activiști gay: o mană cerească pentru noi. Când fetele din acel grup muzical au profanat Catedrala lui Isus Cristos Mântuitorul, strigând obscenități la adresa lui Putin și a patriarhului, ne-au făcut să câștigăm cinci puncte în sondaje.

Ca să nu mai vorbim de Garry Kasparov, campionul de șah care își crease propriul partid de opoziție. L-am întâlnit o singură dată, la una dintre acele recepții mondene care, la Moscova, reușesc să aducă laolaltă totul și opusul său. Nu era unul dintre locurile pe care obișnuiam să le frecventez, dar nu vă puteți imagina cât de greu e să scapi de ordinele unei gazde hotărâte. Anastasia Cehova domnea de ani de zile peste societatea bună din Moscova, combinând aura culturală ce decurgea din faptul a fi descendenta unui mare scriitor cu puterea de cumpărare asigurată de soțul ei bancher. Locuia într-un mic palat construit la începutul secolului al XX-lea de un negustor de cereale care nu avusese ocazia să se bucure prea mult de el.

De la intrarea tapițată cu o țesătură albastru turcoaz, ușile mari de acaju, împodobite cu mânere de aramă sculptate în formă de păsări, dădeau acces spre un șir de saloane decorate în stilul Anilor Nebuni, cu o întreagă geometrie de console, divane și mese joase, care serveau drept decor pentru formidabila colecție de jaduri antice a stăpânei casei. Între suprafețele lustruite ale mobilelor și ale oglinzilor înconjurate de flori, te-ai fi așteptat să o vezi apărând pe Zelda Fitzgerald sau măcar pe Kiki de Montparnasse. Dar de cele mai multe ori ajungeai să dai peste un stilist la modă sau, în cel mai bun caz, peste un corespondent al ziarului *New York Times*.

În această casă, petrecerile erau mult prea coregrafiate pentru a fi distractive, dar oamenii mergeau totuși acolo, pentru că le plăcea să găsească confirmarea propriei importanțe sociale. În lipsa unei veritabile veselii, puteai citi în ochii participanților pasiunea rapace de a fi informați înaintea celorlalți, de a trăi într-o dimensiune în care totul se petrece puțin înainte și în care, cu puțină abilitate, acest avans putea fi transformat în bunuri de preț: bani, putere, prestigiu.

Stăpâna casei își plănuia recepțiile ca pe niște campanii militare. Dominatoare, străbătea întreaga Moscovă asemenea unui vânt infidel și înghețat. Chiar dacă scopul era întotdeauna monden, strategia pentru atingerea lui implica mobilizarea unor resurse de alt tip. Oamenii de afaceri garantau substanța, și aristocrații, decorul, dar pentru ca seara să fie considerată reușită era nevoie de combinarea unor ingrediente mai rare: o anumită doză de geniu, un vârf de glamour internațional și un strop de transgresiune. Garry Kasparov prezenta avantajul de a concentra toate aceste trei aspecte într-o singură persoană. Jucător de șah de renume mondial, se dedase la politică organizând niște așa-numite „marșuri ale disidenților“ pe străzile capitalei, ceea ce i-a conferit imediat un halou de eroism de salon. Matroanele acoperite cu bijuterii din Moscova *radical-chic* se agitau în jurul lui de parcă ar fi fost un nou Che Guevara.

În acea seară, intrând, l-am văzut ținându-și publicul fermecat, vizibil îmbătat de gloria lui mondenă, și poate nu doar de aceasta. La un moment dat, cineva trebuie că i-a semnalat prezența mea.

„Oh! Dumneavoastră sunteți, Baranov, a strigat către mine, magul de la Kremlin, Rasputinul lui Putin. Știți ce spun oamenii despre «democrația suverană» a voastră? Că este față de democrație exact ce este scaunul electric față de scaun.“

Am izbucnit în râs: „Asta arată cel puțin că rușii nu și-au pierdut cu totul simțul umorului! Kasparov, serios, știți ce înseamnă democrația suverană?

— Nu sunt politolog, dar ca jucător de șah aș spune că este mai mult sau mai puțin opusul unei partide. La șah, regulile rămân neschimbate, dar câștigătorul se schimbă tot timpul. În democrația voastră suverană, regulile se schimbă, dar câștigătorul este întotdeauna același.“

Trebuie să recunosc că marele campion avea replica promptă. Mondenii din jurul nostru se agitau ca niște *groupies* la un concert.

„Poate. Știu că politica nu este domeniul dumneavoastră, dar spuneți-mi, Kasparov, nu a stat oare CDU la putere douăzeci de ani în Germania după Al Doilea Război Mondial? Și Partidul Liberal-Democrat, timp de patruzeci de ani în Japonia? Voi, liberalii, credeți că, în Rusia, cultura politică este produsul arhaic al ignoranței. Considerați obiceiurile noastre, tradițiile noastre un obstacol în calea progresului. Vreți să îi imitați pe occidentali,

dar esențialul vă scapă.“

Kasparov mă privea acum cu un aer sincer ostil.

„Dacă vrei să guști ceva dulce, trebuie să mănânci bomboanele, nu ambalajul. Ca să cucerești libertatea, trebuie să-i asimilezi substanța, nu forma. Repetați sloganurile pe care le-aţi învățat la Washington și Berlin, și între timp ne umpleţi străzile cu ambalaje de bomboane. Sunteţi la fel ca Bourbonii, nu uitați și nu învăţați nimic: aţi avut șansa voastră și aţi făcut Rusia pulbere. De când aţi pierdut puterea, visaţi să o recuceriţi ca să vă desăvârşiţi opera. În ceea ce ne priveşte, am dat un ocol complet chestiunii, am învățat lecția Occidentului și am adaptat-o la realitatea rusă. Democrația suverană corespunde fundamentelor culturii politice rusești. Acesta este motivul pentru care oamenii sunt de partea noastră. Numai voi, profesorii, n-aţi înţeles încă.

— Dar eu nu sunt profesor!

— Fireşte că nu. Ești campion de șah.“

Kasparov a sesizat ironia și nu a apreciat-o. Ca fiu al Caucazului, și-a strâns buzele într-o expresie care se voia disuasivă.

„Nu există joc mai violent decât șahul, știi.“

I-am zâmbit blând.

„Nu știi despre ce vorbești, profesore: politica este infinit mai violentă.

— Dar nu e un joc.

— Pentru amatori, nu este un joc. În schimb, crede-mă, pentru profesioniști, este singurul joc care chiar merită să fie jucat.“

Kasparov m-a privit de parcă aș fi fost nebun. Mi s-a părut, de asemenea, și că își înăbușea un fior.

22

Întotdeauna mi-au plăcut barurile din marile hoteluri. Spre deosebire de restaurantele cu pretenții, în care trebuie să faci rezervare și în care nu ești niciodată la adăpost de giumbușlucurile unui bucătar-vedetă al momentului, toate barurile, chiar și cele mai vestite, sunt acolo, disponibile, gata mereu să întâmpine o clientelă pestriță formată din turişti binedispuși, oameni de afaceri mai mult sau mai puţin siniștri sau femei cu statut incert. Aerul pe care îl respiri în aceste locuri este în general neutru, nimic nu seamănă mai mult cu barul unui mare hotel din Londra decât acela al unui mare hotel din Lisabona, Singapore sau Moscova. Aceeași lumină difuză, aceleași oglinzi opace, aceleași lambriuri false. Aceeași muzică, aceiași chelneri, același meniu. Combinația potrivită de confort și indiferență, în asta constă forța lor: în toate orașele lumii, fără nici un ghid, este de-ajuns să te îndrepți la o anumită oră a serii spre barul unui mare hotel; pentru a te simți bine, nu ai nevoie de altceva, cu condiția să eviți ca pe ciumă locurile la modă, hotelurile de tip boutique și toate celelalte capcane de acest fel.

La Moscova, barurile hotelurilor reprezentau la acea vreme oaza mea, mă puteam preface, acolo, că observ din exterior realitatea brutală în care eram cufundat, adoptând pentru câteva ceasuri punctul de vedere al turistului și al omului de afaceri aflat în vizită. Fie și doar să-i văd tolăniți pe canapele cu expresii vag uşurate îmi dădea o senzație de calm. De parcă, întrucâtva, ușile rotative ale intrărilor ar fi avut puterea de a nu lăsa să pătrundă materia întunecată a orașului, creând o mică Elveție croită pe măsură.

La Metropol, în general, îmi era suficient să absorb primele înghițituri dintr-un whisky ca să mă simt transportat pe țărmurile prospere și inofensive ale lacului Léman. În acea seară însă, contrar obiceiului, eram concentrat în întregime asupra prezentului. Așezată în fața mea, Ksenia comandase un pahar cu apă. După multe insistențe, reușisem să-i smulg o

întâlnire, dar asta nu însemna în nici un caz că era dispusă să-mi dea satisfacție. Ridicase la rangul de mare artă atitudinea feminină de a spune nu în timp ce dădea din cap că da, de a zâmbi în timp ce te insulta, de a se oferi și de a se refuza în același timp, fără a cădea vreodată în contradicție. Cu ea, un bărbat putea să încerce sentimentul victoriei și să fie în același timp perfect conștient de imposibilitatea victoriei. De cât de inextricabile erau cele două lucruri. Și de cât de mult constituiau ele esența dorinței și poate chiar a iubirii.

La acea vreme eram încă foarte vag conștient de toate acestea. Încă mai căutam câte ceva, și abia după ceva timp puteam înțelege despre ce era vorba. În acea prima seară, încercam să aflu ce făcuse ea în anii care trecuseră. Nimic, mi-a răspuns. Era adevărat. Îmi aduceam aminte acum. Ksenia nu credea în muncă. Sau în orice efort care ar fi avut ca obiect altceva decât pe ea însăși. În vreme ce soțiile și concubinele oligarhilor deschideau galerii de artă contemporană, fundații pentru salvarea orfanilor ruși sau a focilor arctice, ea nu făcea nimic. Lenea ei, neatinsă de vreun compromis, era o formă de înțelepciune. Ksenia nu simțea nevoia să adauge vreo activitate la existența ei, ceea ce îi conferea o superioritate automată asupra celorlalţi. Forța ei nu consta doar în frumusețea cu care punea stăpânire pe orice loc, în incredibila calitate a gesturilor ei. Prin ea însăși, Ksenia constituia o doctrină. Nimic de-a face cu materia abstractă a examenelor universitare: o adevărată filozofie, o chestiune de viață și de moarte, singura cu care merită să te confrunți. Era ceva în ea care trezea în bărbați irezistibila nostalgie după niște vieți netrăite. Și dorința de a i le povesti. Orice pentru a nu-i pierde atenția. Prezența ei făcea miracolul posibil. Sau lăsa, în orice caz, această impresie.

Îi vorbeam așa cum nu mai vorbisem de ani de zile. Așa cum poate nu vorbisem niciodată cu nimeni, cu sentimentul că pot fi înțeles. Este foarte posibil să fi fost o tehnică pe care Ksenia o dezvoltase, un efect optic pe care reușea să-l producă, reflexia unui miraj și nimic mai mult. Dar pentru mine era suficient. I-am povestit că, în urmă cu câteva zile, după ce intrasem alergând într-un lift din Kremlin, mă intersectasem pe neașteptate cu imaginea mea reflectată într-o oglindă. Numai că nu eram eu, era chipul tatălui meu. Apăruse din senin, și acum nu mă părăsea, îl vedeam în fiecare

dimineață când mă bărbieream, mă privea cu surprindere, cu un strop de ironie. Chipul tatălui meu, cu care reușisem să mă reîntâlnesc în ciuda eforturilor pe care le făcusem ca să-l evit. Și, în spatele lui, craniul care acum apărea cu claritate și își aștepta vremea, săpându-și amprenta în trăsăturile mele din ce în ce mai trase. I-am spus cât de obosit eram. Și pentru prima dată, vorbind cu Ksenia, mi-am dat seama că simțeam acest lucru. Alergasem atât de mult și de atât de mult timp, încât la patruzeci de ani mă simțeam ca unul dintre acei sportivi olimpici, gata de pensionare.

După această primă întâlnire, ne-am obișnuit să ne întâlnim la Metropol. Aparent, se lăsa ghidată, trecând de la paharul cu apă de la prima întâlnire la paharul de Chablis de la cea de-a doua, până la vodka-martini de la următoarele întâlniri. În realitate, stând în fața mea, cu picioarele încrucișate, cu micii ei sâni îndreptați înainte, își restabilea încet-încet domnia. Ochii ei zâmbeau, apoi deveneau serioși. Nici o clipă, în anii în care fuseserăm despărțiți, inteligența ei nu încetase să se dezvolte. Se hrănise cu tot ce-i ieșise în cale și se întorcea la mine reînnoită și pură. Ksenia transmitea o senzație de calm pe care nu i-o știam, ca și cum neliniștea dinăuntrul ei și-ar fi găsit în sfârșit antidotul în evenimentele haotice care îi marcaseră anii din urmă. Vechile ei bănuieli despre viață și despre oameni fuseseră confirmate, la fel ca și capacitatea ei de a le înțelege și de a le gestiona. A vorbi cu ea era ca și cum ai fi pus capăt unui exil care durase prea mult. Gândurile noastre se continuau și se jucau împreună ca niște copii într-o după-amiază însorită. Până în ziua în care, din neatenție, ne-am aventurat pe terenul pe care, până în acel moment, îl evitaserăm.

Seara era deja târzie, și eu mă lansasem cu o emfază alcoolică în povestea acelui iezuit spaniol care, trăind în niște vremuri întunecate, scrisese un manual pentru a ajuta sufletele viguroase și stăruitoare să se orienteze: dacă până și galanteria, generozitatea și fidelitatea s-au pierdut, el susținea că trebuie să fie posibil să le regăsim în inima unui om de valoare.

Ksenia s-a bosumflat.

„Glorie, pasiune, voi, bărbații, sunteți întotdeauna atât de romantici. Noi, femeile, nu ne putem permite: suntem responsabile pentru supraviețuirea lumii.“

La rândul meu, i-am zâmbit, întotdeauna mi-a plăcut să-mi văd

confirmate cele mai profunde prejudecăți. Unul dintre principalele motive ale farmecului femeii ruse este ferocitatea ei. Iar dintre toate femeile ruse pe care avusesem ocazia să le cunosc, Ksenia era cu siguranță cea mai feroce. M-a străfulgerat cu privirea.

„Nu-mi spune că și tu ești ca toți ceilalți, Vadia, unul dintre aceia care nu vor înțelege niciodată nimic.“

Nu, nu, nu voi înțelege niciodată nimic, cel puțin asta ar fi trebuit să fie evident. Departe de mine gândul de a pretinde contrariul. Dar Ksenia continua:

„Țineți niște discursuri grozave, dar apoi amestecați totul. Credeți, în fond, despre căsătorie că este o modalitate de a vă asigura un public, cineva care să fie mereu alături de voi, care să vă admire isprăvile.“

Nu eram sigur că mi se adresa mie.

„Tu nu, bineînțeles, Vadia, tu ești un poet. Un poet rătăcit printre lupi. Pentru tine, iubirea este sacră, e clar, îmi amintesc. «Vezi în spatele pădurii prin care pășim tremurând, ca un castel luminat, deja seara așteaptă.»

— Ce minune, uitasem, Rilke.

— Da, ce minune! Dacă ar fi după tine, am fi tot pe canapeaua de pe strada Gașeka, ținându-ne de mână.

— În amintirile mele, nu ne țineam doar de mână pe canapeaua aceea.“

O clipă, expresia Kseniei s-a îmblânzit, dar și-a revenit imediat:

„Căsătoria este opusul iubirii, știi. E la fel ca impozitul. Într-un fel, o faci pentru alții.

— Da, ca să construiești victoria socialismului!“

Nu înțelegeam de ce îmi ținea acest gen de discurs. Sau poate că da. Oricum, nu aveam chef de așa ceva. Dar nimeni nu a oprit-o vreodată pe Ksenia când a decis să demonstreze ceva.

„Este o lege, baza oricărei societăți. Nu asta repetă la nesfârșit Țarul tău, când este împreună cu prietenii voștri ortodocși? Tocmai de aceea este ridicol să vrei s-o întemeiezi pe un sentiment trecător.

— Dar putem totuși să ciocnim în cinstea sentimentelor trecătoare, nu-i așa?“

Impasibilă pe canapeaua ei de catifea neagră, Ksenia ignora cupa mea ridicată.

„Peste tot în lume, vreme de secole, bărbații și femeile s-au căsătorit din motive care nu aveau nici o legătură cu dragostea, fără a cultiva speranțe absurde precum ideea de a găsi fericirea într-un contract. Găseau în căsătorie stabilitatea care servea la întemeierea unei familii. Apoi, în rest, se organizau, existau mii de posibilități… Știi că francezii tăi din secolul al XVIII-lea nu invitau niciodată un soț și o soție la cină împreună?

— Mă bucur! Văd că ți-au rămas urme ale întâlnirilor noastre.“

De fapt, nu mă bucuram deloc, singura mea dorință era ca ea să schimbe subiectul. Dar nu se putea face nimic.

„Știi ce e amuzant? Uneori, soții se îndrăgosteau unul de altul. Era considerat un pic jenant la acea vreme, dar se întâmpla…

— Haide!…

— Trebuie spus că în majoritatea cazurilor nu se întâmpla. Dar căsătoria funcționa pentru că avea baze solide. Și îți găseai dragostea în afară.

— Soțul, oricum…

— Și femeia, în cele mai avansate societăți. Îți mai amintești cum funcționa asta aici, pe vremea URSS-ului, nu? Soții și soțiile aveau vacanțe în momente diferite. Era făcut intenționat, existau colonii de vacanță pentru bărbați și pentru femei. Astfel, fiecare putea să profite… Această idee absurdă de a te căsători din dragoste este din vina romanelor din secolul al XIX-lea și a filmelor de la Hollywood. Chiar dacă după aceea descopereai că iubirea nu durează sau că nu a existat niciodată, sau că există una mai mare la colțul străzii.“

Cinismul spontan al Kseniei mă fascinase întotdeauna. Dar data aceasta firul era cam gros.

„Când m-ai părăsit, nu mă mai iubeai.

— Și cum aș mai fi putut, Vadia? Erai un tânăr răsfățat, te jucai de-a artistul, te ascundeai. Știi de unde vin, Vadia, trăisem deja boema. Nu era ceea ce îmi doream. Nu există libertate în boemă, doar o fugă fără sfârșit. Mama mea se considera o rebelă, voia să fie liberă, dar pe măsură ce îmbătrânea începuse să depindă de ultimul *loser* care accepta să o protejeze. Am înțeles atunci că adevărata libertate se naște din conformism. Doar dacă păstrezi aparențele poți face ce vrei. Aveam nevoie de stabilitate. Economic, bineînțeles. Dar nu numai. Mișa deținea controlul.

— Cel puțin până când l-a pierdut.

— Asta pentru că trăim într-o țară absurdă.

— Poate. Dar într-o țară normală, Mișa ar fi devenit, în cel mai bun caz, un *bookmaker* clandestin.

— Nu cred. Mișa ar fi reușit oriunde. Dar aici a trebuit să joace după regulile rusești.

— Numai că n-a înțeles aceste reguli. Dacă cumperi ceva cu doi bani, în plus luați cu împrumut, acel ceva nu îți aparține, îți poate fi luat oricând. Se credea Steve Jobs Mișa al tău, când de fapt era doar o păpușă gonflabilă.

— Dar chiar, încă mai ești supărat pe el, după tot ce i-ați făcut? Nu crezi că a plătit suficient?

— Nu.“

Ksenia m-a privit ciudat. Pentru o clipă, am crezut că va pleca. Dar dintr-odată pe chip îi apăru acea dulceață tulburătoare care era doar a ei. Ochii îi străluceau ca ai unui copil de patru ani.

„Țineai chiar atât de mult la mine?

— Te iubeam, Ksenia.

— Și acum? În clipa aceasta?“

Tăcere.

„Și acum.“

Acum, Ksenia nu mai era un copil. Era o femeie ajunsă la apogeul posibilităților ei, și îmi oferea zâmbetul sigur și profund al celor patruzeci de ani pe care-i avea. Nimfa curioasă și crudă pe care o cunoscusem cândva crescuse fără a-și pierde ceva din farmec. M-am uitat în jur. Pianistul încetase să cânte. Turiştii se duseseră la culcare. Mai rămăseseră doi chelneri, cu un aer neliniștit. Unul în fața celuilalt, Ksenia și cu mine eram martorii unui eveniment de neînţeles, ca nişte soldaţi care se trezesc pentru prima dată într-o tranşee şi pe care nimic, vreodată, nu i-ar fi putut pregăti pentru ceea ce trăiesc. Ceva ce începuse cu ani înainte era pe cale să se împlinească acum, într-un mod cu totul neașteptat și calm. Obișnuit cu evenimentele care deschid jurnalele de știri și îi fac pe oameni să vorbească pe stradă, nu eram deloc pregătit pentru asta. Pentru evenimentul imperceptibil care schimbă totul.

Mi-am amintit atunci de inutilitatea cuvintelor. Cu o clipă înainte, nu era

nevoie de ele, în clipa următoare, nimic nu le-ar fi putut opri. Am ieșit din hotel și am început să mergem. Toată imaginația nocturnă a Moscovei era la dispoziția noastră. Deasupra noastră, cerul rămânea adânc și pur. Ne-am afundat pe străduțele care ocolesc Tverskaia. Pașii ni se afundau în zăpadă, luând locul cuvintelor. Fațada vechilor conace și crengile micilor copaci acoperiți cu fulgi groși de zăpadă ne însoțeau în tăcere. Bunăvoința lor făcea de prisos orice precauție. Ne priveam din când în când, căutând confirmare unul în ochii celuilalt.

23

Lovitura cu labradorul nu-mi aparține. Dar trebuie să recunoaștem că este o idee genială, chiar dacă un pic cam brutală, ca majoritatea inițiativelor Țarului. Cancelara se pregătise pentru o întâlnire normală. Impecabilă, în taior negru și ghetuțe cumpărate, ca de obicei, de la supermarket, fără nici o hârtie asupra ei. Pentru că studia totul înainte: fișele minuțioase realizate de echipa sa, notele cu antetul ministerelor și memourile pe hârtie simplă, distilate de serviciile de securitate ale Republicii Federale. Nopți și zile întregi petrecute devorând date, desenând scenarii geopolitice cu aceeași acuratețe ca atunci când își făcea experimentele de laborator în timpul carierei universitare. Rezultatul e că întotdeauna cancelara sosea proaspătă și sigură pe ea însăși, rea ca oricine știe că și-o poate permite, cu puterea geometrică a acelor *Länder* și a acelor *Konzerne* în spate. În acea zi însă, nimic nu ar fi putut să o pregătească pentru ceea ce o aștepta în momentul în care și-a făcut intrarea în sala unde urma să aibă loc întâlnirea. Koni. Uriașul labrador negru al Țarului.

Pentru a înțelege corect situația trebuie știut că implacabila cancelară avea fobie de câini. De-a lungul anilor, îmblânzise mai multe fiare feroce în arena politicii mondiale decât toți dresorii de circ la un loc. Dar un câine, orice câine, chiar și cel mai neînsemnat, reușea să trezească în ea spaima primordială pe care o trăise la vârsta de opt ani, când doar o minune îl împiedicase pe rottweilerul vecinului să nu o rupă în bucăți sub ochii îngroziți ai tatălui ei.

Imaginați-vă atunci scena de la Kremlin din acea zi. De altfel, nici nu trebuie să v-o imaginați, pentru că pozele sunt online. Cancelara zâmbind crispat, în timp ce Koni, cu blana strălucitoare, îi dă târcoale. Cancelara împietrită pe scaun, în vreme ce Koni vine spre ea, jucăușă, căutând mângâieri. Cancelara în pragul unei crize de nervi când Koni îi strecoară

botul în poală pentru a adulmeca parfumul noii ei prietene. Țarul, alături, zâmbește relaxat, cu picioarele depărtate: „Sunteți sigură că nu vă deranjează câinele, doamnă Merkel? Aș putea să-l dau afară, dar e atât de drăguț, știți. Cu greu mă despart de el.“

Labradorul. Acesta este momentul în care Țarul a decis să-și scoată mănușile și să înceapă să joace jocul așa cum învățase pe terenurile din Leningrad, unde nu aveai timp să atingi mingea, că cineva îți trăsese deja un genunchi în boașe. Acolo trebuia mereu să demonstrezi că ești puțin mai nebun decât ceilalți, dacă voiai ca bătăușii să nu te încalece. Politica la nivel foarte înalt este aproape la fel. Saloane aurite, pichete de onoare, cortegii oficiale străbătând străzile închise circulației, dar apoi, în fond, aceeași logică ca în curtea școlii, unde brutele își impun legea și unde singurul mod de a te face respectat este lovitura de genunchi.

În primii ani, când a apărut pe scena internațională, Țarul rămăsese un pic retras, cu atitudinea clasică a rusului care nu are niciodată actele în regulă și trebuie să se supună examinării minuțioase a unor judecători mult mai civilizați. Eternul complex al barbarului de la margine, care trebuie să ispășească cinci secole de masacre, culminând cu apocalipsa socialismului real. La acea vreme, Moscova era plină de străini slabi și eficienți. Circulau prin marile întreprinderi, prin ministere și chiar la Kremlin cu un aer de proconsuli romani trimiși să restabilească ordinea într-o provincie îndepărtată a imperiului. Conduceau bănci, fundații, ziare. Împărțeau sfaturi și judecăți cu tonul celui care se adresează unui copil despre care înțelegi deja că va ajunge rău, în ciuda dragostei și a eforturilor părinților.

Ne obișnuiserăm să le dăm ascultare. Pentru că era singurul lucru ce putea fi făcut, *there is no alternative*. Chiar dacă, de fapt, urmându-le sfaturile, lucrurile nu se îmbunătățiseră. Și nu se știe cum, în loc să crească, influența noastră scădea. Și cu cât încercam să ne facem acceptați, cu atât păreau să ne ia mai puțin în considerare. După care nu a mai fost suficient. Docilitatea noastră merita să fie pedepsită cu cea mai mare severitate. NATO din țările baltice, bazele americane din Asia Centrală, tutela instituțiilor financiare nu mai erau de ajuns. Au vrut să preia direct puterea. Să ne trimită înapoi în beciurile noastre și să pună în locul nostru agenți CIA și ai Fondului Monetar Internațional. Mai întâi în Georgia, apoi în

Ucraina, chiar în inima imperiului nostru pierdut.

Când a văzut mulțimile furioase, finanțate de George Soros, de Congresul american, de Uniunea Europeană, ocupând Tbilisiul, Kievul, Bișkekul și anulând prin violență rezultatul alegerilor, Țarul în sfârșit a înțeles. Adevărata țintă era el. Dacă ar lăsa să treacă revolta portocalie fără să reacționeze, contaminarea s-ar extinde în Rusia, răsturnându-l de la putere și punând în locul lui o marionetă a Occidentului. Toată bunăvoința lui de școlar rus care ia lecții de bune maniere de la învingătorii Războiului Rece fusese în zadar. Pur și simplu îi convinsese pe noii stăpâni că nu există nici un motiv ca aceștia să aibă vreun scrupul. Calea spre Moscova era liberă, victoria completă, care le scăpase lui Napoleon și lui Hitler, în sfârșit la îndemână.

Atunci s-a decis Țarul să parieze pe labrador. Nu era vorba de o manevră cu totul originală, de fapt existase deja precedentul acelui împărat roman. Dar noi ne-am descurcat mai bine, deoarece Caligula nu făcuse decât să-și numească calul senator, în vreme ce noi am promovat câinele direct la rangul de ministru de externe.

De atunci, situația s-a îmbunătățit mult. Partenerii noștri au început să ne privească cu alți ochi și, pas cu pas, ne-am recâștigat respectul pe care îl pierduserăm pe scena internațională. Sub conducerea lui Koni, statutul Rusiei a redevenit acela de mare putere. În Europa și în Orientul Mijlociu, vocea noastră a început din nou să fie ascultată.

Este adevărat că talentele labradorului sunt ieșite din comun. În primul rând, este o femelă, ceea ce îi stabilește automat superioritatea față de colegii săi de sex masculin. În plus, se trage în linie directă din câinele preferat al lui Brejnev, și se spune că numele ei provine de la Condoleezza Rice, fosta secretară de stat a Statelor Unite. Pe scurt, are politica în sânge. Însă calitatea ei decisivă este surpriza. Acolo unde colegii ei umani elaborează strategii prudente, bazate pe analize nesfârşite, tergiversează și nu ajung la nici o concluzie, Koni adulmecă aerul și ia inițiativa. Este suverană, acționează fără a cere permisiunea. Sub îndrumarea ei, am învățat să acceptăm haosul. Să facem din el un aliat. Nu imaginați mari strategii. Oamenii cred despre centrul puterii că este creierul unei logici machiavelice, când de fapt este inima iraționalului și a pasiunilor, o curte a

școlii, ascultaţi-mă pe mine, în care răutatea gratuită are frâu liber și precumpănește inevitabil asupra dreptății și chiar asupra logicii pur și simplu. Dintre primate, omul are creierul cel mai mare, este adevărat, dar are şi penisul cel mai mare, mai mare decât cel al gorilei. Și asta trebuie să însemne ceva, nu?

Vechii conducători sovietici aveau calitățile lor, dar alegeau întotdeauna stabilitatea în fața incertitudinii. Le plăcea ca lucrurile să fie organizate și previzibile. Tocmai de aceea au fost până la urmă mâncați de americani. Pentru că la acest joc, voi, occidentalii, sunteți cei mai buni. Întreaga voastră viziune asupra lumii se întemeiază pe dorința de a evita accidentele. De a reduce cât mai mult cu putință teritoriul incertitudinilor, pentru ca rațiunea să domnească, supremă. Noi, dimpotrivă, am înțeles că haosul este prietenul nostru, singura noastră posibilitate, la drept vorbind. Să compari mercenarii și hackerii lui Koni cu vechii funcționari ai primei conduceri a KGB-ului, așa cum fac analiștii voștri, e ridicol. Aceia erau niște birocrați previzibili, în timp ce aceștia nici nu știm cu exactitate ce vor face a doua zi. Dar am mizat pe ei: a fost de ajuns ca labradorul să arate calea, și s-au dezlănțuit; atât aşteptau.

24

Nu am fost niciodată un fan al Sankt Petersburgului, un oraș omogen, împietrit în timp, lipsit de orice forță vitală și de neîncetata surpriză a formelor, care face Moscova atât de incitantă și de greu descifrabilă. De fiecare dată când mă aflu acolo, am impresia că mă plimb printr-un decor de teatru abandonat de personajele sale, rodul unui pariu naiv și grotesc, care a mers prost și a fost, pe bună dreptate, izgonit la marginea istoriei. Țarul, dimpotrivă, nu se simte cu adevărat bine decât acolo. Imediat ce pune piciorul în Piter, pelerina de autocontrol înverșunat care îl învăluie în capitală pare să-i alunece la picioare, eliberând un personaj mai afabil. Nu care cumva să vă imaginați hohote de râs și bătăi pe spate, dar la el acasă Putin se relaxează, și uneori chiar i se întâmplă să-și permită o bere sau un pahar de vin. Mai presus de orice, pentru el, Sankt Petersburgul rămâne locul celor apropiați.

Când lucram pentru el, mi se întâmpla să-l întâlnesc pe Țar în orașul lui. Nu am făcut niciodată parte din cercul intimilor săi: relația noastră, chiar și în cele mai intense momente, a rămas întotdeauna una de lucru. Exista, cred, în caracterele noastre – și, poate, în originile noastre – ceva foarte profund, care ne împiedica să depășim pragul care oferă în mod normal acces la dimensiunile prieteniei. Nici el, nici eu nu ne-am dorit-o vreodată. Putin avea prietenii lui, gașca colorată și pestriță de judoka, spioni și afaceriști cu care împărțise diferitele etape ale vieții obscure prin care trecuse până să ajungă la luminile Kremlinului. Iar eu aveam cărțile, și acum din nou o aveam pe Ksenia, ceea ce era mai mult decât suficient pentru a-mi satisface nevoile sentimentale. Cu toate acestea, de-a lungul anilor, o adevărată complicitate se dezvoltase între noi, și nu cred să greșesc spunând că Țarul aprecia compania mea. Îi plăcea să mă implice în tot felul de situații pentru a-mi afla punctul de vedere. Știa că va fi diferit de al

celorlalți și, în general, mai direct. Cred că percepea în mine o formă de libertate interioară care, deși îl împiedica să aibă totală încredere în mine, îl împingea și să-mi ceară sfatul. Pentru mine, a fi alături de el era un privilegiu. Nu pentru avantajele care decurgeau din această poziție, pentru oglinzile colorate care atrăgeau marile fiare sălbatice și pe micii hoitari ai politicii, ci pentru experiența unică de a putea urmări, zi după zi, o dramă elisabetană care se desfășura pe scena lumii.

Dacă Putin era protagonistul incontestabil, cercul său de prieteni din Petersburg constituia o distribuție de roluri secundare demnă de *Richard al III-lea*. În câțiva ani, aceștia trecuseră de la stadiul de mici intriganți de provincie, nevoiți să alerge între polițe ajunse la termen și telefoane de la directori de bănci, la acela de nobilime a imperiului, acumulând niște averi demne de emirii din Golf. Acest proces, foarte rapid, măturase totul în cale. Nimic din sentimentele și din înclinațiile lor inițiale nu supraviețuise potopului de miliarde care se abătuse asupra prietenilor Țarului. Fiecare dintre ei fusese transformat până în miezul propriului eu. Însă pactul implicit cu Putin era să se comporte ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, să se reîntâlnească cu aceeași simplitate ca odinioară. Pentru că tocmai în numele trecutului îi acoperise Țarul cu aur, cu siguranță nu pentru darurile excepționale pe care nici unul dintre ei nu le poseda. Dacă Putin avea niște trăsături ieșite din comun care puteau să-i justifice ascensiunea, singurul lor merit era că i se aflaseră în cale într-un moment sau altul și că reușiseră să-i atragă simpatia și, mai cu seamă, încrederea. Cultivarea bunăvoinței Țarului era singura condiție pe care trebuiau să o îndeplinească pentru ca mana cerească să continue să se reverse peste ei. Dar, pentru a izbuti acest lucru, nu era suficient să adopte simpla linguşeală a curteanului. Ei erau prietenii, cei de dinainte, de la care Putin aștepta, sau se prefăcea că așteaptă, un anumit grad de sinceritate, chiar dacă, după aceea, fiecare știa că aceasta își găsea limita în ideea, din ce în ce mai hipertrofiată, pe care Țarul o cultiva despre el însuși. Practic, era vorba de a-l lăuda ca oricine altcineva, dovedind în același timp sinceritatea aspră proprie vechilor prieteni. Un exercițiu de înaltă acrobație, care dădea naștere scenelor grotești la care mi se întâmpla să asist la Petersburg, cu prietenii care își înmulțeau glumele și micile impertinențe, fără a-l contrazice vreodată pe Țar în nici o chestiune

fundamentală, ci jucându-se de-a cei care l-ar întări primii în toate ideile sale.

În una dintre aceste ocazii l-am cunoscut pe Evgheni Prigojin. Ne întâlniserăm patru sau cinci în salonul privat al unui restaurant plin de oglinzi și de candelabre. Putin îmi prezentase drept proprietarul localului un tip destul de neînsemnat, chel, care zâmbea modest, și într-adevăr, pe toată durata mesei, își jucase rolul, descriind diferitele feluri de mâncare, servind vinuri franțuzești celebre și stând în orice moment la dispoziția Țarului, gata să satisfacă orice pretenție gastronomică. Împopoțonat cu o cravată argintie ca pentru o nuntă, ni se adresa nouă cu amabilitate, apoi, mai sec, personalului care ne servea. Abia la sfârșitul mesei i-a propus Putin să stea cu noi. Masa era cufundată într-o conversație din ce în ce mai alcoolizată despre meritele comparate ale mai multor agenții europene de *escort*. Țarul, care evident că nu recursese la serviciile lor, nu participa la discuție, însă o urmărea cu o expresie amuzată la care toți cei prezenți erau atenți, gata să schimbe imediat subiectul în cazul în care ea s-ar fi schimbat. Prigojin se integrase cu naturalețe, aplombul de majordom lăsând loc atitudinii de scepticism binedispus care li se potrivea membrilor cercului magic al prietenilor vechi. La început, a înregistrat un oarecare succes cu câteva anecdote spumoase despre aventurile sale nocturne în Baleare. După care a deturnat conversația către cea mai recentă peripeție antreprenorială a sa: achiziționarea unui gigantic domeniu agricol de pe malul Mării Negre, pe care intenționa să-l transforme într-o plantație de rucola. „Nu aveți idee cât de greu e să găsești rucola decentă în Rusia“, repeta el, pe jumătate serios, pe jumătate amuzat, tovarășilor care îl tachinau. Dar, la un moment dat, Țarul l-a întrerupt și s-a întors către mine.

„După cum vezi, Evgheni nu este lipsit de inițiativă. Este și un pasionat de afaceri internaționale, și cred că ne-ar putea da o mână de ajutor în unele dintre problemele pe care le discutăm zilele astea, nu, Genia?“

La aceste cuvinte, ochii restauratorului s-au luminat, în vreme ce Putin continua: „Ar fi util dacă ați sta de vorbă unul cu altul, Vadia.“

Trebuie să înțelegeți un lucru: Țarul nu spune niciodată nimic precis, dar nici nu spune ceva la întâmplare. Dacă se obosește să facă o sugestie, ca, de exemplu, consilierul său politic să se întâlnească cu un restaurator din Sankt

Petersburg, ca să discute despre politica externă a Rusiei, oricât de absurd ar putea părea, ideea trebuie luată în serios și dusă la îndeplinire.

În acea seară, Prigojin s-a mulțumit să-mi adreseze o invitație pentru a doua zi, fără a renunța la acel aer de gangster-majordom care îl caracterizase toată seara. Însă a doua zi dimineață, când a venit să mă ia de la hotel, am înțeles imediat că era mai mult decât un simplu proprietar de restaurant. După o scurtă călătorie cu mașina, m-am trezit în port, unde pentru o clipă îngrozitoare mi-a fost foarte teamă că avea de gând să mă urce la bordul uneia dintre acele nave de croazieră pentru turiști cum există pe-aici și care își dau false aere de *bateaux-mouche* pariziene. Cineva îmi spusese că Prigojin avea interese și în acest domeniu. Din fericire însă, ne-am urcat într-un elicopter. „Casa mea nu este atât de departe, dar știu că nu ai timp de pierdut, Vadim Alexeevici: așa va merge mai repede.“

La acea oră, văzută de sus, cu fațadele mirifice ale palatelor care dădeau spre canale, cu cupolele oglindindu-se în apă și cu toate acele insule presărate pe Neva, vechea capitală strălucea ca o mască mortuară din marmură și diamante uitată la soare. Pentru a completa spectacolul, Prigojin începu să depene epopeea relației sale cu Țarul. Putin fusese cel care, pe vremea când era viceprimar al Sankt Petersburgului, la începutul anilor nouăzeci, le acordase lui Prigojin și unui grup de asociați ai săi licența pentru deschiderea primului cazinou din oraș. Nu trebuie să fi fost o partidă de plăcere, având în vedere perioada și tipul de activitate, dar totul sugera că Prigojin se descurcase cât putuse de bine. De atunci, începuse o ascensiune pe care Țarul o sprijinise cu infailibila sa bunăvoință.

Scurtimea zborului nu mi-a dat timp să aprofundez chestiunea. După numai cinci minute am început manevrele de aterizare pe Kameni Ostrov. Auzisem vorbindu-se despre acest loc, dar mi se păruse o exagerare când se spunea că la Petersburg anumiți prieteni ai Țarului cumpăraseră o insulă pe care trăiau ca niște aristocrați din epoca imperială, în palate îmbrăcate în stuc și aur, în care organizau baluri mascate în care apăreau deghizați în curteni ai lui Alexandru al III-lea. Se spunea chiar că unul dintre ei, dacă tot se apucase, își comandase propriul blazon nobiliar, cu o abundență de crini și de lei ridicați în două picioare. Contemplând acum de sus vilele minuțios restaurate ale foștilor funcționari ai Imperiului, piscinele, sălile de sport,

garajele uriașe, șanțul care înconjura insula și gheretelor paznicilor, SUV-urile și elicopterele, înțelegeam că, așa cum de multe ori se întâmplă la noi, realitatea întrecuse din nou orice ficțiune.

„Știi, nu sunt un intelectual, ca tine, Vadim Alexeevici. Dar am învățat câteva lucruri în viață.“

Prigojin se instalase confortabil într-un așa-zis fotoliu Ludovic al XVI-lea cu brațe aurite. În jurul lui, mobilele cu design scandinav, leii furioși și candelabrele de Murano se oglindeau în marmura albă și în uriașele ferestre care dădeau spre Neva. Decoratorul uzbec făcuse o treabă bună.

„Știi ce este un cazinou? Un monument al iraționalității oamenilor. Dacă oamenii ar fi creaturi raționale, cazinourile nu ar exista. De ce naiba ar accepta cineva să arunce bani într-un loc în care toate probabilitățile sunt împotriva lui? Har Domnului, oamenii nu sunt niște creaturi raționale, altfel nu aș avea nimic din toate acestea.“

Prigojin făcu un gest vag în direcția pânzelor pictate în stilul lui Basquiat și a Steinway-ului alb.

„Nu există nimic mai înțelept decât să mizezi pe nebunia oamenilor, am zis eu.

— Așa este, Vadim Alexeevici. Știi de ce unii oameni se ruinează în cazinouri? De ce se aruncă într-o spirală din care nu mai pot ieși? Este o chestiune de caracter, desigur, nu li se întâmplă tuturor. Dar nu sunt niște monștri. Pur și simplu nu se pot controla, dar toți avem această defecțiune a creierului.“

Prigojin se întrerupse. Scoase un portofel din buzunarul hainei și, din el, o bancnotă de cinci mii de ruble.

„Uită-te la asta. Încearcă să faci un experiment pe stradă cu un trecător oarecare. Oferă-i bancnota sau, dacă nu, șanse de cincizeci la sută să obțină două astfel de bancnote. Știi ce va face? Îți spun eu: va lua bancnota de cinci mii. Încearcă apoi să faci contrariul. Cere-i unui trecător să-ți dea cinci mii de ruble sau să dea cu banul ca să afle dacă va trebui să-ți dea două bancnote sau să nu-ți dea nimic. Știi ce va face individul de data aceasta? În loc să-și cheltuiască pe loc cele cinci mii de ruble, va prefera mai degrabă să riște să îți dea dublu. E absurd, nu? În teorie, cine câștigă și-ar putea permite să-și asume un risc în comparație cu cel care pierde. În schimb,

oamenii fac exact invers. Cei care câștigă sunt mai prudenți în alegeri, pe când cei care pierd pun totul în joc.“

Îl observam pe Prigojin cum triumfă; începeam să înțeleg unde voia să ajungă.

„Creierul uman este plin de mici breșe de acest fel. A le cunoaște și a profita de ele este treaba oricui administrează un cazinou. Dar așa funcționează și politica, nu? Atâta timp cât ne simțim confortabil, cât avem un loc de muncă sigur, o familie frumoasă, căsuța de la țară, vacanțele la mare, pensia în perspectivă, stăm liniștiți. Facem alegeri prudente, nu vrem să riscăm. Alegem ceea ce cunoaștem deja. Dar să spunem că lucrurile încep să meargă mai puțin bine. Situația se schimbă, individul își pierde locul de muncă, își pierde casa, nu mai reușește să vadă un viitor. Ce face în acel moment? Joacă la siguranță? Nici pomeneală: începe să parieze ca un nebun! Preferă riscul necunoscut menținerii situației sale actuale. Și atunci toate o iau razna: haosul devine mai atractiv decât ordinea, oferă măcar posibilitatea a ceva nou, nu? O lovitură de teatru… Atunci devin lucrurile interesante. Revoluția din 1917 și nazismul așa s-au născut, dacă nu mă înșel. Pentru că o majoritate a oamenilor a preferat să se arunce în necunoscut decât să continue să trăiască la fel ca înainte.“

Bucătarul atingea culmi filozofice, dar cuvintele lui erau departe de a fi neinteresante.

„Acum, după cum îți spuneam, a continuat el, eu nu sunt nici un intelectual, nici un expert în relații internaționale, dar mi se pare că am ajuns din nou într-un astfel de punct. Occidentalii cred despre copiii lor că vor trăi mai puțin bine decât ei. Văd China, India și, slavă Domnului, Rusia făcând pași uriași, în vreme ce ei, nimic. Cu fiecare zi care trece, puterea lor se reduce, situația le scapă de sub control, viitorul nu le mai aparține.

— Sunt gata să facă alegerile cele mai absurde. Iar datoria noastră este pur și simplu să-i ajutăm.

— Exact, Vadim Alexeevici. Nu este vorba de a-i bate sau de a-i forța, ci doar de a însoți o mișcare care există deja. Tocmai asta înțelege Țarul foarte bine. Este, la fel ca mine, un pasionat de judo și cunoaște regula de bază: folosește forța adversarului împotriva lui.“

Raționamentul lui Prigojin era impecabil. Nu mai trebuia decât să i se dea

o aplicare practică. Dar, în această privință, aveam deja mica mea idee.

Ne-am întâlnit din nou peste câteva săptămâni, la poalele unei clădiri oarecare de la marginea Petersburgului. O ploaie suburbană sublinia mizeria locului, dar, cu toate acestea, Prigojin părea într-o dispoziție excelentă.

„Iată locul despre care ți-am vorbit, Vadim Alexeevici, vei vedea…“

După ce am luat liftul, am pătruns într-o sală mare plină de calculatoare, pe jumătate redacție de ziar, pe jumătate sală de tranzacții a unei bănci de investiții de mâna a doua. Atâta doar că, pe un perete, Prigojin instalase două mașini de joc, ca să nu uite lumea spiritul locului, mi-a spus. Și de ce nu? În fond, în birourile Google, dacă nu mă înșel, sunt multe mese de ping-pong.

Ne-a ieșit în întâmpinare un băiat atletic și zâmbitor, îmbrăcat cu o cămașă și un sacou de catifea reiată, de parcă tocmai ar fi ținut un seminar la universitatea Georgetown.

„Ți-l prezint pe Anton, îmi spuse Prigojin, vizibil mândru de descoperirea sa. M-am gândit la el ca să conducă redacția. Are un doctorat în relații internaționale la universitatea din Moscova, vorbește engleză, franceză și germană. Știe mai multe despre politica europeană decât majoritatea parlamentarilor noștri.“

Anton asculta calm. Expresia lui nu trăda nici mândrie, nici falsă modestie. Am început să vorbim despre tot și despre nimic. După care am decis să-l testez în legătură cu situația internă a unora dintre prietenii noștri europeni. Nu numai că Anton era strălucit, dar mi se părea și simpatic. Nu era în el nici urmă din morga care părea să-i bântuie pe toți membrii generației sale supraprotejate. Dimpotrivă, avea o franchețe care este dovada inteligențelor cu adevărat superioare. Privirea sa asupra actualității internaționale era ascuțită ca un cuțit de vânătoare. Intra în detaliile situațiilor fără să piardă nici un moment din vedere imaginea de ansamblu.

Prigojin îl sorbea din ochi. Protejatul lui era la înălțime. După câteva minute, mă săturasem. Mi-am luat la revedere de la Anton strângându-i mâna și l-am tras pe Prigojin deoparte. Eram uluit de prostia lui.

„Ce ai în minte, Evgheni?“

Chipul bucătarului se întunecă.

„Este ceva în neregulă, Vadim Alexeevici?

— La ce te gândeai, Evgheni? Crezusem că am fost cât se poate de clar: vrem să facem politică în Europa și în Statele Unite. Să participăm la dezbatere, să ne aducem contribuția. Și tu vii cu băiatul ăsta?“

Făcu un semn către Anton.

„Dar este foarte bun. Știe totul.

— Exact, Evgheni, tocmai asta-i problema.“

Prigojin își arcui sprâncenele într-o expresie de uluială atât de mare, încât mă făcu să izbucnesc în râs.

„Gândește-te, Evgheni: pe occidentali nu-i mai interesează politica. Dacă vrem să le atragem atenția, trebuie să vorbim despre orice în afară de politică. Nu avem nevoie de Anton aici! Avem nevoie de fete tinere, care să dea sfaturi de frumusețe, pasionați de jocuri video, astrologi, tipi de felul ăsta, înțelegi?

— Dar va exista un moment când va trebui să transmitem mesajele voastre, nu? Veți da directivele…

— Dar ce crezi că suntem noi, un fel de Komintern? Îmi pare rău să-ți aduc vești proaste, dar te înștiințez că Uniunea Sovietică nu mai există și că nici un paradis al clasei muncitoare nu se profilează la orizont. Vremurile acelea s-au dus o dată pentru totdeauna. Nu mai există linie de partid, Evgheni, doar fir de sârmă.“

Privirea lui năucită m-a invitat să continui.

„Cum faci când vrei să rupi o sârmă? O răsucești mai întâi într-un sens, apoi în celălalt. Asta vom face și noi, Evgheni. Pe măsură ce îți construiești rețeaua, vei realiza că există teme la care oamenii țin mai mult ca la orice. Nu știu care sunt ele. Clickurile ți-o vor spune, Evgheni. Poate că există cineva care este împotriva vaccinurilor, altcineva, împotriva vânătorilor, sau a ecologiștilor, sau a negrilor, sau a albilor. Nu contează. Esențial este ca toată lumea să aibă ceva la care să țină și pe cineva care să-l înfurie.

Nu trebuie să convertim pe nimeni, Evgheni, doar să aflăm în ce cred ei și să-i convingem să creadă și mai mult, înțelegi? Să dai știri, să oferi argumente reale sau false, nu asta contează. Să-i facem să turbeze de furie. Pe toți. Și mereu mai mult. Apărătorii animalelor de o parte, și vânătorii de cealaltă parte. Adepţii Black Power de o parte, și supremațiștii albi de cealaltă parte. Activiștii gay și neonaziștii. Nu avem preferințe, Evgheni.

Singura noastră linie e sârma, firul de fier. Pe care îl răsucim și într-o direcție, și în cealaltă. Până se rupe.“

Prigojin s-a uitat o vreme la mine fără să spună nimic. Se gândea.

„E în regulă, Vadia, am înțeles. Firul de sârmă. Dar ce se întâmplă când vom fi prinși? Pentru că știi ce se va întâmpla, nu-i așa? În rețea, totul poate fi urmărit. Și noi jucăm pe terenul lor. Își vor da seama mai devreme sau mai târziu. Și vom fi târâți mai jos decât pământul.

— Dimpotrivă, Evgheni, va fi momentul triumfului nostru.“

Tăcere.

„Nu înțelegi? Gestul suprem al marelui artist este dezvăluirea contradicției! Dacă noi ne susținem simpatizanții și grupurile antiamericane, ei se așteaptă la asta, nu-i așa? Dar ce vor face când își vor da seama că noi îi susținem și pe adversarii lor? Pe patrioții celui de-al doilea amendament, care vor să meargă cu pușca automată și la closet. Pe veganii care mai degrabă ar bea cucută decât un pahar cu lapte. Pe tinerii care vor să salveze lumea de la dezastrul ecologic. Îți spun eu. Vor înnebuni, nu vor mai înțelege nimic. Nu vor mai ști pe cine sau ce să creadă! Singurul lucru pe care îl vor înțelege este că le-am pătruns în creier și că ne jucăm cu circuitele lor neuronale ca și cum ar fi una dintre mașinile tale de joc!“

Pe chipul lui Prigojin apăru în sfârșit un zâmbet, începea să înțeleagă.

„Tocmai de aceea, principala funcție a acestui loc este să fie descoperit, Evgheni. Să fiți prinși. Chiar crezi că o sută de copii într-un loc ca acesta ar putea să schimbe istoria? Bineînțeles că nu, Evgheni, oricât de buni ar fi, așa ceva nu se va întâmpla. Se vor limita să profite de haos, poate vor reuși să-l mărească puțin, dar furia pe care o vor folosi pentru a o face există deja, iar algoritmul care o guvernează, americanii sunt cei care l-au creat, nu rușii. În toate acestea, noi vom fi cel mult ca musca la arat. Dar ne vom lăsa prinși în flagrant! Astfel, peste tot, primii noștri propagandişti vor deveni cei care ne vor acuza de complot împotriva democraţiei, în Europa şi în Statele Unite. Ei sunt cei care vor construi mitul puterii noastre. Noi nu va trebui să facem altceva decât să ne comportăm suspect și să formulăm niște dezminţiri puţin plauzibile. Acest lucru va fi suficient pentru a le confirma cele mai grave coșmaruri: «Rușii sunt conducătorii secreți ai noii lumi!» La rândul ei, această fantezie nocturnă va amplifica haosul. Și astfel puterea

noastră va trece de la legendă la realitate. Asta e bine în politică, Evgheni, știi: tot ceea ce ne face să credem că există o forță o face pe aceasta să crească cu adevărat.“

25

Berezovski înainta ca un dinozaur printre fosforescențele de la Claridge. O girafă ușor beată, într-un taior Céline, se întoarse pentru a-l observa mai atent. Și până și un american aflat în trecere păru să remarce indecența acestei prezențe preistorice printre lambriurile de acaju și cristalele strălucitoare. Dacă nu cumva o recunoscuse. După atâtea scandaluri și provocări, Boris devenise o figură cunoscută printre conacele georgiene din Mayfair. Ne obișnuiserăm să ne vedem când treceam prin Londra. De mult nu mai aveam vreun mesaj să-i transmit. Și, poate tocmai de aceea, simpla plăcere de a petrece câteva ore împreună ajunsese să fie singura justificare a întâlnirilor noastre. În orice caz, în ceea ce mă privea. Așa cum li se întâmplă oamenilor inteligenți care pierd puterea, Berezovski devenise, dacă nu mai înțelept, cel puțin mai lucid. Și îmi amintesc că în seara aceea l-am complimentat pentru impecabilul său accent *british*.

„Ce vrei să fac, strămoșii noștri vorbeau franceza și se refugiau la Paris, rusul modern vorbește engleza și se simte în largul său la Londra!“

Mi-a zâmbit ușor trist, apoi s-a răzgândit brusc.

„Să nu crezi că englezii sunt întotdeauna amabili. Mă aflam săptămâna trecută în biroul unui bancher pentru a semna un contract cu fratele șeicului din Abu Dhabi. Începem noi să ne scoatem hârtiile, și știi ce face funcționarul băncii? Îi cere șeicului un act de identitate. Acesta se uită în jur, se întoarce spre stafful său: nu obișnuiește să călătorească cu portofelul la el. Încerc să intervin, dar angajatul este unul dintre acei imbecili intransigenți cum mai întâlnești din când în când pe aici.

Mi-e teamă brusc că șeicul se va enerva și va renunța la afacere. Dar știi ce face? Îi cere o bancnotă unui asistent și i-o întinde bancherului. Funcționarul se uită la el uluit: «Ce faceți? Îmi dați bacșiș? Poate că la dumneavoastră se face așa ceva, dar aici suntem în City.

— Uită-te bine la ea, i-a spus șeicul. Ceea ce vedeți imprimat pe această bancnotă este chipul meu. Sper că vă este de-ajuns ca document.» Toată lumea a izbucnit în râs, și până la urmă idiotul a fost nevoit să cedeze.“

Har Domnului, capacitatea lui Boris de a distra galeria și de a se autocelebra în același timp rămăsese intactă. Din păcate, și obsesiile îi rămăseseră aceleași.

„Cum merg lucrurile cu Jocurile putiniene?

— Pregătirile pentru Olimpiadă merg destul de bine, mulțumesc. Președintele a avut amabilitatea de a-mi încredința organizarea ceremoniei de deschidere. Va fi un mare spectacol înainte de începerea probelor.

— Mmm… sună bine… Sper că ați prevăzut și medalia pentru cel mai bun lingecurist. Și pe aceea a ucigașului, cel mai bun asasin din GRU.

— Nu știu, poate, Boris. Important este ca Rusia să iasă pe primul loc.

— În privința asta nu e nici o problemă, sunt sigur că veți găsi soluția, ca de obicei.“

Berezovski a făcut o pauză, apoi a reluat:

„Nu se va opri niciodată, nu-i așa? Oamenii ca el nu pot. Aceasta e prima regulă. Să perseverezi. Să nu corectezi ceea ce a funcționat deja, dar mai ales să nu-ți recunoști niciodată greșelile. La început nu înțelesesem, dar acum am avut timp să reflectez. Am citit, de asemenea, o mulțime de cărți despre dictatorii din trecut. De exemplu, știi ce a făcut Mobutu când a luat puterea în Congo? A redenumit țara «Zair», pentru că era convins că este un termen indigen, un mod de a se elibera de moștenirea colonială. După care, la un moment dat, se descoperă că Zair este un cuvânt portughez. Și ce face atunci? Își cere cumva scuze și dă înapoi? Haida de! Botează «Zair» toate lucrurile: bancnotele, țigările, pompele de benzină, prezervativele, din câte știu eu… Țarul tău este același lucru, exact același lucru: un autocrat, un șef de trib african!

— Poate, Boris, dar asta nu e barbarie: acestea sunt regulile jocului. Prima regulă a puterii este să perseverezi în greșeli, să nu arăți nici cea mai mică fisură în zidul autorității. Mobutu știa asta, pentru că venea dintr-o țară în care căpetenia era ucisă dacă pur și simplu cădea de pe cal. Și era sugrumată dacă se îmbolnăvea. Șeful trebuie să fie puternic, dacă vrea să își poată proteja tribul. În momentul când arată vreo slăbiciune, e doborât și

înlocuit cu altul. La fel e peste tot. Însă, în funcție de locul în care se află, șeful dat jos poate fi tras în țeapă de viu sau expediat la celălalt capăt al lumii, să țină conferințe pe sute de mii de dolari.“

Berezovski luă o expresie gânditoare, pe care reflexiile întunecate ale barului nu o contraziceau.

„Ai dreptate, Vadia, dar amintește-ți că în politică nu există happy-end. Până și Regele tău Soare avea, la sfârșitul vieții, groaznice accese de plâns.

— Ce vrei să-ți spun, Boris, viața este o boală mortală.

— Exact, Vadia. Și tocmai de aceea trebuie să știi când a venit vremea să încetezi cu prostiile. Întotdeauna am crezut că unul dintre lucrurile pe care politica le are în comun cu mafia este faptul că în nici una nu ieși la pensie. Nu poți să te pensionezi și să te apuci să faci altceva. Dar apoi am aflat de Johnny Torrio. Știi, Vadia, povestea lui Johnny Torrio?“

Am dat din cap că nu. Simțeam deja gustul unei alte pilde a lui Berezovski, chiar dacă în acel moment nu aveam de unde să știu că va fi și ultima.

„Era președintele consiliului mafioților din Chicago, imediat după război, un adevărat cap, respectat de toată lumea. Dar sub el era un tip care voia să-i ia locul și care se numea Al Capone. Așa că, în 1924, într-o după-amiază de ianuarie, în jurul orei cinci, Johnny Torrio, președintele consiliului mafioților din Chicago, ciuruit de cinci gloanțe, se prăbușește în fața casei sale. Este dus la spital și le spune polițiștilor: «Știu cine a făcut-o, dar nu sunt turnător». Apoi, imediat ce se simte mai bine, îl sună pe Al Capone, îi predă cheile afacerii și îi spune că vrea să se întoarcă în Italia. Rezultat: a mai trăit încă cincisprezece ani, prin harul lui Dumnezeu, și a murit liniștit în casa lui din Brooklyn.“

Boris tăcu o clipă, apoi scoase din buzunar un plic.

„Această scrisoare este pentru Țar. Am scris-o din suflet. O poți citi, dacă vrei.“

Sub degetele mele, hârtia, fabricată manual, avea consistența unei frunze de bumbac. Era un apel la mila creștinească a Țarului. „Te implor să îmi acorzi iertarea ta de creștin“, se ruga Berezovski. După care urmau aluzii jalnice la apropierea morții, la asprimea exilului, la un bătrân imbecil care, deși conștient de erorile sale, cerea, încrezător în mărinimia suveranului,

mângâierea de a-și putea petrece ultimele zile în brațele patriei-mamă. Nu era chiar tonul scrisorii lui Zamiatin. O rugăminte adresată Țarului mai curând, în cel mai pur stil al unei tradiții seculare. Chiar dacă, într-un pasaj discret, Boris nu putea rezista tentației de a se propune din nou consilier „pe baza experienței pe care am acumulat-o, dacă vei considera că poate fi de folos, Vladimir Vladimirovici".

„Crezi că va merge?"

Ochii de pușlama bătrână aveau o licărire care se voia ironică, dar în care se percepea doar o disperare fără fund. Mi-ar fi plăcut să-i spun că da, că Țarul va fi mișcat și că ne vom regăsi în curând unul lângă altul la tribuna de onoare, pentru a asista la deschiderea Jocurilor. Mi se părea că îl văd pe Berezovski care, în câteva zile, și-ar uita toate cuvintele bune și ar începe din nou să freamete, să facă propuneri, să ceară loc să se desfășoare. Îmi era dor de energia lui. Nu era un sfânt, dar în tot ceea ce întreprindea exista o formă de bucurie. De când semenii lui fusese alungați, nu mai rămăsese la Moscova decât încrâncenarea posomorâtă a oamenilor de forță. Dar știam că Țarul nu regreta, dimpotrivă. Boris citise răspunsul în ochii mei, dar nu era pregătit să-l accepte.

„Bine, du-l oricum, după părerea mea va merge."

În seara aceea ne-am despărțit cu o îmbrățișare în stil rusesc, foarte lungă, care a perturbat până la capăt atmosfera rarefiată de la Claridge. Am urcat în camera mea, cuprins de o ciudată senzație de înfrângere. Până la urmă, contrar tuturor previziunilor, bătrânul leu accepta să poarte șapca taximetristului; dovedind încă o dată că slăbiciunea pe care nu ne-o cunoaștem, dar pe care, poate, ne-o bănuim, stă la pândă ca o reptilă într-un tufiș și poate să atace oricând, chiar și atunci când suntem mai convinși că am trăit fără să ne fi plecat capul.

La două zile după întâlnirea noastră, Berezovski a fost găsit mort în baia reședinței sale din Ascot, spânzurat cu eșarfa lui preferată de cașmir.

26

„Omul e muritor, dar asta încă n-ar fi nimic. Mult mai grav este că, uneori, se dovedește a fi fără veste muritor.“[8]

În oricare alt moment aș fi fost încântat că Țarul se obosea să-l dezgroape pe Bulgakov pentru mine. Dar în ziua aceea nu eram dispus să apreciez citatele literare. Putin, desigur, și-a dat seama de asta.

„Chiar crezi că noi am fost?“

Fața Țarului era o lespede de granit. M-am uitat în jur. Uram dezolarea oficială care domnea la Novo-Ogariovo, amestec de falsă intimitate și de prost-gust autentic, de parcă într-o zi i s-ar fi încredințat șefului securității de la Kremlin sarcina de a mobila reședința președintelui de la porțile Moscovei. Nici nu se poate, de altfel, exclude că lucrurile s-au întâmplat chiar așa. Deja în vremuri normale lampadarele de bronz și pereții acoperiți cu damasc mă întristau, așa că imaginați-vă starea mea de spirit din acea dimineață, cu paginile ziarelor pline de vestea morții lui Boris și cu ultima și zadarnica lui cerere care ardea în buzunarul interior al hainei mele ca un glonț într-o rană.

„Nu cred nimic, domnule președinte.

— Și ai mare dreptate, Vadia.“

Țarul lăsă să treacă câteva clipe pentru ca sensul profund al avertismentului său să depășească bariera corticală și să pătrundă în miezul creierului meu. După care continuă pe un ton mai lumesc:

„Oricum, adevărul este că Berezovski ne era foarte convenabil. De fiecare dată când deschidea gura să spună că odată ce Putin va cădea, se va întoarce, ne dădea o mână de ajutor. Oamenii își aminteau de anii nouăzeci, de toată acea suferință, de tot acel haos. Era suficient să-l privești.“

Cum eu perseveram în tăcerea mea, Putin a continuat:

„Bineînțeles, îi ajuta pe dușmanii Rusiei de pretutindeni, din Ucraina, din

Letonia, din Georgia, e adevărat. Cine știe cum s-au petrecut cu adevărat lucrurile. Vezi tu, Vadia, adepții teoriei conspirației se cred foarte deștepți, dar sunt extrem de naivi. Ar dori ca totul să aibă un sens ascuns și subestimează sistematic puterea prostiei, a neatenției, a hazardului. Oricum, cu atât mai bine: este opusul a ceea ce și-ar dori ei, dar conspiraționiștii ne fac mai puternici. Dacă în loc să vezi puterea așa cum este, cu slăbiciunile ei omenești, îi conferi aura unei entități atotcunoscătoare, capabilă să urzească nu știu ce complot, îi faci cel mai mare compliment posibil, nu crezi? O faci să pară și mai mare decât e.

— *Puisque ces mystères nous dépassent, feignons d'en être l'organisateur.*“[9]

Țarul îmi ura citatele și nu vorbea franceza, dar în dimineața aceea nu aveam chef să-i fac pe plac. S-a uitat la mine în tăcere o clipă, apoi a decis să nu mă bage în seamă.

„La fel a fost și în celelalte cazuri: colonelul, avocatul, jurnalista aceea celebră. Știi foarte bine, Vadia, nu eram noi. Noi nu facem nimic: creăm doar condițiile unei posibilități.“

Putea fi adevărat. Multă vreme, Țarul nu a dat ordine directe decât foarte rar. Se limita să stabilească limitele, ce era permis și ce nu ar fi fost tolerat. După care jocul își urma propria logică, până la consecințele sale extreme, care constituiau și adevărul său mai profund. Tocmai despre asta vorbiserăm cu câteva zile înainte cu Berezovski. O coincidență a cărei ironie nu mă făcea deloc să zâmbesc. M-ar fi făcut mai degrabă să plâng, dacă aș fi putut. Gândul la bătrânul bandit care până la urmă cerea doar să-și poată încheia viața ca Johnny Torrio mă mișca mult mai mult decât aș fi crezut. Bietul bătrân Boria, a meritat-o.

În fața mea, Țarul citea scrisoarea lui Berezovski. După care a pus-o pe masă, imperturbabil, ca pe o piatră ridicată din albia unui torent. Mi-am dat atunci seama că Boris avusese dreptate și în această privință. Putin nu era un mare actor, așa cum credeam, ci doar un mare spion. Profesie schizofrenică care cere, cu siguranță, calități de actor. Însă adevăratul actor este extrovertit, plăcerea lui de a comunica e reală. Spionul, în schimb, trebuie să știe să-și ascundă orice emoție, dacă, desigur, are așa ceva. În practică, aceste două talente îi sunt de folos, trebuie să simuleze empatia

actorului și să posede răceala chirurgului în sala de operație. Dar dacă Putin nu era un mare actor, nici eu nu eram un mare regizor, ci cel mult un complice.

În acea zi, în loc să piardă vremea cu soarta lui Boris, Țarul a deviat conversația către pregătirile Jocurilor Olimpice de la Soci. Era obsesia lui, la acea vreme. Pentru a convinge Comitetul Olimpic Internațional să organizeze jocurile de iarnă într-un oraș subtropical, fără nici cea mai mică infrastructură sportivă sau de transport, Putin mobilizase toată puterea Rusiei de azi și, de asemenea, puțin din fantezia manipulatoare a trecutului ei. La un moment dat, cu ocazia vizitei inspectorilor olimpici, dat fiind că la Soci nu exista aeroport, a fost amenajat unul, cu câțiva studenți deghizați în turiști consultând panoul de sosiri și de plecări plin de zboruri inexistente. Potemkin ar fi fost foarte mândru de noi.

Cu cât ne apropiam de data deschiderii, cu atât Ţarului îi era mai greu să vorbească despre altceva. Este clar că privea Jocurile ca apogeul domniei sale. Și trebuie să recunosc că oportunitatea de a lua parte la acest eveniment, ocupându-mă de ceremonia de deschidere, mă fascina. Cercul, în sfârșit, se închidea. După ce părăsisem teatrul, trecusem la punerea în scenă a realității. Și nu se putea spune că nu mă descurcasem. Acum, mi se cerea să proiectez pe scenă tocmai realitatea la a cărei construcție contribuisem. Numai că de data aceasta nu mai era vorba de un mic teatru de avangardă, ci de o arenă uriașă, pentru un public care cuprindea întreaga planetă.

Era exact ocazia pe care o așteptam. Tot jucându-mă de-a demiurgul, pornisem pe o cale fără ieșire. Ceea ce voiam acum era să fac cale întoarsă, să restabilesc o legătură cu tot ce găsisem frumos în lume. Mi se cerea să pun în scenă Rusia, măreția tragică a istoriei ei, sfâșietoarea frumusețe a literelor și a cântecelor ei? Aveam să fac din asta o poveste personală, un prilej de a reînnoda firele rupte ale familiei mele, care erau, de altfel, firele rupte ale tuturor familiilor rusești.

Generația noastră fusese martora umilirii taților. Oameni serioși, conștiincioși, care munciseră din greu toată viața și care se treziseră, în ultimii ani, pierduți asemenea unui aborigen australian încercând să traverseze o autostradă. Acest lucru era valabil atât pentru copiii

nomenclaturii, cât și pentru toți ceilalți. Ne văzuserăm tații, bărbați puternici, reperele noastre, rătăcind cu ochii căscați, nevenindu-le să creadă că asistă la prăbușirea tuturor lucrurilor în care crezuseră. Îi văzusem batjocoriți, umiliți, pur și simplu pentru că își făcuseră datoria. De altfel, noi îi batjocoriserăm și îi umiliserăm. Cu toții fuseserăm, cred, iremediabil marcați de această scenă. Noi o produseserăm, și tot noi rămăseserăm marcați de ea. Nimeni nu mai putuse, apoi, să-și păstreze conștiința intactă. Trebuia, acum, să le facem dreptate. Lor și taților lor, pe care și ei îi umiliseră, pentru că Rusia este condamnată să o ia neîncetat de la capăt.

De-a lungul anilor, Țarul reluase cu răbdare firele istoriei Rusiei, pentru a încerca să-i dea o coerență. Rusia lui Alexandr Nevski, A Treia Romă a patriarhilor, aceea a lui Petru cel Mare, Rusia lui Stalin și cea de azi. În asta consta măreția lui Putin, numai că după aceea cedase tentației de a afla în continuitatea forței trama pe care o căuta; o intrigă lipsită de lumină, dar nu și de măreție, care începea cu *opricinikii* lui Ivan cel Groaznic și, trecând prin poliția secretă a țarilor și CEKA lui Stalin, ajungea până la Secinii și Prigojinii de azi.

Având în vedere originile sale, Țarul n-ar fi putut, probabil, proceda altfel. Însă oamenii de forță nu contribuiseră cu nimic la frumusețea lumii, poveștile lor nu erau făcute pentru a fi spuse, ci ținute sub tăcere. În mâinile lor, tot ce era tragic și minunat în istoria Rusiei apărea într-o lumină lividă, ca o succesiune neîntreruptă de abuzuri și sacrificii. Iar acum ni se cerea să povestim cum contribuise istoria noastră la sporirea frumuseții lumii. Lucru despre care Secinii și Prigojinii habar nu aveau. Și mă tem că Putin însuși nu ar fi știut de unde să înceapă.

Eu, dimpotrivă, credeam că știu. Și, mai cu seamă, știam unde să caut: pe rafturile bibliotecii bunicului, în poveștile lui de vânătoare, în romanele pe care tatăl meu le recitise în ultimele sale luni de viață și în genealogia complicată a nebunilor și a artiștilor din care Ksenia și cu mine ne hrăneam pe vremea când eram tineri, când Moscova devenise o nebuloasă cu mii de culori.

Am decis să apelez la prietenii din acea epocă. Mulți nu au dat curs invitației, unii nu voiau să se supună sistemului, alții s-ar fi bucurat să o facă, dar nu pentru o megaproducție care se anunța, spuneau ei, o culme a

prostului-gust. Desigur, dimensiunea întreprinderii impunea utilizarea anumitor mijloace expresive: kitschul este singura formă posibilă de limbaj, dacă vrei să comunici cu masele, pentru că simplifică totul și nu prezintă nici o nuanță. Dar nu scria nicăieri că acest kitsch nu putea fi deturnat și supus scopurilor mele.

Ne-am apucat de treabă. Fondurile erau nelimitate. Țarul nu s-ar fi zgârcit pentru a-și proiecta măreția pe întreaga suprafață a globului. I-am luat pe cei mai buni din toate domeniile și am început să ne distrăm pe bune. Costumierii ne-au îmbrăcat personajele inspirându-se din tradiție, dar și din schițele unui stilist japonez. Coregrafii au pus în scenă epoca stalinistă într-un mod grandios, grație ideilor constructiviștilor, pe care Tătuca îi detesta. Uriașul open space pe care îl amenajasem pentru echipa de creație – imediat în afara zidurilor Kremlinului, ca să pot merge acolo cât mai des cu putință – îmi amintea puțin de zilele când eram producător de televiziune. Unele dintre fețele care îl populau erau aceleași, doar cu cincisprezece ani mai îmbătrânite. Și până și ceilalți, tinerii care ni se alăturaseră, aveau un aer de familie. Experiența îndelungată mă învățase să examinez fețele cu ochelari cu rame groase, tricourile decolorate și ceasurile de cuarț din anii șaptezeci, în căutarea celei mai mici urme de aur veritabil. Tinerii noștri colaboratori aveau toți în comun scânteia care deosebește adevăratul talent de abjecta masă a creatorilor de aperitive, chiar dacă, priviți din afară, trebuie să recunosc că erau greu de deosebit de tinerii răsfățați care se întâlneau în bistrourile din centrul Moscovei ca să planifice flashmoburi în sprijinul oponenților Țarului. Părul lor dezordonat și sacourile lor de catifea violet distonau violent cu obișnuiții saloanelor de la Kremlin. Pot să înțeleg de ce, după ceva timp, ministrul culturii, portdrapel al valorilor tradiționale, căruia îi era încredințată supravegherea pregătirilor, începuse să dea anumite semne de nervozitate. La fel ca majoritatea celorlalți de la Curte, și el privise întotdeauna cu un ochi răuvoitor activitățile mele, care uneori se intersectau cu ale lui, trecându-le pe deasupra și aproape întotdeauna contrazicându-le. Toată această asociere cu subversivi de toate convingerile, gândea el, nu poate duce la nimic bun. Iar acest Baranov, se întreba el, chiar îi manipulează, sau este unul dintre ei?

Atâta timp cât relația mea cu Țarul părea inatacabilă, nu putea face mare

lucru, dar acum, că aceasta începea să se fisureze – nimic nu scăpa antenelor hipersensibile ale curtenilor –, venise, poate, momentul să intervină. Când a aflat că unora dintre noi le trecuse prin minte să pună corul Armatei Roșii să interpreteze o melodie a trupei Daft Punk, ministrul a decis să apeleze la Secin. Din acest motiv mă aflam din nou în biroul Țarului.

Din poziţia sa naturală, drept în picioare lângă Putin stând așezat la biroul său, Secin nu pierduse vremea.

„Vadia este pe cale de a transforma ceremonia într-o farsă. Și-a adus toți vechii prieteni din Moscova și se distrează crezându-ne pe toți idioți.“

Dintotdeauna, Igor își afișa totala lipsă de umor ca un semn de fiabilitate. Țarul îi răspunse pe un ton distrat:

„Ce vrei, Igor, Vadia al nostru este un acrobat. Artist printre bancheri, bancher printre artiști, nu reușim niciodată să-l prindem, pentru că este mereu în altă parte.“

Secin mă privea cu aerul dentistului care se pregătește să te facă să suferi. „Ai grijă, Vadia, mai devreme sau mai târziu s-ar putea să ratezi un trapez și să te prăbușești.“

Într-un fel, avea dreptate, dar încă nu eram pregătit să cedez.

„Iartă-mă, Igor, nu ai cumva de tras în țeapă vreun trădător al patriei? Pentru că aici lucrăm la un spectacol, știi? Cel mai grozav spectacol văzut vreodată.“

Secin se uită o clipă la mine, uluit. Trecuseră ani de când nimeni nu mai îndrăznise să-i vorbească pe acest ton, cu excepția Țarului. Era atât de surprins, încât nu reușea nici măcar să se enerveze.

Țarul părea că se distrează. Îi plăcea întotdeauna când subalternii săi intrau în conflict. M-am adresat din nou lui:

„Domnule președinte, trei miliarde de oameni vor vedea acest spectacol. Cei mai mulți dintre ei nu știu nimic despre țara noastră. Știu doar că înainte erau roșii și că astăzi aceștia nu mai sunt. Asta e tot, nu trebuie să ne facem iluzii. Avem două ore la dispoziție ca să le prezentăm Rusia noastră. Pe cea pe care am construit-o și pe cea pe care dorim să o construim. Putem să le arătăm o țară avansată, fără complexe, care se integrează în lume și o reflectă, care o influențează și este influențată de ea. O Rusie deschisă,

sigură de ea însăși, care emoționează prin măreția destinului ei, dar care este capabilă și să-i facă pe oameni să zâmbească, pentru că lumea de azi se privește pe ea însăși și cu o anumită doză de umor. Sau, bineînțeles, putem să-i distrăm, timp de două ore, cu babuștile în costume populare și corurile militare ale lui Igor.“

Putin are defectele sale, dar nu se poate spune că nu este capabil să evalueze oamenii pentru ceea ce sunt, și mai ales pentru modul în care îi pot fi de folos în atingerea scopurilor sale. Pe orice alt plan l-ar fi ales pe Secin. Mai de încredere, mai ascultător și mai eficient. Dar, pentru a realiza un spectacol în fața întregii lumi, a avut bunul-simț să mă prefere pe mine. Fără îndoială, pentru ultima dată, urma să aibă grijă Secin de asta. Dar principalul lucru, pentru moment, era să pot duce treaba la bun sfârșit.

În acea perioadă, chiar am profitat de favoarea de care mă bucuram pentru a obține de la Țar o ultimă concesie la care țineam: eliberarea lui Mihail. Ideea că Ksenia se întorsese la mine pentru că acesta era scos din joc mă tortura. Trebuia să mă măsor cu el, în condiții egale. Știam că acum pot să o fac. Nu mai eram eternul student care se baricada în spatele cărților, pentru a evita să înfrunte viața: încetasem să mă mai mint, ieșisem în lume, omorâsem prima mea gâscă și multe altele după aceea, eram la apogeul forțelor mele. Ksenia simțise asta. De aceea se și întorsese la mine. Și de aceea ar rămâne și în continuare alături de mine. Ieșirea din închisoare a lui Mihail era elementul care lipsea pentru a închide și această buclă.

Argumentele în favoarea eliberării lui erau numeroase. După primul proces, își ispășise pedeapsa în lagărul de la Krasnokamensk, în mijlocul unui peisaj marțian de dealuri de praf roșu, chiar la granița extremă dintre Siberia și China. Acolo dăduse dovada curajului și a demnității sale. Poate că era, pur și simplu, prea îngâmfat ca să nu fie și extrem de curajos. O dată, făcuse greva foamei pentru a solicita îngijiri medicale pentru un fost angajat al companiei sale, seropozitiv, întemnițat împreună cu el. După zece zile, procurorul fusese obligat să cedeze. Altă dată, reușise să obțină condiții de muncă mai bune pentru colegii săi de celulă care își petreceau zilele în atelierele de croitorie din lagăr.

Acum, mama lui era bolnavă – medicii îi dădeau cel mult un an de trăit. Era, așadar, vorba de a da dovadă de omenie. Țarul era conștient de acest

lucru. Rușilor le place să fie conduși de bărbați implacabili, dar apreciază, din când în când, și gesturile de clemență. Și apoi, chiar și pentru el, era, în fond, o chestiune de încredere. După ce petrecuse ani întregi consolidându-și o putere nelimitată, nu se simțea oare Țarul suficient de puternic pentru a-și putea arăta mărinimia față de un adversar care, de altfel, se dovedise demn de respectul său?

Evident, nu puteam formula întrebarea în acești termeni, dar am reușit să-l fac pe Putin să vadă chestiunea mai mult sau mai puțin așa. După ani de relație, aveam totuși o vagă idee despre cum să-i influențez procesele mentale. Nu funcționa întotdeauna. Dar de data asta, din nou, a mers. Astfel, cu câteva zile înainte de începerea Jocurilor Olimpice, Țarul a anunțat eliberarea lui Hodorkovski, așa cum, înaintea lui, Cezar îl grațiase pe Claudius Marcellus.

Ksenia s-a repezit la ieșirea din închisoare. L-a urcat pe Mihail în avionul său, l-a însoțit la Berlin, unde se aflau părinții lui, și a rămas alături de el câteva zile, pentru a se asigura că poate să reia o viață normală. După care l-a anunțat că vrea să divorțeze.

Poate pentru prima dată de când o cunoșteam, Ksenia se comportase exact așa cum așteptam de la ea. Era o femeie care ar fi dat foc unui întreg oraș, pentru a evita un singur moment de plictiseală. Cu toate acestea, apropierea ei îmi oferea acum o liniște pe care nu aș fi putut-o afla niciodată în compania unei naturi mai pașnice. Înainte de a mă alege, Ksenia mă trădase și mă rănise, așa cum îi trădase și îi rănise pe nenumărați alții. Dacă se hotărâse să depună armele, nu era din oboseală ori din lașitate, ci, dimpotrivă, deoarece condusese și câștigase prea multe bătălii.

Nu este suficient, în viață, ca două ființe să se recunoască, mai trebuie și ca asta să se întâmple la momentul potrivit, când amândoi sunt pregătiți să celebreze comuniunea tăcută menită să îi unească. Eram fericiți împreună și nu mai puțin fericiți de viitorul perfect necunoscut care ne stătea înainte. Acum nu mai rămânea decât să ne bucurăm de ceremonia de deschidere, spectacolul se anunța grandios.

---

8. Mihail Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, traducere din rusă de Ion Covaci, ediția a doua, Humanitas Fiction, 2017, p. 18.

9. „Întrucât aceste mistere ne depășesc, să ne prefacem că noi le organizăm.“ (Jean Cocteau, *Les mariés de la Tour Eiffel*)

27

Mascații au intrat în scenă pe neașteptate, mărșăluind în pas de gâscă în ritmul unor tobe puternice, care răsunau în întuneric. În scurt timp, au desenat cu torțe o svastică în centrul arenei. Apoi au început să arunce cu pietre și cocktailuri Molotov în polițiști. Aceștia se apărau cum puteau, dar se vedea că erau în dificultate, și când au sosit tancurile ucrainene, cu steaguri vizibile, au fost eliminate până la ultimul om. În acel moment, o voce cunoscută a început să tune în difuzoare: „Veșnici lachei ai Europei! Sclavi spirituali ai Americii! Ați pervertit istoria părinților și ați vândut mormintele strămoșilor voștri! Ați trecut Ucraina prin foc și sabie, pentru a împlini proiectul lui Adolf Hitler!“

În tot acest timp, două gigantice mâini mecanice, vopsite în culorile drapelului american, ridicau în aer o hartă a Ucrainei. „Un pământ străin vă este mai drag decât patria, și de aceea sunteți sortiți să nu recunoașteți decât glasul stăpânului vostru și să vă închinați lui pentru totdeauna! Dar nu ați ținut seama de Rusia!“

Atunci, o falangă de patrioți ruși a năvălit în arenă și a început să lupte împotriva naziștilor și a soldaților ucraineni. Fulgere, explozii, trupuri căzând la pământ. Rezultatul luptei nu este clar, fumul, întunericul fac cu neputință de înțeles cine câștigă. Până ce, într-un vuiet puternic, Lupii Nopții, în șa pe motocicletele lor, intră în scenă, fluturând steagul Rusiei, în timp ce răsună imnul național. Ceața se risipește, naziștii zac la pământ într-o baltă de sânge, difuzoarele transmit cuvintele preînregistrate ale Țarului: „Naționaliștii, neonaziștii, rusofobii, antisemiții nu s-au dat în lături de la nimic pentru a lua puterea. Au recurs la teroare, la asasinate și la revolte. Cum au putut crede că vom ignora cererile disperate de ajutor care veneau de la cetățenii Ucrainei? Nu puteam să o facem, ar fi fost o trădare! Pentru că Rusia și Ucraina nu sunt doar vecine, ci, așa cum am spus de nenumărate

ori, suntem un singur popor! Kievul este mama națiunii ruse. Vechiul Rus este izvorul nostru comun și nu putem trăi unii fără alții. Am făcut multe împreună, dar mai sunt încă multe de făcut, noi provocări de înfruntat. Dar sunt sigur că vom depăși toate obstacolele, o vom face pentru că suntem uniți! Trăiască Rusia!“

Spectacolul s-a încheiat cu o orgie de aruncătoare de flăcări și fumigene, cu lasere străpungând întunericul și zgomotul asurzitor al turbinelor acoperind heavy metalul provenit din difuzoarele colosale, plasate la marginea arenei. Vântul din munții Estului scutura steagurile separatiștilor și uriașul banner: „Unde sunt Lupii Nopții, acolo e Rusia“. Purtat de entuziasm, un membru al publicului și-a descărcat kalașnikovul spre cer, în timp ce spectatorii priveau scena cu gura căscată, cu aerul năucit al celor care și-au pierdut temporar auzul.

Trebuie să recunosc că și eu eram un pic derutat. Cu câteva luni înainte, ceremonia de deschidere a Jocurilor Olimpice fusese un triumf. Tablourile vivante punctaseră marile etape ale istoriei ruse, cupolele Catedralei Sfântul Vasile răsăriseră sub privirile fermecate ale publicului. Natașa și prințul Andrei dansaseră la Curtea imperială și, suspendată în aer pe un glob azuriu, o copilă blondă dăduse până la urmă drumul, să se tot ducă, balonului roșu al comunismului. Notele *Păsării de foc* a lui Stravinski însoțiseră trecerea flăcării olimpice, iar corul Armatei Roșii cântase *Get Lucky*. În acea noapte, mă întorsesem la hotel cu sentimentul că izbutisem să găsesc până la urmă un debușeu parcursului meu. Fie și doar pentru câteva ore, creasem o lume fascinantă.

Acum mă aflam în fața unui spectacol oarecum diferit. Arăta ca platoul unui film apocaliptic. Țevile verticale de gaz luminau cu intermitență un peisaj lunar presărat cu epave de mașini în care se mișcau formele centaurilor metalici, care se scurgeau încet din arenă. În fundal se puteau vedea zidurile acoperite cu sârmă care înconjurau cartierul general al Lupilor Nopții din Lugansk.

„Deci, Vadia, ce zici, ți-a plăcut show-ul?“

Vocea cavernoasă care până mai adineauri puncta momentele importante ale spectacolului mi se adresa acum mie. Zaldostanov se mutase în Donbas cu ceva vreme în urmă, în prima linie a războiului patriotic din Ucraina de

Est. Țarul nu putea, evident, să trimită trupe regulate să invadeze o țară suverană. Strânseserăm, așadar, o armată ciudată de mercenari și de soldați în civil: oficial, toată această lume simpatică era formată din voluntari, veterani din Afganistan și Cecenia, care hotărâseră să-și folosească vacanțele pentru a-i apăra pe ucrainenii rusofoni de naziștii Maidanului. Le lipseau căciula de castor și lungile tunici negre strânse în talie, dar în rest nimic nu-i deosebea de cazacii din secolul al XIX-lea.

În fruntea lor, Alexandr își asumase rolul de lider carismatic. Slăbit, bronzat, părea în elementul lui. Ceea ce nu m-a surprins. În fazele ei cele mai frământate, Rusia produce întotdeauna astfel de indivizi. Aventurieri, lideri de bande, personaje care apar din neant pentru a călări tulburările istoriei. Alexandr era unul dintre ei. Îi plăcea o lume fără reguli, în care lucrurile se întâmplă pur și simplu, și atât. Adepții săi îl venerau ca și cum zeul războiului s-ar fi materializat în fața ochilor lor. Aveau în comun euforia de a pune mâna pe o armă pentru a obține tot ce le era interzis în vreme de pace. Aspectul lor era format din ochelari de soare și mașini de teren fără plăcuțe de înmatriculare, bărbi, tatuaje, muzică bubuitoare și arme semiautomate.

Zaldostanov mi s-a alăturat în culisele spectacolului pe care îl montase pentru a sărbători iminenta victorie a Rusiei în estul Ucrainei. L-am complimentat pentru interpretarea zeului Thor. Alexandr încuviință cu modestie. Se mișca cu gesturi precise: făcu un semn, și o sticlă de vodcă își făcu apariția, într-o găleată de plastic cu gheață, însoțită de o farfurie cu heringi afumați și câteva felii mari de pâine neagră.

„Dragă Alexandr, prietene, de când ne-am reîntâlnit știi că aveam mari ambiții pentru tine. Dar să te regăsesc așa, ca un proconsul roman…

— Știi cum se spune pe la noi, Vadia: «Cei sortiți să moară spânzurați nu se îneacă».“

Motociclistul dădu pe gât un pahar de vodcă. Apoi continuă:

„Dar tu, prietene, se spune că te-ai înmulțit. Era și timpul!

— Nu încă, în câteva săptămâni, dacă totul merge bine. O fată, dacă vrea Dumnezeu.“

Evident, Zaldostanov vorbea, la Moscova, cu oameni bine informați. Dar este adevărat și că rușii sunt plini de resurse când vine vorba să găsească

motive ca să bea.

„Ai văzut steagurile? Nu le mai folosim pe cele ale Federației: ne gândim deja la altceva.“

Remarcasem, într-adevăr, că, în timpul spectacolului, motocicliștii fluturau vechile drapele imperiale cu vulturul bicefal, o obsesie a lui Zaldostanov.

„Nu mai suntem o republică, Vadia, suntem din nou un imperiu: cucerim noi pământuri, avem deja un țar în frunte: pe Maiestatea Sa Imperială Vladimir Putin!“

După un alt toast: „Îți mulțumesc pentru vizită, Vadia. Chiar voiam să-ți vorbesc: cred că a venit vremea să facem planul următorilor pași.“

Mi-am reprimat un zâmbet. Zaldostanov voia să facă planul următorilor pași: vulturul cu două capete îi ciugulise, probabil, creierul.

„În stadiul actual, cred că avem două posibilități. Prima ar fi cea mai bună: să facem ca în Crimeea, să organizăm un referendum și, în fervoarea populară, Donbasul devine din nou parte a mamei Rusia. Țarul adaugă încă o cucerire celor anterioare, un nou pas spre reconstituirea imperiului…

— Și cealaltă?

— A doua posibilitate este mai puțin bună. Dar, dacă nu putem face altfel, proclamăm independența republicii Donbas, voi, la Moscova, o recunoașteți, și poate încă alții câțiva, să zicem bielorușii, turkmenii. Ne creăm propriul guvern, propriul parlament, pe scurt, ne plasăm oamenii, ne coordonăm pentru toate etapele succesive.

— Mmm, mă tem că va trebui să optăm pentru o a treia variantă, Alexandr.“

Zaldostanov mă privi fără să înțeleagă.

„Iartă-mă, dar am impresia că te lași puțin dus.

— Despre ce vorbeşti? Mă aflu aici, la fața locului, și îți spun doar de ce avem nevoie ca să consolidăm victoria.

— Tocmai, Alexandr. Victoria. Mă tem că există o neînțelegere în această privință.“

Zaldostanov se uita la mine cu un aer vag ostil.

„Șefii miliției locale nu înțeleg, continuă să își stabilească scopuri naive precum victoria. Dar tu nu ești atât de prost, Alexandr. Înțelegi că războiul

este un proces, ale cărui scopuri depășesc cu mult succesul militar. Dimpotrivă, este necesar ca succesul nostru să nu fie niciodată complet, cucerirea să nu fie niciodată definitivă. Ce vrei să facă Rusia cu două regiuni în plus? Am realipit Crimeea pentru că era a noastră, dar aici obiectivul e altul. Aici, obiectivul nostru nu este cucerirea, ci haosul. Toată lumea trebuie să vadă că Revoluția Portocalie a aruncat Ucraina în anarhie. Când faci greșeala să mergi pe mâna occidentalilor, așa se termină: te lasă baltă la prima dificultate, și rămâi singur în fața unei țări distruse.“

Și pradă hoardelor barbare, aș fi putut adăuga, dar încercam, încă, să menajez susceptibilitatea amabilei mele gazde.

„Acest război nu se poartă în realitate, Alexandr, se poartă în capul oamenilor. Importanța acțiunilor voastre pe câmpul de luptă nu se măsoară după orașele pe care le cuceriți, ci după creierele pe care le cuceriți. Nu aici. La Moscova, la Kiev, la Berlin. Gândește-te la compatrioții noștri ruși care, datorită vouă, redescoperă sensul eroic al vieții, al luptei dintre bine și rău, și care îl admiră pe Țar, care ne apără valorile împotriva naziștilor ucraineni și a decadenței occidentalilor. Tinerii noștri nu au cunoscut haosul anilor nouăzeci, cineva trebui să le reamintească că Putin întruchipează stabilitatea și măreția patriei-mamă. Apoi, gândește-te la ucrainenii care, datorită vouă, înțeleg ce greșeală au făcut: sperau că Revoluția Portocalie îi va aduce în Europa, și de fapt i-a readus în Evul Mediu, la anarhie și la violență fără sfârșit. Și gândește-te la occidentalii care, mulțumită vouă, au reînceput să respecte și chiar să se teamă de Rusia. Crezuseră în sfârșitul istoriei, și acum văd dimensiunea erorii lor. Noi nu am uitat ce înseamnă să fii bărbat, să lupți, să fii gata să mori. Nu ne este frică să ne murdărim mâinile. Există o mare diferență între a trăi și a încerca să nu mori. Ei au uitat-o, dar noi nu. Suntem aici ca să le-o reamintim, Alexandr.

Toate acestea, datorită vouă. Ție și tuturor eroilor care poartă războiul din Donbas. Cu condiția să înțelegeți că sunteți actori într-o dramă mult mai mare, care depășește cu mult ceea ce se petrece aici.

— Până când?“

Deși o folosea adesea în propriul avantaj, sau poate tocmai de aceea, Zaldostanov fusese întotdeauna ciudat de insensibil la puterea retoricii.

„Până când toate astea nu vor înceta să ne mai fie de folos.“

Zaldostanov tăcu o clipă.

„O dramă, zici? Am mai mult impresia unei farse, Vadia. Crezi că nu știu ce se întâmplă? Oamenii vorbesc aici despre micile tale călătorii la Kiev. Știm ce încerci să faci. Ne folosești ca mijloc de presiune. Vrei ca Donbasul să continue să facă parte din Ucraina, pentru ca prin Donbas să poți să șantajezi guvernul de la Kiev.“

Încercam să mă controlez, dar gândul că bruta își băga nasul unde nu-i fierbea oala începea să devină de nesuportat.

„Nu va merge, Vadia, veți pierde controlul. Oamenii noștri, aici, nu au pus mâna pe arme ca să-ți permită ție să-ți faci micile tale jocuri de politicastru la Kiev. Ei luptă pentru patria lor, vor Novorusia. Când vor afla că îi folosești ca monedă de schimb cu naziștii de la Kiev…

— Da, ce se va întâmpla, Alexandr? Spune-mi, sunt curios să aud.“

Nu putusem să mă abțin. Zaldostanov tăcea.

„Îți spun eu: nu se va întâmpla absolut nimic. Nu-mi spune că te-ai lăsat furat de piesa la a cărei punere în scenă ai contribuit! Pot să-mi permit să te întreb de unde vin banii pentru această farsă – de vreme ce am decis să-i spunem așa, Alexandr?“

Privire chiorâșă a lui Zaldostanov.

„De la Moscova.

— Și armele, de unde vin?

— De la Moscova.

— Și târfele? Până și târfele vin de la Moscova, când considerăm că le-ați meritat. Deci, din două, una, Alexandr. Fie continui să te bucuri de norocul în care ai fost parașutat, de către mine de altfel, fie hotărăști că nu, așa nu mai merge. Că ai devenit Alexandr Zaldostanov, martir al Novorusiei, luptând pentru eliberarea popoarelor. Dar te sfătuiesc să te gândești bine, pentru că nu-mi trebuie decât o secundă ca să scot totul din priză, și atunci lucrurile riscă să devină mai complicate pentru tine.“

O tăcere ca de sală de bacara să lăsă peste coșmelia în care ne aflam. Pe pereți, un portret al lui Stalin și o caricatură a lui Obama ne priveau cu egală indiferență. Zaldostanov începu din nou să rumege cu acea ciudată bosumflare copilărească placată pe față. Din când în când, cu o mână distrată, atingea cartușiera pe care o purta în scop decorativ; nu era clar

dacă reflecta la vorbele mele, dacă plănuia să-mi tragă un glonț, sau dacă pur și simplu era prea beat ca să ia o inițiativă.

După care s-a ridicat, încet.

„Vino cu mine, Vadia.“

Motociclistul ieși și, fără să scoată o vorbă, mă conduse spre o ruină aflată alături de maidanul pe care Lupii Nopții și-l aleseseră drept bază. Am trecut pe lângă un rând de mașini de gunoi portocalii, pe care le transformaseră în vehicule de război golind bena din spate pentru a pune acolo un mortier. Văzute de aproape, ruinele își pierdeau caracterul indistinct. Recunoșteai printre dărâmături resturi de obiecte de uz casnic, un frigider spart, clanța unei uși, niște țesături colorate. Zaldostanov se urcase pe o mică grămadă și scormonea pământul cu enormul său bocanc Doc Martens, ca și cum ar fi căutat ceva.

„Iată, întotdeauna există măcar una, spuse el aplecându-se pentru a ridica o bucată de plastic roz, acoperită cu pământ. Uită-te la ea, Vadia. De ce nu i-o duci fiicei tale?“

La început, nu am recunoscut obiectul pe care mi-l întindea. Apoi, luându-l în mână, mi-am dat seama că era vorba de o păpuşă. Îi lipsea un braţ, și mă întrebam dacă îl pierduse într-o explozie sau înainte. Acest lucru mic rupt și murdar trebuie să fi avut un nume cândva. Și o fetiță se jucase cu el după-amiezi întregi.

Nu am putut să rostesc nici un cuvânt pe tot parcursul zborului militar care mă aducea înapoi la Moscova. Și chiar odată reîntors la Kremlin, am rămas tăcut. Răspundeam la întrebările care mi se puneau, atâta tot; nu mai aveam chef să argumentez. Argumentele mele erau în continuare pertinente, dar iată unde mă aduseseră. Eram omul soluțiilor sofisticate, și mă trezisem explicându-i unui cazac burdușit cu cartușiere că trebuie să continue războiul, că trebuie să continue să bombardeze spitale și școli, chiar dacă nu voia, chiar dacă nu exista nici un motiv, doar pentru că asta cerea planul subtil pe care mintea mea subtilă îl concepuse.

Era mai bine să tac. Încă și mai bine, să nu mai gândesc. Curățat de supozițiile mele, adevărul apărea drept ceea ce era. Imperiul Țarului se născuse din război și era logic ca până la urmă să revină la război. Aceasta era temelia de nezdruncinat a puterii noastre, viciul ei originar. În fond,

dacă priveam de aproape, ne clintiserăm noi vreodată de-acolo? Lucrurile nu ar fi putut fi altfel. Știusem asta de la început și alesesem să-l însoțesc pe Putin pe acest drum. Nu o făcusem din convingere, nici din interes. O făcusem din curiozitate. Ca să mă pun la încercare. Pentru că, în fond, nu avea nimic altceva mai bun de făcut. Era oricum mai bine decât motivele care îi împing pe aproape toți ceilalți, îmi spusesem. Lăcomia, frustrarea, nevoia de răzbunare, fanatismul, dorința de a-și domina semenul. Nu aș schimba lumea, dar aș face cu neputință ca alții în locul meu să o facă și mai rea decât e. Dar lucrurile nu se petrecuseră chiar așa.

Războiul din Ucraina era la fel ca tot restul. Nu eu îl dorisem. De altfel, îmi exprimasem ferm opoziția față de pornirea lui. Dar apoi, când Țarul îl decisese, făcusem tot ce-mi stătuse în puteri ca să-l văd încununat de succes. Din obișnuință. Din orgoliu. Pentru că puteam. Așa fusese de la început. Cu bombele de la Moscova și războiul din Cecenia. Cu arestarea lui Hodorkovski și cu prăbușirea lui Berezovski. Nici unul dintre aceste evenimente nu fusese dorit de mine. Dar toate se puteau bizui pe munca mea neobosită. Nu suportam ideea de a pierde. Avusesem noroc, câștigasem aproape întotdeauna. Și acum țineam în sfârșit în mâini trofeul pe care îl meritam: o păpușă, murdară de pământ și moloz, al cărei nume nu-l voi ști niciodată.

28

Chipul perfect pătrat al lui Secin se ivi în crăpătura ușii întredeschise a biroului meu.

„Pot să te deranjez o clipă, Vadim Alexeevici?“

Dacă Igor se obosise să vină să mă vadă, nu putea fi decât pentru a-mi da niște vești foarte proaste. O luă pe departe, interesându-se de călătoria mea în Donbas, de parcă cel puțin trei servicii diferite de informații nu i-ar fi oferit deja toate detaliile. Apoi, fixându-mă cu privirea lui de pasăre de noapte:

„Apropo, Vadim Alexeevici, ai auzit de americani, nu-i așa?

— Ce americani?

— Se pare că au pregătit o listă cu oameni cărora nu li se va mai permite să pună piciorul pe teritoriul lor. Numele tău e acolo.“

Secin mă urmărea cu atenție, în căutarea celui mai mic semn de disperare.

„Am impresia că va trebui să uiți de New York pentru o vreme.

— Ah, sancțiunile pentru Ucraina. Au decis să meargă mai departe?

— De luni.“

Cekistul părea mulțumit. Confirmarea că numele meu figura pe listă îi încântase dimineața.

Era, evident, un pic enervant. Nu era doar New Yorkul. Mai erau și California, Maine, Boulder în Colorado. Interdicția de a pune piciorul pe pământ american era menită să mă priveze de niște plăceri pe care Secin nici nu le bănuia.

„Am mai auzit și altceva.“

Acum, Igor avea un aer absent pe care ajunsesem să-l recunosc. Era cel pe care îl afișa atunci când era cel mai concentrat. Se pregătea să mă rănească cu adevărat.

„Numele tău se află și pe lista europenilor.“

Nenorocitul! De aceea își dăduse osteneala să vină să-mi spună personal: voia să-mi vadă fața în momentul când voi descoperi că pierdusem Europa. În fond, mi-am spus, acest om nu știe nimic despre mine, decât cum să mă rănească.

Un enorm bloc de piatră s-a dislocat înăuntrul meu. O bucată de stâncă. Mi se desprinsese din piept și cădea acum în gol. În interior. Cădea prin întuneric și nu se mai oprea. Europa. Un lucru de neconceput. Eu, lipsit de Europa, înțelegeți?

Mi-am mobilizat ultimele puteri pentru a nu-i oferi lui Secin nici cea mai mică satisfacție. „Cu atât mai bine, tocmai mă pregăteam să încep să explorez locuri noi. Dar ce se va întâmpla cu tine, Igor, cu castelul tău din Umbria?“

Castelul acela era lumina ochilor lui.

Secin și-a tras brusc pe chip masca unei totale absențe de expresie, care pentru el era semnul unei emoții intense.

„Vax, doar niște pietre vechi, știi. M-am apucat să construiesc o replică în Caucaz.“

Cekistul se întoarse pe călcâie. Misiunea era îndeplinită. În ceea ce mă privește, nu mai aveam multe opțiuni. Am ridicat telefonul și i-am dictat ofițerului de presă declarația care trebuia să fie publicată la anunțarea sancțiunilor: „Consider că este un Oscar pentru cariera mea politică. Înseamnă că mi-am slujit țara cu onoare.“

Apoi am format numărul de acasă. Evident, Ksenia nu avea telefon mobil, dar în dimineața aceea, din fericire, nu ieșise. Am aranjat să ne întâlnim la aeroport.

Câteva ore mai târziu, aterizam în orașul meu preferat pentru ultimul nostru weekend european. În drum spre hotel, am asistat la defilarea solemnă a clădirilor din cărămidă roșie care mărginesc bulevardele Stockholmului. Aici, zăpada nu se transforma în mocirlă neagră ca la Moscova, rămânea inexplicabil de albă, ca și cum suedezii ar fi rezolvat și această problemă, pe lângă toate celelalte. Oamenii mergeau pe trotuare așa cum faceți voi în Europa, fără grabă și fără teamă. În jurul orei patru, când soarele obosit al după-amiezii de iarnă a apus în sfârșit, măreția oarecum

trufașă a fațadelor care dădeau spre suprafața înghețată a mării a devenit mai binevoitoare, înmuiată brusc de vraja a mii de ferestre sclipitoare, care se luminau una după alta. Luminile de jos, m-am gândit, iată care e adevărata diferență. În Rusia, așa ceva practic nu există. Te poți plimba chiar și prin cele mai frumoase cartiere ale Moscovei și ale Sankt Petersburgului, și peste tot vei vedea fasciculele nemiloase ale plafonierelor căzând de sus și luminând ferestrele. Plafonierele sunt practice. Este suficient să apeși pe un buton, și întreaga încăpere este scăldată în aceeași luminozitate uniformă și brutală. Se potrivesc bine cu televizorul; nu produc reflexii pe ecran și se îmbină perfect cu emanațiile albăstrui ale acestuia.

Micile lumini de jos, în schimb, sunt incomode. Trebuie să le aprinzi una câte una și este nevoie de cel puțin trei sau patru pentru a genera aceeași cantitate de lumină ca o plafonieră. Cu toate acestea, jocul umbrelor proiectate pe mobile și pereți creează o atmosferă propice conversației și lecturii cărților vechi, focurilor de bușteni și muzicii de cameră. Toate, lucruri care, chiar și la voi, au fost măturate de ecranele telefonului. Dar măcar luminile de jos perpetuează iluzia. Poți să observi din exterior aceste camere blânde, scăldate într-o lumină filtrată, și să-ți imaginezi că în interior locuitorii își petrec viața spunându-și unora altora basme; un lux pe care rușii nu și l-au putut niciodată permite.

Încercarea de a concepe o existență într-una dintre aceste case fusese întotdeauna una dintre perversiunile mele. Două zile mai târziu, intrarea în vigoare a sancțiunilor urma să facă imposibilă această fantezie. Un exil invers, cea mai urâtă pedeapsă pentru un tip ca mine.

În acel moment, mi-am adus aminte de Berezovski, de ultimii săi ani la Londra. Să scape de Rusia nu putuse. Nimic nu conta pentru el în afara singurei adevărate plăceri a vieții rusești: să privească realitatea în față, fără filtru, în lumina aspră a unei plafoniere. Eu, în schimb, aș fi putut. În locul lui, la Londra. Sau oriunde altundeva în Europa. Aș fi putut să locuiesc într-una din acele case de la periferie, cu o portiță de fier forjat și două trepte în fața ușii de la intrare. Aș fi umplut-o cu cărți, aș fi reperat cafeneaua bună din cartier, și apoi un bar unde să beau un whisky seara. Aș fi făcut aceeași plimbare aproape în fiecare zi, gândindu-mă din când în când la Rusia ca la o mamă amnezică ce își devorează copiii. Îi devorase pe bunicul meu, pe

tatăl meu, dar nu pe mine. I-aș fi scăpat, aș fi fost salvat. Sau nu. Oricum, pentru mine ar fi fost prea târziu. Dar fiica mea, fiica mea ar fi fost salvată. Pe ea, Rusia nu ar fi avut-o.

Dar nu așa s-au petrecut lucrurile, trebuia acum să recunosc. Curtoazia Europei, luminile ei de jos disimulând cruzimea lumii, la toate acestea venise vremea să renunț. În adâncul sufletului, întotdeauna știusem că acest moment va veni; de prima dată când ochii mei întâlniseră privirea Țarului. Nu era nimic european în acea privire, nimic blând. Doar hotărârea de fier a unei necesități care nu admite obstacole.

A doua zi dimineață, ne-am trezit în micul apartament din hotelul meu preferat, un fel de casă de țară cocoțată pe o insulă din centrul Stockholmului. Am luat micul-dejun în galeria din lemn alb, cu fața la suprafața opacă a mării. În depărtare, macaralele din port lăsau să se întrevadă existența unei lumi active și zgomotoase, din care doar un vag ecou ajungea până la noi, înecându-se oricum în tristețea mea și în plictiseala Kseniei.

Îmi contemplam viața asemenea unui scufundător în apnee. O vedeam strălucind la suprafață, dar nu mai puteam să respir. Trecuseră douăzeci de ani de când nu respirasem. Nu că acei ani ar fi zburat. Dimpotrivă, mi se părea că trăisem o mie de vieți. Dar nu respirasem niciodată, nici măcar o clipă: rămăsesem în apnee. Acum începeam, în depărtare, să-mi întrezăresc destinația. Punctul final în care nevoia de a alege încetează să mai apară, pentru că toate alegerile au fost deja făcute, iar ceea ce mai rămâne este doar o simplă formalitate.

Plănuisem să-mi petrec ziua plângându-mi de milă. Credeam că o merit. Nu ținusem însă seama de inteligența feroce a Kseniei, care se afla lângă mine, care, chiar dacă acum era în favoarea mea, continua să reprezinte o amenințare. Ea nu mi-ar fi îngăduit niciodată să mă mint singur.

Mergeam pe malul mării, pe insula Djurgården. Părăsind hotelul o oră mai devreme, ne plimbaserăm înlănțuiți o vreme stând de vorbă, dar apoi liniștea se așternuse în jurul nostru, și acum ne învăluia fiecare gest. Nu se puteau percepe în atmosferă decât răsuflările noastre și vântul încărcat cu parfumul pădurilor adânci acoperite de zăpadă.

Pășeam singur, cufundat în gânduri, și Ksenia mă urma la câțiva pași. În

fața noastră, pitită printre mesteceni, se putea discerne o casă portocalie, care semăna puțin cu casa unui vrăjitor bun, cu micile ei lucarne unduite și masivele ei coșuri gri. Cine nu locuiește acolo, mi-am spus, inevitabil și-a irosit viața.

În acel moment, am auzit în spatele meu un clipocit. M-am întors, pe jumătate convins că aveam să surprind o lebădă bătând din aripi în valuri. Am văzut-o, în schimb, pe Ksenia, complet scufundată în apa înghețată, zâmbindu-mi sfidător. Hainele ei aruncate în grabă formau niște pete multicolore pe zăpadă.

Ne-am privit îndelung. Eu, complet îmbrăcat pe țărm, ea, complet goală în apă. Ochii îi erau la fel de adânci ca niște întrebări fără răspuns, dar gura ei schița un zâmbet. Am început și eu să mă dezbrac. Căciula gri căptușită cu blană. Pantofii englezești negri, care mă însoțesc peste tot. Costumul și puloverul pe gât închis la culoare. Ksenia mă privea din apă, dar, cu o clipă înainte să plonjez, s-a întors și a început să înoate spre larg. Din nou, am fost cuprins de frică. Unde se ducea? Am încercat să o strig. Uitase că e însărcinată?

Nu avea de gând să mă asculte. Singurul lucru pe care-l puteam face era să o urmăresc. Am plonjat zgomotos. Opusul imperceptibilei împroșcări produse de Ksenia. Este posibil să fi strigat: ablațiunile în apă înghețată n-au fost niciodată specialitatea mea. Instinctiv, am început să înot, atât ca să nu-ngheț pe loc, cât și pentru a o ajunge din urmă pe Ksenia. Se oprise la vreo cincizeci de metri de mal și mă aștepta. Când eram pe punctul să o ajung, am crezut că va fugi din nou. Dar nu. A așteptat să mă alătur ei. Și atunci, în timp ce-i țineam corpul luminos strâns lipit de al meu în apa întunecată, am citit pentru prima dată în ochii ei măreția misterului care creștea în ea. Libertatea nemărginită și aprigă fusese singurul ei țel, cel pentru care fusese cândva dispusă să se supună celei mai abjecte sclavii. Acum însă nimic nu ar mai fi putut-o abate de la cursul pe care i-l trasaseră astrele și, deși era încă și mai crudă decât înainte, o nouă tandrețe crescuse în ea, despre care simțeam că nu-mi putea fi destinată decât mie. În acel moment, toate celelalte senzații m-au abandonat asemenea unor fructe coapte căzând din pom, nemairămânând, adânc în mine, decât reverența în fața splendorii vieții necunoscute care vibra în fața mea. Și pentru prima

oară după foarte mult timp, în vreme ce gheața ne apăsa din toate părțile, și curentul amenința să ne târască după el, am simțit că pot din nou să respir.

29

Familiaritatea este înșelătoare. Ani de zile, la Kremlin, Stalin și restul nomenclaturii au trăit cot la cot. Locuiau în marile apartamente care fuseseră cândva ale funcționarilor Țarului și luau mereu masa împreună. Stalin li se alătura ca să joace șah sau pentru o mică cină între prieteni. Nu se așeza niciodată pe locul de onoare, ci stătea în capul mesei și, dacă era nevoie de ceva de la bucătărie, el era cel care se ridica. Aveau și un mic cinematograf. Copiii mergeau pe bicicletă și se jucau cu mingea. Crescuseră împreună, ca într-o familie. Ceea ce nu l-a împiedicat pe Stalin să-i extermine unul după altul. De fapt, această familiaritate i-a ușurat munca. Nu-și puteau imagina că dragul lor Koba va pune să fie arestați, torturați și uciși. Apropierea i-a indus în eroare: iluzia că o prietenie de douăzeci de ani îl împiedică pe șef să facă ceea ce trebuie să facă. Dar lucrurile nu merg așa. Șeful își urmează instinctul, are mirosul unui animal de pradă obligat să supraviețuiască. Și, până la urmă, singurul lucru care îi poate garanta supraviețuirea este moartea tuturor celor din jur.

Eu am plecat primul, asta e tot. Nu m-am lăsat păcălit de familiaritate. Încrederea unui principe nu este un privilegiu, ci o condamnare: cel care își dezvăluie secretul cuiva devine sclavul acestuia, iar principii nu suportă sclavia. A vrea să spargi oglinda care îți trimite înapoi propria imagine este o practică obișnuită. În plus, principele poate să răsplătească favorurile mărunte, dar, când acestea devin prea mari și el nu mai știe cum să se achite de ele, apare în el tentația de a rezolva problema eliminând cauza.

Țarul nu a fost niciodată capabil de afecțiune, cel mult de obișnuință. Și, de la un moment dat încolo, și-a pierdut obiceiul de a se întâlni cu mine. La Novo-Ogariovo, a tăiat pădurea preț de trei kilometri jurul *dacei* sale. Se trezește târziu dimineața, după care ia un mic-dejun compus din ouă proaspete trimise de patriarhul Kiril de la ferma sa. Apoi face exerciții în

sala de sport privind știrile. Dacă este ceva urgent, acolo citește notele confidențiale și își transmite dispozițiile. Apoi înoată un kilometru în piscină. La marginea bazinului, primii vizitatori ai zilei, miniștri, consilieri, șefi ai marilor companii, convocați noaptea trecută sau în aceeași dimineață, așteaptă răbdători ca Țarul să iasă din apă pentru a-i înmâna un halat de baie și a-l întreține foarte scurt cu o chestiune sau alta.

Abia la începutul după-amiezii cortegiul prezidențial pornește spre Kremlin. Străzile au fost închise circulației cu o jumătate de oră înainte. La fiecare intersecție, o mașină de poliție se asigură că singurătatea Țarului nu e tulburată. De la Novo-Ogariovo până la Kremlin, Putin traversează aproape în întregime capitala, înghețată la trecerea lui, ajunge la birou, și abia acolo începe adevărata zi de lucru, care se termină uneori la primele licăriri ale zorilor. Întreaga existență a Țarului este defazată față de aceea a oamenilor normali, impunându-le o distorsiune celor obligați să lucreze cu el. Un singur om nu doarme noaptea, și i-a dresat pe toți cei care contează la Moscova să-i împărtășească veghea până la trei sau patru dimineața. Cunoscând obiceiurile nocturne ale șefului, o sută de miniștri, de înalți funcționari și de generali stau treji în așteptarea unui apel. Și fiecare ține pe lângă el o mică falangă de asistenți și de secretare. Astfel, luminile ministerelor rămân aprinse, și Moscova puterii și-a pierdut din nou somnul, ca pe vremea lui Stalin.

Singura obligație reală a Curții este să fie prezentă. Să te afli acolo, mereu, ori de câte ori există, oricât de firavă, posibilitatea ca privirea suveranului să se oprească asupra ta. Eu nu am mers niciodată cu plăcere la Novo-Ogariovo. Atmosfera neplăcut de sportivă a locului mă întrista. Ori de câte ori aveam posibilitatea, trimiteam pe altcineva în loc, și Dumnezeu știe că numai de candidați nu duceam lipsă! După ce m-am întors de la Stockholm, practic nu am mai pus piciorul acolo. În plus, noaptea, când îmi era somn, mă obișnuisem să mă culc fără a lăsa măcar telefonul deschis. S-a întâmplat o dată sau de două ori ca Țarul să pună să fiu scos din așternut de șeful gărzii prezidențiale. Dar era clar că situația nu mai putea să dureze. Ideea că apropierea de el nu mai constituie sursa tuturor bucuriilor mele era insuportabilă pentru Țar.

Într-o zi, la Kremlin, în timpul unei întâlniri în care mă aflam, ca de

obicei, în minoritate, m-a străpuns cu o privire perfect indiferentă, ca și cum deja nu mai existam.

„Te crezi cel mai deștept dintre toți, Vadia. Dar știi care e adevărul? Dacă rămâi tânăr prea mult timp, ajungi să îmbătrânești rău.“

Avea dreptate. Patruzeci de ani este o vârstă care nu iartă: totul a fost dat în vileag, și nu te mai poți ascunde. Adevărul e că nici măcar atunci când m-am apropiat de vârful puterii nu am încetat să fiu un marginal. În fond, cred, încă o dată, că e din vina bibliotecii bunicului. Ea m-a făcut să fiu conștient că nu sunt în miezul vremurilor. Oricât de excitantă ar fi, epoca noastră nu este decât a nu știu câta versiune a comediei ale cărei infime variațiuni se desfășoară de-a lungul veacurilor. „L-auzi pe câte-un ins, venind să vândă: «Ăsta-s eu!» Cu-argint și aur, sigur de izbândă: «Ăsta-s eu!» Și treaba-i merge bine-o vreme, când deodată-auzi că-i strigă Moartea, care stă la pândă: «Ăsta-s eu!». “[10]

Fără să fi pus vreodată piciorul acolo, cu trei veacuri în urmă, La Bruyère a descris Kremlinul de azi mai precis decât cei mai buni jurnaliști ai noștri sau ai voștri. Dacă nu aș fi fost conștient de acest lucru, nu mi-aș fi putut îndeplini misiunea. Aș fi rămas la suprafață. Contribuția mea la cauza Țarului ar fi fost mai puțin eficientă, mai puțin decisivă, dacă pot spune astfel. Dar asta a însemnat și condamnarea mea. Dintr-odată, mi-am văzut viața așa cum era: o neîncetată luptă cu îngerul neglijenței, al brutalității nejustificate și al poftelor necontrolabile. Douăzeci de ani dedicați acestui lucru. Ca douăzeci de zile, ca douăzeci de minute. Nici o diferență.

Dacă aș fi făcut parte din gașcă, poate. Dar am fost mereu un străin. Când eram mic, bunicul îmi vorbea din când în când despre acei lupi care părăsesc haita fără vreun motiv aparent. O pornesc la drum, singuri. Unii ajung să formeze o nouă haită. Alții, nu. Rămân în pădure, străbat stepa, mereu singuri. Și nu par a suferi din cauza asta. Își trăiesc viața separat, cu vremea își dezvoltă propriile obiceiuri, care diferă întru totul de cele ale haitei. Vânătorii au învățat să se teamă de ei: știu că lupii singuratici sunt mai puternici, mai inteligenți și mai agresivi decât ceilalți.

Este evident că bunicul se considera unul dintre ei. Cine știe, poate este o trăsătură recesivă, menită să reapară la o generație distanță. Cert este că nu e o trăsătură apreciată de haită, care acceptă orice, cu excepția

independenței. Multe lucruri s-au spus după aceea. Că eram îngâmfat. Că fusesem prins cu mâna în borcanul cu miere. Și chiar că voisem să-i iau locul Țarului; pentru unii, calomnia este singura formă de imaginație.

Adevărul este că întotdeauna am conspirat pentru putere, niciodată însă împotriva ei. Aceasta este natura mea: ceva ce mulți oameni nu înțeleg. Este adevărat că în jurul celor puternici există mereu oameni care visează să le ia locul. Dar adevăratul consilier face parte dintr-o rasă complet diferită de cea a omului de putere. De fapt, e un leneș. Şoptite la urechea principelui, cuvintele lui produc un impact maxim, fără ca el să fie nevoit să facă vreun efort. Apoi se întoarce liniștit în biblioteca sa, în timp ce fiarele feroce continuă să se sfâșie sub suprafața apei. Are o așchie de gheață în inimă: cu cât ceilalți se încing, cu atât el se răcește. Uneori, lucrurile se termină prost, pentru că cei puternici suportă cel mai puțin autonomia. Dar când mi-am dat demisia Țarul era cu mintea în altă parte. Cred că a primit cu ușurare retragerea mea: nu mai avea nevoie de mine. Inventarea unei noi ordini presupune o anumită doză de imaginație, dar devoțiunea oarbă a slujitorilor este de-ajuns pentru a impune respectarea acesteia.

Nimeni nu mi-a luat locul. Labradorul este singurul consilier în care Putin are deplină încredere. Îl pune să alerge prin parc, merge cu el la birou. În rest, Țarul este complet singur. Din când în când, apare câte o gardă de corp, se prezintă câte un servitor sau câte un curtean, chemați dintr-un motiv oarecare. Asta e tot. Nu are lângă el nici soție, nici copii. Cât despre prieteni, știe că, în stadiul la care a ajuns, însăși ideea de a avea așa ceva este de neimaginat. Țarul trăiește într-o lume în care chiar și cei mai buni prieteni se transformă în curteni sau în dușmani implacabili, de cele mai multe ori și una, și alta.

În Occident, conducătorii voștri sunt ca niște adolescenți, nu pot să stea singuri, caută mereu pe cineva care să-i privească, ai impresia că, dacă ar fi nevoiți să petreacă o zi într-o cameră fără companie, s-ar dizolva în aer ca o suflare de vânt călduț. Țarul nostru, dimpotrivă, trăiește în singurătate și se hrănește cu ea. În meditație își acumulează el forța care îi surprinde pe atât de mulți dintre observatorii voștri. Cu trecerea timpului, a devenit aproape un element al naturii, precum cerul sau vântul. Voi ați uitat ce înseamnă să trăiești ca un adult, împlântat în realitate. Credeți că un conducător este un

fel de animator, vreți niște lideri care să vi se asemene, care să fie la nivelul vostru. Distanța menține autoritatea. La fel ca Dumnezeu, Țarul poate face obiectul entuziasmului, dar fără să se entuziasmeze el însuși, natura lui este în mod obligatoriu indiferentă. Fața lui a căpătat deja paloarea marmoreană a nemuririi.

La acest nivel, am trecut cu mult de aspirația la frumoasele funeralii despre care vă vorbeam. Idealul Țarului ar fi mai degrabă un cimitir în care să se detașeze singur, vertical, unicul supraviețuitor al tuturor dușmanilor și chiar al prietenilor, părinților și copiilor săi. Poate chiar al lui Koni. Al tuturor ființelor vii. „Caligula dorește ca țestele tuturor oamenilor să se afle pe un singur gât, pentru a putea anihila întreaga lume dintr-o singură lovitură.“ Putere pură. Iată ce a devenit Țarul. Sau poate așa a fost de la început. Singurul tron care îi va aduce pacea e moartea.

---

10. Omar Khayyam, *Caravana vieții. 500 de catrene*, traducere din persană de Otto Starck, Herald, 2021, p. 164.

30

Rusia este fabrica de coșmaruri a Occidentului. La sfârșitul secolului al XIX-lea, intelectualii voștri au visat revoluția. Noi am făcut-o. Despre comunism nu ați făcut altceva decât să vorbiți. Noi l-am trăit vreme de șaptezeci de ani. După care a venit momentul capitalismului. Și, chiar și în această privință, am mers mult mai departe decât voi. În anii nouăzeci, nimeni nu a dereglementat, nu a privatizat, nu a lăsat loc inițiativei antreprenoriale mai mult decât noi. Aici s-au clădit cele mai mari averi, plecând de la nimic, fără reguli și fără limite. Am crezut cu adevărat în chestia asta, dar n-a mers.

Acum o luăm de la capăt. Sistemul vostru e în pericol, pentru că nu mai reușiți să exercitați puterea. Credeți-mă, după ce am experimentat-o la prima mână, nu mai am prea multă simpatie pentru ea. Bunicul meu spunea că mai devreme sau mai târziu cineva ar trebui să adune toate statuile ecvestre împrăștiate prin orașele lumii și să le trimită în mijlocul deșertului, într-un lagăr dedicat tuturor autorilor de masacre din istorie: întotdeauna am fost înclinat să-i dau dreptate, și vă asigur că toți acești ani de frecventare a Kremlinului nu m-au făcut să îmi schimb părerea. Dimpotrivă.

Astăzi totuși, puterea reprezintă singura soluție, pentru că obiectivul ei, obiectivul oricărei puteri în exercițiu îl constituie abolirea evenimentului. „O muscă zburând prin palat în timpul vreunei ceremonii îl umileşte pe împărat“[11], spune Custine. Până și cel mai mic eveniment, sustras controlului ei, poate să coincidă cu moartea, sau cu posibilitatea morții, pentru putere.

Natura umană este lacomă de evenimente. Le așteaptă, le râvnește, chiar dacă se preface că se teme de ele, dar este clar că acesta este un gust pe care nu ni-l mai putem permite. Pentru că astăzi evenimentul, chiar și cel mai mic zbor al unei muște, poate dezlănțui iadul. Virusul a fost repetiția

generală, dar suntem abia la început. Tocmai de aceea, de acum înainte, întrecerea se va purta între eveniment și putere. Și având în vedere că primul va coincide cu posibilitatea mereu deschisă a apocalipsei, cu toții vom fi obligați să o alegem pe cea din urmă. Nu pseudoputerea pe care o practicați voi în Occident: niște măști de clovn interpretând un scenariu de tragedie. Nu, puterea readusă la originea ei primă: pura exercitare a forței. Statuia de marmură care cu o mână apără, și cu cealaltă amenință.

Până acum, puterea a fost întotdeauna imperfectă. Pentru că a trebuit să se sprijine pe mijloace umane pentru a-și ține promisiunea. Și omul e slab, întotdeauna.

În fiecare revoluție, există un moment decisiv: momentul în care trupele se întorc împotriva regimului și refuză să tragă. Este coșmarul lui Putin, ca și al tuturor țarilor care l-au precedat. Riscul ca trupele, în loc să tragă în mulțimi, să se solidarizeze cu ele este veșnica amenințare care planează asupra oricărei puteri. Tocmai de aceea, atunci când studenții încep să ocupe Piața Tiananmen, bătrânul înțelept Deng Xiaoping nu reacționează imediat. Știe că se află pe marginea prăpastiei. Nu vrea să riște să își dea trupele drept hrană răsculaților, cu lozincile și cântecele lor, și cu fetele drăguțe care le zâmbesc soldaților. Preferă să aștepte și să aducă de departe soldați care nu vorbesc mandarina, ca să nu se poată solidariza cu manifestanții; de aceea le trebuie câteva zile ca să ajungă, dar când ajung, sunt necruțători.

Să ne imaginăm acum că puterea nu ar mai avea nevoie de colaborarea cu omul. Că siguranța – și forța ei – ar fi garantate de niște instrumente care nu au posibilitatea de a se răzvrăti împotriva ei. O armată de senzori, de drone, de roboți capabili să lovească în orice moment, fără nici o ezitare. Ar fi, până la urmă, puterea în formă absolută. Atâta timp cât se baza pe contribuția unor oameni în carne și oase, orice putere, oricât de dură, avea nevoie de consimțământul lor. Dar, când se va baza doar pe niște mașini care mențin ordinea și disciplina, nu va mai exista nici o frână. Problema mașinilor nu este că se vor răzvrăti împotriva omului, ci că vor urma literal ordinele.

Întotdeauna ar trebui să ne uităm la originea lucrurilor. Toate tehnologiile care ne-au invadat viețile în ultimii ani au o origine militară. Calculatoarele

au fost dezvoltate în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial pentru a sparge codurile inamice. Internetul, ca mijloc de comunicare în caz de război nuclear, GPS-ul, pentru a localiza unitățile de luptă, și așa mai departe. Toate sunt niște tehnologii de control concepute pentru a aservi, nu pentru a elibera. Doar o gașcă de californieni cu mințile îmbibate de LSD puteau fi atât de stupizi încât să-și imagineze că un instrument inventat de armată s-ar putea transforma într-un mijloc de emancipare. Și mulți au crezut asta.

Dar acum este clar, nu-i așa? Vedeți voi înșivă. Adevărul este că tehnologia militară care ne înconjoară a creat condițiile pentru apariția unei mobilizări totale. De-acum înainte, oriunde ne-am afla, putem fi identificați, chemați la ordine, neutralizați dacă este nevoie. Individul solitar, liberul-arbitru, democrația au devenit desuete: înmulțirea datelor a făcut din omenire un singur sistem nervos, un mecanism format din configurații standard la fel de previzibile precum un stol de păsări sau un banc de pești.

Încă nu suntem în război, dar suntem deja militarizați. Sovieticii visaseră asta. Statul nostru s-a bazat întotdeauna pe mobilizare. Am fost o națiune întemeiată în întregime pe ideea de război, de apărare a patriei împotriva agresiunilor care puteau veni din străinătate. Toate sacrificiile, toate nenumăratele atentate la adresa libertății erau justificate astfel: apărarea unei libertăți mai mari, aceea a patriei-mamă. KGB-ul plănuise, în anii cincizeci, un sistem care să înregistreze toate relațiile fiecărui cetățean sovietic. *Vertușka* tatălui meu era simbolul acestui sistem. Dar Facebook a mers mult mai departe. Californienii au depășit toate visurile vechilor birocrați sovietici. Nu există limite pentru supravegherea pe care au reușit să o instaureze. Datorită lor, fiecare moment al existenței noastre a devenit o sursă de informații.

Naziștii spuneau că singura persoană care mai rămăsese particulară în Germania era aceea care dormea, dar californienii i-au depășit și pe ei. Fluxurile fiziologice ale oamenilor, inclusiv somnul lor, nu mai au nici un secret pentru ei. Au fost convertite în cifre; până azi, pentru a genera profit, de mâine, pentru a exercita cel mai necruțător control pe care l-a cunoscut vreodată omul.

Până acum, mobilizarea a fost voluntară, se baza pe lenea noastră și ne

garanta mărgelele de sticlă în schimbul cărora ne vânduserăm libertatea. Dar când următorul virus va ieși dintr-o piață sau dintr-un laborator, când Seattle, Hamburg sau Yokohama vor fi distruse de o bombă atomică murdară sau de un atac bacteriologic, când un simplu băiețel supărat pe viață, în loc să deschide focul asupra colegilor săi, va putea să nimicească un oraș, întreaga omenire va cere un singur lucru: să fie apărată. Siguranța, cu orice preț. Încă de azi, variația a devenit suspectă, în curând cea mai mică abatere de la normă va deveni un dușman care trebuie doborât cu orice preț. Iar infrastructura există deja. Comercială până acum, mobilizarea va deveni politică și militară. Toate instrumentele de care dispunem vor trebui folosite pentru a lupta împotriva apocalipsei; în fața terorii, orice altceva va fi întotdeauna tolerabil.

În acea zi, lumea va fi pregătită pentru apariția Binefăcătorului lui Zamiatin: cel care va veghea să nu se mai întâmple nimic. Mașina va fi făcut cu putință puterea în forma ei absolută. Un singur om va putea atunci să stăpânească întreaga umanitate. Și va fi un individ oarecare, fără un talent anume, pentru că puterea nu va mai fi în om, ci în mașină, iar un om, ales la întâmplare, va putea să o facă să funcționeze.

Domnia lui nu va fi o domnie lungă. În fond, așa cum spunea Brodsky al nostru, dictatorul nu este decât o versiune veche a computerului. Într-o lume condusă de roboți, nu este decât o chestiune de timp până când vârful însuși va fi înlocuit de un robot.

Am crezut multă vreme că mașinile sunt instrumentul omului, dar este clar astăzi că oamenii au fost instrumentul încoronării mașinii. Tranziția va avea loc încet: mașinile nu își vor impune dominația asupra omului, ci vor intra în om, ca un impuls, ca o aspirație intimă. Încă de-acum, perfecțiunea mașinii a devenit idealul a miliarde de oameni care luptă să se dizolve din ce în ce mai mult în fluxul tehnologiei.

Istoria omenirii se termină odată cu noi. Cu dumneavoastră, cu mine și poate cu copiii noștri. După aceea, va mai fi ceva, dar nu va mai fi umanitate. Ființele care vor veni după noi, dacă vor exista, vor avea idei și preocupări total diferite de cele pe care le-au avut oamenii până acum.

Vom fi fost paranteza care a făcut posibilă coborârea lui Dumnezeu pe pământ. Numai că Dumnezeu, în loc să apară sub forma improbabilă a unei

entități fără trup, nu va fi decât un gigantic organism artificial, creat de om, dar capabil, de la un moment dat încolo, să-l depășească pentru a împlini profeția unui timp fără păcat și fără durere.

Iată locuirea lui Dumnezeu cu oamenii;
și El va locui cu ei, și ei vor fi poporul Său
și Dumnezeu Însuși va fi cu ei.
Și El va șterge toată lacrima din ochii lor;
și moarte nu va mai fi;
nici bocet, nici strigăt, nici durere nu vor mai fi,
căci cele dintâi lucruri au trecut.[12]

Dar dacă viziunile profeților sunt corecte? Dacă toate chinurile oamenilor nu sunt altceva decât prologul necesar venirii lui Dumnezeu? Ce sunt câteva mii de ani de suferință, la scara istoriei universului – sau chiar doar a planetei Pământ? Nu, nu Dumnezeu creează, el este creat. În fiecare zi, ca niște muncitori smeriți în viile Domnului, noi creăm condițiile pentru venirea Lui. Astăzi, i-am transferat deja mașinii majoritatea atributelor pe care cei vechi i le atribuiau Domnului. A fost o vreme când Dumnezeu vedea totul și înregistra totul în așteptarea Judecății de Apoi, era arhivarul suprem. Acum, mașina i-a luat locul. Memoria ei este infinită, capacitatea ei de a lua decizii, infailibilă. Nu mai lipsesc decât nemurirea și învierea, dar ajungem noi și acolo. Imaginea lui Dumnezeu luptându-se cu ultimul dușman, moartea, cuprinsă în apocalipsa profetului Isaia, este în realitate – putem afirma astăzi – aceea a computerului ocupat cu elaborarea ultimului algoritm.

Un singur pas mai avem de făcut: să recunoaștem că tehnica s-a transformat în metafizică. Nu știu cât va dura să îl facem, dar calea este trasată. Așa că vedeți că la început v-am mințit, adevărata cursă nu este între putere și apocalipsă, ci între venirea Domnului și apocalipsă.

---

11. Marchizul de Custine, *op. cit.*, p. 107.
12. Apocalipsa, 21, 3-4, versiunea Anania.

31

Camera era cufundată în tăcere. Focul pe care până atunci Baranov îl alimentase azvârlind din când în când un buștean în marele șemineu de piatră încetase să trosnească, văduvind de strălucirea sa biblioteca în fața căreia fusesem atât de impresionat la venire. Privind în jurul meu, mă simțeam ca ultimul supraviețuitor al unei catastrofe foarte vechi. Cărțile rusului, biroul elegant din nuc, pupitrele, hărțile lumii aparțineau unui timp acum dispărut. După ce își terminase povestea, Baranov căpătase el însuși consistența unuia dintre acele trupuri acoperite cu cenușă pe care le poți vedea când vizitezi ruinele Pompeiului. Așezat în fața mea, părea că nu avusese niciodată nevoie să respire.

În acel moment, s-a auzit un scârțâit din adâncul camerei, și un mic cap șaten s-a ivit prin ușa întredeschisă.

— Nu mai pot să dorm, tati.

— Atunci rămâi aici cu noi.

O fetiță de patru sau cinci ani, încă puțin somnoroasă, îmbrăcată într-o cămașă de noapte ușoară de flanel, a intrat în cameră. Arăta ca o brioșă abia scoasă din cuptor. Trăsăturile feței ei, delicate și precise, contrastau cu expresia încă visătoare a ochilor mari căprui, prin care răzbătea deja curiozitatea de a găsi un străin în birou la această oră. După ce și-a încolăcit brațele în jurul gâtului tatălui ei, s-a dus să se așeze pe covor, lângă o pernă pe care moțăia o mare pisică tigrată.

Îmi întorsesem o clipă privirea, iar când m-am uitat din nou la Baranov, chipul lui era complet transformat. Nu mai era aceeași persoană.

— Toată fericirea pe care am cunoscut-o în lume este concentrată aici, într-un metru și zece centimetri înălțime.

În fața noastră, fetița vorbea încet cu pisica. I se adresa traducându-i, cred, frânturi din conversația noastră, apoi introducând alte subiecte, mai

intime, care le priveau doar pe ele două. Își ridica din când în când privirea spre tatăl ei, cu încrederea nemărginită a copiilor ocrotiți, care ignoră răul pe care mai devreme sau mai târziu vor trebui să-l întâlnească. Baranov, la rândul său, privea în direcția ei ca și cum nici un punct de pe pământ nu ar fi avut vreodată o asemenea intensitate luminoasă.

— Ne gândim să cumpărăm un câine. Nu mă dau în vânt după câini. Dar pentru cât timp voi mai avea puterea să o fac fericită?

Am înțeles atunci: nici un alt gând nu mai ocupa acum mintea omului care fusese cel mai puternic strateg al Kremlinului. Ochii strălucitori ai unei copile de cinci ani exercitau asupra lui dominația totală pe care nici măcar Țarul nu reușise vreodată să i-o impună acestui om sceptic și indiferent.

— Nu cred că am cunoscut frica până la Ania. Acum trăiesc în teroare, de când am văzut-o prima dată. Și-a pus degetele pe buzele mele și mi-a aruncat o privire pe care nu o mai văzusem niciodată pe alt chip. Am înțeles atunci că viața mea era în mâinile ei, și nu invers, a adăugat rusul în șoaptă, de parcă mi-ar fi surprins din nou cursul gândurilor.

Copila îi zâmbea de pe covor. Aștepta să-i înceapă viața. Și, în acest răstimp, nu-i displăcea să aibă de-a face cu acest om masiv și calm, care în mod evident nu își dorea altceva decât să poată să-i mai fi alături o vreme.

— Am foarte puține lucruri să o învăț. Mai curând ea a fost cea care m-a învățat pe mine să privesc clipa în ochi. Fiica mea nu numără orele sau zilele. Mi-a dăruit prezentul, pe care nu-l cunoșteam, dat fiind că trăisem mereu în viitor. Într-o zi totuși va trebui să ne despărțim. Singura mea datorie este să o conduc până la prag, apoi să o las să pășească singură, retrăgându-mă cu un mic semn. Nu este încă decât un copil, și deja nu pot să nu mă gândesc în fiecare zi la acest rămas-bun. Sper doar să pot să o fac. Să reușesc să zâmbesc. Să nu stric totul cu o expresie nepotrivită. Aș vrea să-și amintească de mine ca de o prezență surâzătoare.

Fiica lui era singura excepție de la nevoia excesivă de singurătate a lui Baranov. Fiecare moment petrecut alături de ea constituia celebrarea unui mic miracol pe care rusul nu crezuse niciodată că-l merită. Nimic din viața lui de parvenit leneș nu putea să-l justifice. Și totuși copila era acolo, ocupată cu un desen abstract complicat. Cu acel aer concentrat și mândru pe care îl iubea mai mult ca orice. În timp ce o privea, Baranov îi simțea deja

dorul. În acele momente, recunoștința îl copleșea ca o dușcă de vodcă, răpindu-i puterea de a-și face rău. Ar fi vrut să o preceadă în această lume doar pentru o clipă, pentru a-i șopti vântului vestea venirii ei și a albi cu flori străzile la trecerea ei.

— Înainte de apariția acestui copil, nimeni nu putuse să se bazeze cu adevărat pe mine. Nici familia mea, nici prietenii mei, nici Țarul, nici măcar Ksenia. Oamenii și evenimentele treceau prin mine fără a lăsa urme, ca un coridor prin mijlocul unei case. Toată viața nu mi-am dorit altceva decât să mă pun la încercare pe un câmp de acțiune cât mai vast cu putință. Acum a venit vremea ca viața mea să se desfășoare în cercuri mai restrânse. Să nu mai am pretenția de a acoperi întreaga lume, ci mai degrabă să aleg o bucată din ea. Și să o fac să trăiască, în loc să încerc să o controlez. Nu există ceva mai conservator decât un copil, știți, beția repetiției, prima dintre pasiuni. Trebuie să stau complet nemișcat, ca să nu-l stric.

În fața noastră, Ania își întrerupsese lucrarea pentru a reîncepe să se joace cu pisica. Aceasta, fără prea mult entuziasm, se prefăcea că este interesată de un iepure de stofă pe care copilul i-l flutura pe sub bot.

— Tati, ce crezi că ar spune Paşa, dacă ar putea să vorbească?

— „M-aș distra mai bine cu un iepure adevărat.“

— Tati!

— Nu, glumesc, ar spune: „Îmi place să mă joc cu tine, Ania, te iubesc mai mult ca orice.“

M-am ridicat în tăcere și am dat din cap către bărbatul care împărtășise vreme de trei luștri nopțile de insomnie ale Țarului. Baranov m-a privit recunoscător. Din momentul în care fiica sa intrase în cameră, conversația noastră încetase să-l mai intereseze. Am traversat tăcut saloanele în care nu se auzeau decât marile pendule care ritmau timpul. Lumina zorilor dezvăluia încet portretele de pe pereți, mobilele din Carelia și sobele de faianță albă. Ajuns în hol, am trecut pragul, și ușa grea de stejar a casei Baranov s-a închis în urma mea. Afară zăpada cădea blând.

Mulțumiri

Îi mulțumesc lui Sibylle Zavriew pentru că a susținut această carte, și pe autorul ei, cu inteligența, prietenia și paharele ei de vodcă.

În colecţia **Raftul Denisei** au apărut

Jessie Burton, *Muza*
Yasushi Inoue, *Favorita*
Eshkol Nevo, *Trei etaje*
Yu Hua, *Cronica unui negustor de sânge*
J.M. Coetzee, *În inima ţării*
Colson Whitehead, *Ruta subterană*
Margaret Atwood, *Pui de cotoroanţă*
Carmen Domingo, *Gala-Dalí*
Jeanette Winterson, *Zile de Crăciun*
Kyung-sook Shin, *Dansul privighetorii de primăvară*
J.M. Coetzee, *Dezonoare*
Alessandro Baricco, *Castele de furie*
Jon Krakauer, *În sălbăticie*
Melanie Benjamin, *Lebedele de pe Fifth Avenue*
Care Santos, *Jumătate de viaţă*
Jon Krakauer, *În aerul rarefiat*
Catherine Banner, *Casa de la Marginea Nopţii*
Guzel Iahina, *Zuleiha deschide ochii*
Sarah Dunant, *În numele familiei*
David Mitchell, *Visul numărul 9*
Antoine Laurain, *Pălăria Președintelui*
Anthony Burgess, *Omul din Nazaret*
Yukio Mishima, *Viaţă de vânzare*
Ismail Kadare, *Păpuşa*
A Cheng, *Cei trei regi*
J.M. Coetzee, *Zilele de şcoală ale lui Isus*
António Lobo Antunes, *Pe râurile ce duc…*
Francisc Miralles, *Wabi-Sabi*
George Saunders, *Lincoln între vieţi*

Tracy Chevalier, *Băiatul cel nou*
Etgar Keret, *Şi, deodată, cineva bate la uşă*
Alessandro Baricco, *Această poveste*
Yasunari Kawabata, *Țara zăpezilor*
Marguerite Yourcenar, *Obolul visului. Poveste albastră*
Hanif Kureishi, *Intimitate și alte povestiri*
Arundhati Roy, *Dumnezeul lucrurilor mărunte*
Christoph Ransmayr, *Cox sau Mersul timpului*
Anna Hope, *Sala de bal*
Yasunari Kawabata, *Povestiri de ţinut în palmă*
J.M. Coetzee, *Scene de viață provincială*
François-Henri Désérable, *Un anume domn Piekielny*
Romain Gary, *Promisiunea zorilor*
Yōko Ogawa, *Suspine tandre*
Lorenzo Marone, *Tentaţia de a fi fericit*
Boualem Sansal, *Satul neamţului sau Jurnalul fraţilor Schiller*
Ludmila Uliţkaia, *Scara lui Iakov*
Robert Musil, *Omul fără însuşiri*
Heather Morris, *Tatuatorul de la Auschwitz*
Nikos Kazantzakis, *Grădina de piatră*
Dario Fo, *Ca din întâmplare, femeie. Regina Cristina a Suediei*
Ismail Kadare, *Palatul Viselor*
Ludmila Uliţkaia, *Soniecika. Înmormântare veselă. Minciunile femeilor*
Hanif Kureishi, *Nimicul*
Kurt Vonnegut, *Bun venit printre maimuţe*
Ann Patchett, *Comuniune*
Kate Morton, *Fiica ceasornicarului*
Paula McLain, *Hemingway și cu mine*
Rose Tremain, *Sonata Gustav*
Maja Lunde, *Istoria albinelor*
Nikolai Leskov, *Pelerinul vrăjit*
Didier Decoin, *Biroul pentru Grădini şi Iazuri*
J.M. Coetzee, *Ţinuturi în crepuscul*
Mo Yan, *Un lup atârna în cais, cu capul în jos*

Ludmila Ulițkaia, *Al dumneavoastră sincer, Șurik*
Vesna Goldsworthy, *Monsieur Karenin*
Jo Nesbø, *Macbeth*
António Lobo Antunes, *Până ce pietrele vor deveni mai ușoare ca apa*
Yi In-Hwa, *Imperiul fără de sfârșit*
Arundhati Roy, *Ministerul fericirii supreme*
Michel Houellebecq, *Serotonină*
Romain Gary, *Dincolo de limita aceasta biletul își pierde valabilitatea*
Ismail Kadare, *Mesagerii ploii*
Ryūnosuke Akutagawa, *Paravanul-Iad și alte povestiri*
R.J. Gadney, *Alo? Albert Einstein la telefon*
Matteo Strukul, *Giacomo Casanova. Sonata inimilor frânte*
Lionel Duroy, *Eugenia*
Susana Fortes, *Septembrie poate aștepta*
Care Santos, *Tot binele și tot răul*
Evgheni Vodolazkin, *Brisbane*
Eshkol Nevo, *Simetria dorințelor*
Yukio Mishima, *O dimineață de iubire pură*
Pauline Delabroy-Allard, *Povestea asta este despre Sarah*
Władysław Szpilman, *Pianistul. Amintiri din Varșovia 1939–1945*
James Salter, *Tot ce este*
Colson Whitehead, *Intuiționista*
Melanie Benjamin, *Soția aviatorului*
Diane Setterfield, *A fost odată un râu*
Romain Gary, *Zmeie de hârtie*
Liu Zhenyun, *Nu mi-am omorât bărbatul*
Ismail Kadare, *Călărețul cu șoim*
Kurt Vonnegut, *Tabachera din Bagombo*
Zeruya Shalev, *Viața amoroasă*
David Foenkinos, *Către frumusețe*
Karen Viggers, *Soția paznicului de far*
Lorenzo Marone, *Mâine poate am să rămân*
Holly Ringland, *Florile pierdute ale lui Alice Hart*
Anuradha Roy, *Toate viețile pe care nu le-am trăit*

Melanie Benjamin, *Femei de Oscar*
Guzel Iahina, *Copiii de pe Volga*
Hiro Arikawa, *Memoriile unui motan călător*
Romain Gary, *Educaţie europeană*
Heather Morris, *Călătoria Cilkăi*
Ismail Kadare, *Generalul armatei moarte*
Yu Hua, *Ziua a şaptea*
Yōko Ogawa, *Înotând cu elefantul, în braţe cu pisica*
Roddy Doyle, *Zâmbeşte*
Sara Gruen, *Apă pentru elefanţi*
Francesc Mirrales, *Biblioteca de pe Lună*
Alan Hlad, *Lungul zbor spre casă*
George Saunders, *Pastoralia*
Paula McLain, *Soţia din Paris*
Lisa Strømme, *Doamna Nobel*
Colson Whitehead, *Băieții de la Nickel*
Ji-min Lee, *Eu şi Marilyn*
Grigori Slujitel, *Zilele lui Savelie*
Maja Lunde, *Istoria apelor*
Jeanette Winterson, *Frankisstein*
Boualem Sansal, *Trenul de Erlingen*
Annette Hess, *Casa germană*
Núria Pradas, *Aroma timpului*
Ludmila Uliţkaia, *Cazul doctorului Kukoţki*
Melanie Benjamin, *Doamna de la Ritz*
David Mitchell, *Conacul Slade*
Italo Svevo, *Viitorul amintirilor*
Ismail Kadare, *Dimineţi la Café Rostand*
Eddy de Wind, *Auschwitz, ultima staţie*
Jessie Burton, *Confesiunea*
Matteo Strukul, *Michelangelo ereticul*
Daniela Krien, *Iubirea în caz de urgență*
Anaïs Nin, *Henry şi June*
Romain Gary, *Lady L.*

Ann Patchett, *Casa olandeză*
Lev Tolstoi, *Anna Karenina*
Kate Morton, *Grădina uitată*
Laura Imai Messina, *Ce încredinţăm vântului*
Kate Morton, *Casa de lângă lac*
Maria Stepanova, *În amintirea memoriei*
Christian Escribà, Sílvia Tarragó, *Cofetăria cu miracole*
Ludmila Ulițkaia, *A fost doar ciumă*
J.M. Coetzee, *Moartea lui Isus*
Norris von Schirach, *Cei mai frumoși ani din viața lui Anton*
Evgheni Vodolazkin, *Istoria Insulei*
Cho Nam-joo, *Kim Jiyeong, născută în 1982*
Simona Lo Iacono, *Albatrosul*
Anaïs Nin, *Delta lui Venus*
Nikos Kazantzakis, *Ascensiunea*
Heather Morris, *Poveşti despre speranţă*
Nick Bradley, *Pisica şi oraşul*
Anthony Doerr, *Despre Grace*
Kate Morton, *Casa de la Riverton*
Julie Orringer, *Portofoliul fugii*
Susana Fortes, *Iubirea nu e un vers liber*
Paula McLain, *Când stelele se întunecă*
Narine Abgarian, *Din cer au căzut trei mere*
Susan Choi, *Exerciţiu de încredere*
Akira Mizubayashi, *Inimă frântă*
Laura Lindstedt, *Prietena mea Natalia*
Romain Gary, *Marele vestiar*
Yōko Ogawa, *Poliţia Memoriei*
Etgar Keret, *Haide, zboară odată*
Care Santos, *Voi merge pe urmele paşilor tăi*
Guzel Iahina, *Trenul spre Samarkand*
Avni Doshi, *Zahăr ars*
Chris Cander, *Greutatea unui pian*
Lorenzo Marone, *Un băiat ca toţi ceilalţi*

Zülfü Livaneli, *Serenadă pentru Nadia*
Thomas Mann, *Moartea la Veneţia. Povestiri 1893–1912*
Clarice Lispector, *Cea mai mică femeie din lume. Proză scurtă 1940–1964*
Yukio Mishima, *Confesiunile unei măști*
Nikolai Leskov, *Lady Macbeth din Mţensk*
Francesc Miralles, Ángeles Doñate, *Un ceai la capătul lumii*
Yukio Mishima, *Zăpada de primăvară*
James Salter, *Un joc şi o desfătare*
Ismail Kadare, *Înfruntare la nivel înalt: Misterul convorbirii telefonice Stalin–Pasternak*
Anna Hope, *Aşteptări*
J.M. Coetzee, *Așteptându-i pe barbari*
Melanie Benjamin, *Viscolul copiilor*
Maja Lunde, *Ultimii cai din stepă*
Yukio Mishima, *Cai în galop*
Heather Morris, *Trei surori*
David Foenkinos, *Familia Martin*
Alex Schulman, *Supravieţuitorii*
Teru Miyamoto, *Vis de primăvară*
Ingeborg Bachmann, *Malina*
Quentin Tarantino, *A fost odată la Hollywood*
Aleksandr Soljenițîn, *O zi din viața lui Ivan Denisovici*
Polly Samson, *Un teatru pentru visători*
Rose Tremain, *Insulele iertării*
Fiona Davis, *Leii de pe Fifth Avenue*
Yaniv Iczkovits, *Fiica măcelarului*
Natsuko Imamura, *Femeia cu fustă violet*
Anaïs Nin, *Spioană în casa dragostei*
Janice Y.K. Lee, *Profesoara de pian*
Jay Parini, *Ultima gară*
Jane Smiley, *Perestroika la Paris*
Alan Hlad, *Mesagerul secret al lui Churchill*
Romain Gary, *Rădăcinile cerului*
Cormac McCarthy, *Drumul*

Eshkol Nevo, *Ultimul interviu*
Nicole Krauss, *Să fii bărbat*
Colson Whitehead, *Trișorii din Harlem*
Matteo Strukul, *Dante. Enigma*
Michel Houellebecq, *Anihilare*
Andrea Bajani, *Cartea caselor*
Vesna Goldsworthy, *Cortina de Fier*
Anthony Doerr, *Cetatea cucului din nori*
Arthur Koestler, *Întuneric la amiază*
Thomas Mann, *Mario și vrăjitorul. Povestiri 1919–1953*
François-Henri Désérable, *Stăpânul și cuceritorul meu*
Colm Tóibín, *Magicianul*
Naoise Dolan, *Vremuri interesante*
Susan Choi, *Studentul străin*
Clarice Lispector, *Fericire clandestină. Proză scurtă 1971–1977*
Genki Kawamura, *Dacă pisicile ar dispărea din lume*
Yukio Mishima, *Starul*
Anton Pavlovici Cehov, *Dragostea. 12 povestiri*
Gwen Strauss, *Cele nouă femei de la Ravensbrück: O poveste adevărată despre supravieţuire în Germania nazistă*
Nikola Scott, *Fetele din livada cu meri*
Giuliano da Empoli, *Magul de la Kremlin*